8
Felsefe

HÂLÂ HAYALLERİ OLANLAR İÇİN FELSEFE

Wolfram Eilenberger

AYRINTI

FELSEFE

HÂLÂ HAYALLERİ OLANLAR İÇİN FELSEFE • Wolfram Eilenberger

960

WOLFRAM EILENBERGER

1972'de Almanya'nın Freiburg kentinde doğdu. Yazar, gazeteci ve filozof olan Eilenberger, Heidelberger Üniversitesi'nde felsefe yüksek lisansı yaptı, doktorasını ise Zurich Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora çalışmaları esnasında gazetecilik yapmaya başladı, yazıları *Die Zeit, Seuddeutsche Zeitung, Der Tageddpiegel* gibi mecralarda yayımlandı.

Ayrıntı: *960*
Felsefe Dizisi: 8

Hâlâ Hayalleri Olanlar İçin Felsefe
Wolfram Eilenberger

Almanca'dan Çeviren
Süreyya Turhan

Kitabın Özgün Adı
Philosophie Für Alle, Die Noch Etwas Vorhaben

Yayıma Hazırlayan
Mehmet Barış Albayrak

Son Okuma
Barış Özdemir

© 2005 Berlin Verlag GmbH, Berlin

Originally published in the German language under the title Philosophie für alle, die noch etwas vorhaben. No part of this book may be reproduced, in any form without written permission from the publisher.

Türkçe yayım hakları
Literarische Agentur Michael Gaeb & AnatoliaLit Agency
aracılığıyla alınmıştır.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Xavier Arnau / Vetta / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *İstanbul, Ocak 2016*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-063-4
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Hâlâ Hayalleri Olanlar İçin Felsefe

Wolfram Eilenberger

Felsefe Dizisi

Felsefe Işığıyla Arayışlar
Prof. Dr. Nejat Bozkurt

Özgürlük Üzerine Bir Deneme
Herbert Marcuse

Felsefeye Davet 1
Veysel Atayman

Kaygı Kavramı
Yasemin Akış

Mitostan Felsefeye
H. Attilla Erdemli

Spinoza ile Karşılaşmalar
Der.: Güçlü Ateşoğlu & Eylem Canaslan

Sançó dostum, bunlar altın adalar, fethedilecek maceralar değil, kırılmış kafatasından başka yola çıkmayacak şeyler.

Don Kişot

İçindekiler

Giriş Gibi 9
Felsefe – Sizin İçin Bir Oyun mu? 13
Bu Bir Çekiçtir! 20
Ahlaken Köpekle Yırtmak 26
Şurada Bir Leke Var 31
Yaşayan Kuşku 38
Şu Anda Burada Değilim 43
Şu Anda *Burada* Değil*im* 47
Bilardo Tanrılarının Arasında 52
Yağmurda Proaktif 60
Beş Yıl Sonra Kendinizi Nerede Görüyorsunuz? 65
Aynen Devam! 71
İleri Seviyeler İçin Name-dropping 82
Kupanın *Kendi* Kuralları mı var? 89
Noel Babayı Ziyaret 95
Okunmamış Bir İletiniz Var! 101
Bi Şey mi Var Tekirciğim? 112
Evet, İstiyorum 117
Ebeler ve Yuvarlak İnsanlar Üstüne 125
Bir Olayın Karesi 131

Dünyanın En Doğal Sorusu 137
Dilsizliğe Çıkan Yol 142
On Milyon Avroluk Soru 150
Yakınmak, Ürpermek, Arınma 157
On Beş Dakikada Ölümsüzlük 161
İnancını Tanımak Nedir? 168

Giriş Gibi

Elinizdeki kitap *felsefi deneyim* ile ilgilidir. Düşünebilen herkes bu deneyimi yapabilir. 25 bölümden oluşan metin, okurun böylesi bir deneyim yapmasına yardımcı olmayı, en azından felsefi deneyimin ne denli cazip olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Radyoda dinlenen bir şarkı, bir türkü gibi bir şey: Bu deneyimi ne yapacağı tamamen okura bırakılmıştır: Türküyü sabahleyin duşun altında ıslıkla çalabilir, cd'sini alabilir, sazında çalmayı deneyebilir, belki de bir koro bile kurabilir. Okurdan başka kim bilebilir ki ne yapacağını?

Felsefi deneyimin edinilebilmesi için kitapta güncel olaylar baz alınmıştır. Bu güncel olaylar, hani ne derler, "herkesin bildiği şeylerdir." *Güncel olayların baz alınması* sebepsiz değildir. Her şeyden önce okurdan, hayatta olması dışında özel bir beklenti yoktur. Diğer taraftan ise günlük deneyimlerle felsefe yapma deneyimleri birbirine doğrudan bağlıdır. İyi bir felsefe çok farklı birçok şeye muktedirdir. Gücü, her bir durumun *bilinen ve doğal halini yeni bir biçimde gün ışığına* çıkartmakta yatar. Felsefi deneyimler, gerçekliğimizin karmaşasına anlam kazandırır ve bu anlamın diri kalmasını sağlar.

Bu deneyimlerin en gündelik varsayımlarını ve güvencelerini göğüslemek istemeyen bir yaşam, sorun ve kuşku yaratır. Bu sorunlar ve kuşkular hiç kimsenin göremeyeceği ve tahmin edemeyeceği yerlerde gizlidir. Bu nedenle haklı olarak hep şu tür sorularla karşılaşılır: "Niye bu deneyimi yapma zahmetine girilmelidir ki? Felsefe yapmanın getirisi nedir? Bana ve yaşamıma faydası nedir?"

İlk ve basit yanıt: Felsefi deneyimi olan birisi bu soruyu sormaz. Felsefi deneyim açıklama gerektirmez; hazinedir, değerdir. Başka türlü söylemek gerekirse mükemmeldir, zevkli bir deneyimdir.

Felsefe yapmanın avantajlarını anlatmak için sadece bunları söylemek yetmez. Felsefe yapmak *somut yaşam pratiği* için bir avantajdır dersek anlamsız olmaz. Sonuç olarak bir durumu farklı biçimlerde tanımlamak, değerlendirmek ve algılamak ile o durum veya olguyu olduğu gibi ele alıp aktif olarak arzumuza göre şekillendirmek arasında sıkı bir ilişki vardır. İnsanın doğasında var olan belli bir durumda farklı davranış olanaklarından birisine karar verme yeteneğinin diğer adı özgürlüktür. Kişinin kendi yaşam sürecini felsefi anlamda yeniden tanımlaması ile bu özgürlük büyütülebilir.

Diğer taraftan ise bu niteliği abartılı bir teze dönüştürerek felsefe yapmanın zorunlu olarak kişiyi iyi, başarılı veya mutlu bir yaşama götüreceğini söylememek gerekir. Olay bu kadar basit değildir. İlk başlarda felsefe yapmanın kişinin yaşamını ilginç kılacağını söylemek yeterli olur. Bu bir beklentidir ve bu beklentiye –umarım kitapta da görüleceği gibi– oldukça çabuk yanıt verilecektir.

Aşağıdaki bölümler kronolojik olarak düzenlenmiş bir bütün olmadığı gibi, tek bir öykü de değildir. Okur, kitaba istediği yerden başlayabilir, istediği yerde bırakabilir. Yine de metinler çok farklı biçimlerde birbirini tamamlayan bir örgü şeklinde kendi içinde alt bir bütün oluşturur.

Kitabı okurken bir yerden başka bir yere atlandığında hem konu benzerlikleri hem de açık çelişkiler keşfedilecektir. Çeşitli fikir silsilelerini ve bunlarla edinilen deneyimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmek, bağdaşıp bağdaşmadıklarını araştırmak okura bırakılmıştır. Bu nedenle kitapta birbirleri ile bağlantılı, faydalanılabilecek bölümlerin olduğundan eminim. Bu hem felsefenin özünde hem de 2500 yıllık tarihinde var olan bir olgu. Kitaptaki 25 güncel düşünsel macerayı hayalimde canlandırmakla beraber, metinlere vesile olan felsefi sorunları, soruları, kuşkuları ve paradoksları hayal etmedim. Her bölüm –aşağı yukarı açıkça– konu ile ilgili ve hatta genellikle klasik

denilebilecek ve her biri önemli bir filozoftan kaynaklanan felsefi düşünceyle ilişkilendirilebilir bir temele dayanmaktadır (her anlatının sonunda konu ile ilgili ilham kaynağı kısaca belirtilmiştir).

Bölümlerdeki anlatılar arasında ilginç ilişkilerin, akrabalıkların ve karşılıklı etkileşimlerin olmadığını söylemek felsefi bir skandal olmasa bile en azından garip karşılanır. Böylesi bir yaklaşım her felsefi düşüncenin ve her felsefi düşünürün tek başına ele alınıp anlaşılması gerektiği sonucunu beraberinde getirir ki, bu kesinlikle doğru değildir. Böylesi bir tez, yaşamımızdaki her güncel olayın tek başına bir olgu olduğunu öne sürer. Bu durumun kendisi de olgunun yalnızca özünden hareketle anlaşılabilir olduğu iddiasına varır ki, saçma bir iddiadır bu da. Nasıl olduğunu ve oluştuğunu basitçe anlatmak kolay olmasa da olgular birbirine bağlı, birbirleri ile ilişkili bir şekilde ve karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini oluştururlar. Bu durum hem kişinin yaşamı hem de felsefe için geçerlidir.

İlişkileri algılayıp çok çeşitli ve zaman zaman kendi içinde çelişkili bütünü görebilme yeteneği kazanabilmenin, *anlam verme* yeteneği ile doğrudan bir bağlantısı vardır. Bu da yine hem yaşam hem de felsefe yapmak için geçerli olduğu kadar yaşam ve felsefi anlam için de geçerlidir. Bu iki anlamın birbiri ile çok ciddi ilişkilerinin olduğu söylemi boşuna olmasa gerek. Kitabın anlamını bir bütün olarak birleştirme görevi yalnız ve yalnız okura düşen bir görevdir. Bu beklentinin felsefe yapma deneyimi ile doğrudan ilişkisi var. Sonuçta herkes kendi deneyimini edinip kendi yaşamına eklemlemek zorundadır.

Böylece siz okurları hazırlamak için önemli gördüğüm son noktaya gelmiş oluyorum: kitapta geçen "ben" ve "siz" sözcükleri. Yaşadığı olaylar ve düşünceleri dile getirilen "ben"in, kitabın yazarı ile esnek bir ilişkisi vardır.

Bazı durumlarda birbirimize çok yakınızdır, bazı durumlarda aramızdaki mesafe oldukça büyüktür. Her olayda geçen "ben" günün birinde onun içinde bulunduğu duruma düşebileceğimi düşündüğüm bir kişi yerine kullanılmıştır. Gerçeğe yakın bu esneklik "siz" için de geçerlidir. Bazı anlatımlarda "ben" "size" doğrudan hitap eder ve hatta bazı durumlarda "sizin" o anda

ne düşündüğünüzü söylersem üstünüze alınmamanızı rica ederim. Bu hitap biçimi hayali bir hitap biçimi olup, beğeneceğinizi, ilginizi çekeceğini, hatta zaman zaman sürpriz bir biçimde henüz önünüzde olana, başka bir deyişle yaşamınıza zenginlik kazandıracağını umduğum deneyime teşvik etmesi için seçilmiştir.

Felsefe – Sizin İçin Bir Oyun mu?

... İyi soru. Bir oyuna çok benziyor, diyebilirim. Oyunda amaç, yaşam. Oyuna başlamanın koşullarından biri örneğin, bir aile fotoğrafını seçip ona bakmak. Aile fotoğraflarını yapıştırdığınız sizin de bir albümünüz vardır mutlaka, işte ona benzer bir albüm.

Fotoğraftaki aile bireylerinden birisinin en sevdiği oyunu hatırlamakla başlıyor felsefe. İşte şurada fotoğrafın sağ tarafında babam, en sevdiği şey sayısal loto ve toto oynamaktı; ablam basketbol, eniştem tenis oynar; küçük yeğenim Gerald "trafikte tıkanıklık" oynamaya bayılırdı arabasıyla; kardeşi Julia "kim korkar kara adamdan" annem pasiyans, teyzem Elisabeth kocasıyla satranç, sevgili dostları Christel sessiz sinema oynarlardı en çok. Evin köpeği Doktor Paul paçavrası çıkmış tenis topları ile oynamaya bayılırdı. Kim kaldı geriye, amcam Bernd, işte şurada arka planda, onun severek yaptığı bir şey var mıydı hatırlamıyorum. Kötü bir anında anlatmıştı bir sefer, otobanda araba kullanırken gözlerini kapatır, otuza kadar sayarmış.

Sayısal loto ve toto, basketbol, tenis, satranç, sessiz sinema, trafikte tıkanıklık, pasiyans, paramparça tenis topları aile fertlerimin oyunları.

Gördüğünüz gibi "otobanda araba kullanırken gözlerini kapatıp otuza kadar saymak" oyun değil; sorumsuzluk, tehlikeli bir saçmalık.

Tamamen haklısınız. Oyun denilen tehlikeli başka aktiviteler de var. Hatta bazen birisi hakkında "hayatıyla oynuyor" denil-

diğini bilirsiniz. Biraz adrenalin, gerginlik ve risk gerekiyor her oyunda, öyle değil mi?

Peki, tenis toplarını parçalamanın riski nedir? Bilmem. Amcam Bernd gibisiniz. O da hep böyle sorular sorardı. " 'Oyun'muş, nedir ki oyun? Oyun nedir, oyun olmayan nedir? Bu iki kavramı ayıran sınırı söyleyebilir misin?"

Bizim ailede amcam Bernd'e hep "Yo, Bernd amca, bilmiyorum, söyleyemem" deriz; alıştık buna.

Bırakmaz, insanın üstüne varır: "Ama sen bunu bilmiyorsan, 'oyun' demekle neyi kastettiğini, ne demek istediğini de bilmiyorsun demek ki."

Böyle biri amcam Bernd. Başkalarının ne demek istediklerini bilmediklerini kanıtlamaktan başka bir şeyden zevk almaz.

Amcam Bernd'i pek sevmediğimin farkına vardınız sanırım. Çekilesi değildir. "Peki sence ne anlama gelir her Allah'ın günü sakız gibi ağzında çiğnediğin 'oyun' sözcüğü, Bernd amca?" diye sorarsanız, pişkince kendisinin de bilmediğini söyler çekinmeden.

Yaşlı başlı bir adam karşınıza geçmiş, ciddi ciddi oyunun ne olduğunu bilmediğini iddia ediyor ve aslında onun bunu bildiğini biliyorsunuz.

Tanıdık bir durum değil mi? Sizin ailede de vardır bu tipler, her ailede olduğu gibi.

Siz nasıl tepki gösteriyorsunuz böylesi bir durumda peki? Örneğin ailenin bu sorunlu kişisiyle bir aile fotoğrafını ele alır, fotoğraftaki her şahsın sevdiği oyunu inatçı amcaya tek tek üşenmeden anlatabilirsiniz. Bazı oyunları amcanızla birlikte oynayabilirsiniz de. Oyun bittikten sonra da "Bu ve benzeri şeylere 'oyun' denir" dersiniz. Amcam Bernd'le bizzat denedim. Elinin tersiyle bir olmaz çekti. "Oyun"un tanımı önemliymiş onun için. Her şeyden önce de bütün oyunların oynanabilecek ortak yönüymüş onu ilgilendiren. Oyunların ortak yönünün olması gerekirmiş, değilse neyin oyun neyin oyun olmadığını ayırt edemezmişiz.

Ben şahsen bugüne kadar bu ortak noktayı bulabilmiş değilim. Sorunun ne olduğunu da anlayabilmiş değilim ya aslına

bakılırsa. Telaffuzu ne bana, ne yeğenim Gerald'a, ne de amcam Bernd'e zor gelen bir sözcük değil ki 'oyun' sözcüğü. Güncel hayatımızda hep kullandığımız sıradan bir sözcük. Sorun ne olabilir ki? Oyun oynamak doğal bir şey; nasıl ifade etsem, bizim, insanın, hepimizin doğasında var olan, yaşamımızın bir parçası. Kullandığımız dil gibi bir şey işte.

Sadece insanların konuşabildiğini veya sadece konuşabilen kişilerin insan olduğunu söylemek istemedim; hayır, yanlış anlaşılmasın, sadece insanların oyun oynayabildiklerini de iddia etmedim. Doktor Paul, yani bizim köpek de oynuyor, hem de bayılır oynamaya ama konuşamıyor. Gözünüzün önünde bir canlandırın insanoğlunun konuşmakla, bir dili kullanmakla nelere muktedir olduğunu. Ne büyük zenginlik dil kullanmak yaşamımızda; sanırım işte bu bizi, biz insanları belirleyen nitelik, insan ancak o zaman varıyor ayrımına insan olma niteliğinin. Doktor Paul, yani en azından bizim köpek ebediyen *emir veya haber vermek, öykü anlatmak, varsaymak, bir hipotezin doğru olup olmadığını araştırmak, yalan söylemek, rol yapmak, bulmaca çözmek, bir şeyi saptamak, fıkra anlatmak, çeviri yapmak, kafiyeli konuşmak, dua veya beddua etmek, hakarette bulunmak, ilenmek* gibi eylemlerden yoksun kalacak. Tüm bu dilsel eylemlerin ortak yanı nedir? Bu soruyu amcam Bernd rahatlıkla sorabilir. Yanıtlanması zor bir soru. Hepsi de birer dilsel eylem. Sanırım asıl soru, "Tüm bu eylemleri *dilsel* eylem yapan nedir?" olsa gerek.

Olasılıkla bu sorun, belli bir dilsel eylemle, felsefe yapmak eylemiyle çözülebilecek bir sorun.

"Felsefe yapmak nedir?" İlk başta bana sorduğunuz soru bu değil miydi? Buydu. Onun için buradayız; birlikte oturuyor, kafa yoruyoruz. "Felsefe yapan kişinin eylemi nedir? Niye yapar bunu?" Çok doğal, çok basit bir soru sormuştunuz değil mi? Sanırım bu arada siz de artık kabul edersiniz bu sorunun biraz da "Bernd Amcaca" olduğunu.

Buna şu yanıt verilebilir: Filozof, soruları irdeler; kendisine sorup yanıt aradığı soruları başka kimin irdeleyeceğini ne kendisi bilir ne de bir başkası. Bu sorular onu kişisel olarak ilgilendirir ve uğraştırır, kafasına takılan sorulardır ya da başkasının sor-

duğu bir soruya takılmıştır; bazen kendiliğinden, hiç yoktan oluşuveren sorulara yanıt arar. Oyunun özünün ne olduğuna ilişkin bir soru örneğin: "Oyun nedir ne değildir?" sorusu gibi.

Felsefi anlamda nasıl ele alınır, irdelenir şimdi bu soru?

Bir olasılığa yukarıda değinmiştik; oyunu tarif etmek, anlatmak, soruyu belki de kendiliğinden yanıtlayabilirdi.

Bernd amcam buna ikna olmamıştı. Ona göre tüm oyunların en azından *tek bir* öz niteliği olmalıydı. Bu nedenle reddetmişti yanıt önerisini.

Bernd amcamın çıkış noktası yanlış olabilir. Örneğin Filozof Ludwig Wittgenstein böyle iddia ederdi. Filozof Wittgenstein tüm oyunları birleştiren ortak bir nitelik olması gerektiğini düşünüp yanıt ararken bulduğu ve kendi kendisine verdiği yanıtı söylerdi Bern amcama:

Ortak nitelikleri olduğunu düşünme. Öyle olsaydı 'oyun' olmazlardı. Hepsinin ortak noktaları var mı ona bak. İyice baktığında ortak bir nitelik göremeyecek; ama bir sıra benzerlikler, akrabalıklar göreceksin.

Günün birinde bir aile fotoğrafına bakarken, aile fertlerinin hepsinin ortak bir nitelikleri olmadığını, onları birleştiren şeyin hepsinin üzerinde, 'tümünü çaprazlama kapsayan büyüklü küçüklü bir sürü benzerliklerden oluşan karmaşık bir ağ' olduğunu saptayınca gelmiş bu soru aklına Wittgenstein'ın.

Öyleyse birleştirici bir nitelik değil var olan, benzerliklerden oluşan bir ağ.

Bu saptamayı kafa yorduğu oyunların ortak niteliği sorusuna uygulamış Wittgenstein. Onun için artık sorun çözülmüştür. "X'in özü nedir?" şeklinde sorulup irdelenebilecek kaç soru varsa, hepsi için de geçerlidir bu yanıt.

İrdelemek istediği bir kavram için soyut bir tanımlama aramaktansa, somut ve çok farklı anlatım ve tariflerle net bir sonuca varmaya, belli bir sözcüğün ("oyun" veya "aile" gibi) günlük konuşmalarımızda nasıl bir yere sahip olduğunu bulup çıkarmaya başlar Wittgenstein bu saptamadan sonra. Wittgenstein'a göre bir sözcüğün anlamı, o sözcüğün dilde doğru kullanımın-

dan başka bir şey değildir. Öyleyse bir kişiye doğru kullanımı öğretmek, o kişiye doğru kullanılan sözcükle yaşam biçimini göstermek demektir.

Amcam Bernd'e bunu boş yere defalarca anlattım. Aynı soruyu sormakta ısrar etmekten vazgeçmiyor. İnat mı inat amcam. Kim bilir, belki de bilinçli olarak öyledir, öyle olmak istiyordur.

Peki ya siz, asıl konumuz olan, bana sorduğunuz "felsefe" ve "felsefe yapmak" sözcükleri hakkında siz ne düşünüyorsunuz?

Bir kişiye felsefe yapmayı öğretmenin birçok yolu olsa gerek. Tıpkı bir aile fotoğrafı seçiminde olduğu gibi, yani herhangi bir fotoğrafın değil, belirli bir fotoğrafın seçildiği bir ön tercihle felsefi dil oyununa giriş yapılabilir.

Seçim, her fotoğrafta ve anlatımında olduğu gibi bazı şeyleri ön plana çıkarır, bazılarını arka plana atar, bazılarını da tümden göz ardı eder. Seçilen fotoğraf ne kadar isabetli, ne kadar temsili, ne kadar mükemmel olursa olsun –aile fertleri ile doğrudan temas eden– yeni birisinin yerini alamaz.

Aynı durum felsefe ailesi için de geçerlidir. Bazı soruları belli bir biçimde irdeleyen filozofları bir fotoğraf veya bir metinle sunmak ile felsefe yaparak, felsefi düşünerek filozoflar ailesinin bir parçası olmaya çalışmak ve yaşamında yerini bulmaya çalışmak farklı şeylerdir.

Filozoflar ailesi ile birlikte yatar kalkar, akşam yemeğini birlikte yer, kısaca yaşamınızı paylaşırsanız, filozoflar ailesinin de an az kendi aileniz veya ilginç bulduğunuz herhangi bir aile kadar özgün, kendi içinde birbirinden farklı ve birbirleri ile kavgalı olduklarını görürsünüz. Farklı felsefe disiplinlerinin, felsefe ekollerinin felsefi sorunları ele alıp irdeleyişleri ve felsefe oyununu oynamaları birbirine, yeğenim Gerald'ın trafik tıkanıklığı oyunu ile amcam Bernd'in otoban oyunundan daha yakın değildir.

Filozof Ludwig Wittgenstein, felsefe içinde büyük bir filozoflar ailesinin ve onların metotlarının içinde bir yerdedir. İlginç olan şu ki, üstatları adına tartışan Wittgenstein taraftarının çok

azı kendi aralarında hemfikirdir. Şaşmamak gerek, doğaldır bu, hemen her büyük filozof için geçerli bir durumdur.

Wittgenstein'ın fikirlerine ilişkin çok farklı yorumlar ve ayrı görüşler, öncelikle Wittgenstein'ın felsefesine verdiği *dilsel biçimden* kaynaklanır. Temel yapıtı *Felsefe Soruşturmaları*'nın "notlar" örgüsünden oluştuğunu Wittgenstein şu cümleler ile anlatmıştır:

...oradan oraya sıçrayan, her yönde gezinen bir başka düşünce alanı... Aynı noktalara, en azından aynı noktalara, farklı farklı perspektiflerden tekrar tekrar değinilmiş ve yeni yeni resimler oluşturulmuştur... Yani bu kitap bir albümden başka bir şey değildir.

Görüldüğü gibi, Wittgenstein'ın *Felsefe Soruşturmaları* yapı olarak, seçilerek albümden alınan fotoğrafla benzerlik içerir. Oradan oraya sıçranarak, her yönde gezinilebilecek bir albüm. Bir biçimde keşfedilen her yeni alan, kendi yaşamımızdır.

Felsefe, girişte verdiğim yanıtta da belirttiğim gibi, daha iyi bir yaşam hedefleyen bir oyundur. Niye size böyle bir yanıtı önerdim? İki kısa cevap: Bir, bizzat Wittgenstein'ın tanımlaması böyle, (verdiği yanıtı reddetmek için iyi gerekçeler olsa da) Wittgenstein tartışmasız büyük bir filozoftu. İki, bizzat kendi felsefi deneyimlerime göre, felsefi dil oyunlarının bilinen diğer oyunlarla çok büyük benzerlikleri vardır. Ve asıl önemli olan, oyunsuz bir yaşam düşünmek bile istemiyorum.

Felsefe yapmak bazen satranç oynamayı hatırlatır, bazen tenisi ya da basketbolu; bazı felsefe biçimleri pasiyansa benzer, bazıları sessiz sinemaya; arada bir tenis toplarının parçalandığı da olur, çok ender durumlarda ise oyun otobanda gözü kapalı araba kullanmak şeklinde hissedilir.

Kişinin felsefeye en çok gereksinim duyduğu günlerdir bunlar.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Felsefenin ne olduğu, metotları ve toplumsal işlevi ta başından beri filozoflar tarafından sorgulanagelmiştir. Kendi metotlarını, ana varsayımlarını ve yöntemlerini sürekli eleştirmesi felsefeyi belirleyen asıl özellik olmuştur. Kendi disiplini üzerinde uzun uzun düşünen Wittgenstein, tüm felsefi soruların dile özgü karmaşık bir modelden kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Öyleyse felsefi sorular yanıtlanmamalı, bir hasta gibi terapi edilmelidir.

Felsefeye yeni başlayanlara, kuşkulu yaklaşanlara en iyi tavsiye edilecek yapıt bu bağlamda Wittgenstein'ın dâhice incelemesi *Felsefe Soruşturmaları*'dır (yayımlanış 1953).

Bu Bir Çekiçtir!

Nasıl başlamalı? Sehpalar, ızgaralar, raflar, yastıklar, minderler. Tavanda lamba yok, resimler bir köşede bezlere sarılı, hemen yanı başında nerede kullanılacağı muamma ahşap plakalar. Yatağınız üç odaya dağılmış, her taraf karton, üzerlerinde "mutfak", "dikkat", "kitap", "özel" veya "çöp" yazılı kartonlar.

Yağ lekeli, ne olduğu belirsiz devasa mobilya parçasını sizden önceki kiracının bırakmış olması ne büyük bir edepsizlik. Ah, pardon, eski televizyon koltuğu imiş, arkadan görünüyor. İki gün önce başka bir yerde bunların hepsi sizin yuvanızdaki eşyalar mıydı? Şu anda yabancı gelen, ilişkisiz, anlamsızca odanın ortasında duran eşyalar.

Şimdi mutluluğa götürecek bir bütün olarak görme yeteneği gerek; evin içine düzenle yerleştirilmiş eşyaları görme, mekân yaratma, kaostan kurtaracak ışık sızan bir aralık bulma, adım adım yeni yuvaya biçim verme yeteneği. Tam şu anda, yeni ikametin bu ilk anlarında, varoluşun sertliğine atılmışlığın o kahramanca duygusunu, tüm tanıdık zorunluluklardan kurtulma ve sıfırdan başlama şansını, varoluşçu bir sarhoşluğu, içinde bulunulan kaosta, alışkanlıklardan, çarpıtılmış olasılıklardan kurtaracak radikal bir değişiklikten başka bir şey görmeyeceğiniz sarhoşluğu hissedebilmek gerek.

Ama hayır, yorgunsunuz, gerginsiniz, günlerce eski varlığınızı paketlemekten halsiz düşmüşsünüz. Belli bir süre eğreti ve huzursuz yaşama ihtimalinin sıkıntısı var. Kendinizi gerçekten yuvanızda hissedebileceğiniz duruma gelebilmenin aylarca, belki

de yıllarca sürebileceğinin bilinci. Ne çok istenilir böylesi bir durumda başka bir yerde başka birisi olmak.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir iki dakika önce "Sen de bir şeyler yap!" diyerek elinize bir çekiç tutuşturulmuş ve "de"nin vurgusu size şu veya bu biçimde biraz olsun korku vermişti. Hemen arkasından size bunu söyleyen, hayatınızı paylaştığınız kişi yok oluvermiş; temizlik bezleri, temizlik malzemeleri, çöp torbası, raptiye, alçı, dolgu, faraş gibi şeyler almaya gitmişti. Mümkün olduğunca uzak durduğunuz, el sürmemeye çalıştığınız şeyler almaya. Birkaç dakika sonra elinize tutuşturulacak, tutuşturulması zorunlu şeyler, haklılığına itiraz edemeyeceğiniz bir cümle, bir vurguyla elinize tutuşturulacaklar.

Bu taşınma tabii ki sizin fikriniz değildi. Size kalsa hiçbir değişikliğe meydan vermezdiniz; olduğunuz yerde kalır, hiç kıpırdamazdınız. Ama hayır, öyle bir an geldi ki değişikliğin, yanlış veya doğru, gerekliliğine boyun eğdiniz, taşınmayı kabul ettiniz. Bu gerçeklik, yerine getirmeniz gereken sayılamayacak kadar haklı ve kaçınılmaz beklentileri de beraberinde getiriyor.

Her şeyden önce evi yerleştirmek, oraya yerleşmek zorundasınız. Elinizde çekiç, sırf bu amaçla alınmış çivi, dübel, cıvata, pense, kerpeten, metre dolu yeni takım çantası. Çekiçle çakılıp kurulmayı bekleyen yatağınız, resimlerde askılık çengeller, özel olarak bunlara göre alınan çiviler ve özel çekiç, resimlerin asılmasını bekleyen duvar. Çekiçle örülüp inşa edilmiş bir evdesiniz, evin bulunduğu sokağı düşünüyorsunuz, sokağın bulunduğu şehri, yollarla başka, evet başka bütün şehirlerle bağlanan bu şehri. Gerçekten olağanüstü, devasa bir donanım projesi, özenilmiş, insanlığı, insanın dünyasını tümden kapsayan, hem sıradan hem de uçsuz bucaksız ilişkiler oluşturan, çok iyi bildiğiniz ilişkiler, hep dikkat edilen, hep bilinen ilişkiler; ve aniden bir kişiye sen de bir şeyler yap diyerek eline bir çekiç tutuşturulur. Mutlaka anlamlı olmayan, ama başka hiçbir alternatifi de bulunmayan bu kendini dünyada konumlandırma projesine bizzat katılma beklentisi.

İşte elinizde çekiç, sapını kavramışsınız. Ta ilk andan beri hep elden ele uzatılan stafet gibi, bildiğiniz tüm insanlık dünyasına işaret ediyor ve sıra sende diyor.

Yukarıdaki büyük ya da en azından kapsamlı düşünce ve görüş ile çekicin doğasına, olasılıkla da varoluşunuzun özüne yaklaşmış oldunuz, ama şunu bilmemiz gerekir: Bu ve benzeri düşünceler bir evi döşeyemez.

En azından şu anda çaresiz ve sinirli, bir saate kadar alışverişten elleri dolu dönüp, "Sevgilim, çekicin doğası ne olursa olsun, kesinlikle *bön bön bakılmak* için yapılmamıştır!" diyecek sesi duyabilmek artık mümkün.

Bu durum beklenen, fakat mutlaka kaçınılması gereken bir felaketin başlangıcıdır kesinlikle. Ama yanıt, çekice bakarken "Atıfta bulunma çeşitliliğinin fenomenini yakalamaya çalıştım" olmamalı.

Yok, hayır, hayır, şimdi felsefi oyunlara girme zamanı değil. Taşınmak bıçak sırtı durumdur; en ufak yanlış bir sözcük, rahatsız edici bir jest veya mimik, basit bir şeyi yapmamak nihai anlaşmazlığa ve hatta ayrılığa sebep olabilir. Bu, yaşam tasarınızın sonu, onun da ötesinde daha kötü bir son olabilir. Felaketin karanlık sonunda sizi, tek başınıza üstesinden gelmek zorunda olduğunuz yeni bir taşınma bekleyebilir.

Mutlaka bir şeyler yapmak gerek. Çekiçlemek. Önce resimler, yok, hayır, resimler en son. Önce yatak, evet yatak. Bir sürü güzel çıta, her çıta için iki öne iki arkaya dört çivi, hemen, ah benim güzel çekicim, ruhumun kurtarıcısı, ellerimin yangını. Çekicin spesifik kullanışlığının keşfi sadece ve sadece çekiçlemekle mümkün.

Her vuruşta aletle ilişkiniz yoğunlaşmakta, çekiçledikçe çekicinize yakınlık hissetmektesinizdir. Ta ki uzun süre bön bön baktığınız çekiç yavaş yavaş yok olmaya başlayana dek. Belki son anda çekicin bilincinizden sıyrılmasının ayrımına varacak; sadece çekiçlemekle çekiç yok olmayacak, çekiçle siz de yok olacaksınız. Konutta artık ne siz, ne de çekiç, ne adı çekiç olan bir nesne, ne de çekicin çekiç olduğu ayrımına varan bir özne vardır. O anda var olan tek şey, mutlu, akıcı, kendinden geçen, çekicin ve kişinin huzurlu bir şekilde bir oluşu, vahdetidir.

Güzel anlatım, mükemmel bir anlatım; hemen başlamalı çekiçlemeye!

Ne de olsa eylemsizliğiniz bir paradoksu ortaya çıkardı. Çekicin asıl doğasının ayrımına ancak onu kullanırken, başka bir deyişle çekiçlerken varılıyorsa, çekicin asıl doğası, yatağın ızgarasının, çıtaların, çakılıp monte edilmesi gereken yatağın, sandalyelerin, yemek takımlarının, temizlik bezlerinin, konutun tamamının, kısaca çekicin ve çekicin tüm doğasının kullanılırken yok olmasında yatmaktadır. Bütün eşyaları çekiç, ızgara, yatak, sandalye ve konut olarak algıladığınız sürece aslında bunları görmüyorsunuz demektir, bunların asıl doğasına uzaksınızdır. Yavaşça geveleyerek çekice söylediklerinizi duyar gibi oluyorum: Gerçekliğin asıl doğası, şeylerin yok olmalarında yatıyor. Gerçekliğe en yakın olduğumuz, en vakıf olduğumuz an, onun yok olduğu andır.

Ama işte çekiç, elinizde. Yukarıda söylenenlerin doğru olması durumunda çekiçle aranızda bozuk bir ilişki var, doğasını algılamıyorsunuz; sizde algılama bozukluğu var demekten başka bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.

Hayal gücünüzü birazcık zorlayarak çekice ilişkin tanınızı biraz daha ileriye götürür, genelleme yapabilirsiniz. Bir şeyin şey oluşuna ilişkin bilincin oluşabilmesi için o şeye sorunlu yaklaşıp, şeyi sorgulamak gerekir. Şimdi bir düşünün, şeyin şey olduğu üzerinde bilinçli olarak kafa yoran kimdir. Bizzat kendiniz. Öyleyse, bilinçli yaşamınız ve düşünmeniz, bilinçli ben'liğiniz düşünce akımlarından başka bir şey değildir ve bir anda bilinçli varlığınız tümden, şeyleri görememenizden, aslında gerçekliğinizin olmayışından kaynaklanan ve hatta tam da bu olan sürekli bir bozuk algılama olarak ortaya çıkar.

Bozukluğun derecesi, bozukluğunuzun o andaki derecesi, bilincine varıp sorguladığınız şeyler üzerinde düşünüş biçiminize, düşünüş tarzınıza bağlı olarak ortaya çıkar. Kendi oryantasyonunuz için şöyle bir kural önerilebilir: Düşündüğünüz şeye ve o şeyle olan ilişkinize dair ne kadar çok genelleme yapar, ne kadar çok pratikte kullanımından uzak düşünürseniz o derece bozukluk vardır, bozukluğunuz o denlidir.

Çekiç gibi kafanıza dank eden şey öyleyse yaşadığınız, hareket ettiğiniz, eylemde bulunduğunuz dünya ile ciddi bir ilişki bozukluğudur. Öncelikle içinde yaşadığımız dünyayla bozuk

bir ilişki içinde olmadan, güncel icraat ve eylemlerinizde ciddi bir bozukluk olmadan felsefe olmaz. Felsefe, eşyanın doğası üzerinde mümkün olduğunca genelleme yaparak ve ilk etapta pratik kullanımdan uzak düşünmekten başka bir şey değildir.

Elindeki bir çekice başka bir dünyadanmış gibi şaşkın bakıp, sadece bakmaya yoğunlaşarak baktığı şeyin gerçek doğasını yakalamaya çalışmak ve yakalamak. Felsefenin atası Parmenides'in antik bilgeliğiyle söylemek gerekirse, "Varoluş, görüntüden ibarettir." Felsefe yapanın varlığa yaklaşımı, şu anda yeni taşındığınız konutla olan ilişkinize çok benzer; her şey bir yerlerde durmakta, gözünüze yabancı gelmekte ve ilişkisiz tekliklerinde olasılıkla yepyeni, o ana kadar görülmeyen özvasıflarını göstermektedir.

Kolay değil, ama elinizdeki çekice bakarak konutunuzla olan ilişkinizi yaratıcı bir biçimde güzelce bozduktan sonra elinizdeki şeyin çekiç, ızgaranın ızgara, konutun konut, sokağın sokak olduğunu bilmediğinizi hayal edin; yaşamınızdaki rollerinden soyutlayarak tüm bunların neye yaradıkları konusunda zerre kadar bir şey bilmediğinizi düşünün. Bakarken, yani görüntüden algılanan ne olursa olsun, sadece bakıp görüntüden algılayarak bu eşyaların neye yaradıklarını idrak etmek ve dolayısıyla yeni konutunuzun, kasaların, sandıkların, ızgaranın, çıtaların ve elinizdeki şeyin gerçek doğasını idrak etmek mümkün değildir.

Tüm bunların neye yaradıklarını, ne için kullanıldıklarını tabii ki biliyorsunuz. Dünyaya başka bir yerden ilk kez geliyor değilsiniz -kimse dünyaya yeni taşınmış değil- sonuçta yeni konutunuza taşınıyorsunuz. Böylesi bir durumda yapılacak tek şey kolları sıvayıp işe koyulmaktan başka bir şey olamaz.

Canla başla işe koyulursanız -burada size yürekten kolay gelsin demek geliyor içimden- elinize bir de Flow çekiç geçerse, kutsal hafiflikte huzur içinde çalışırken beklenmedik bir anda bilincinize bazı düşünceler, belki de genel anlamda, çok temel sorular sızabilir. Örneğin çekicin ve çekiçlemenin doğasını düşünebilir, sorgulayabilirsiniz. Felsefeye rahat bir giriş yaparsınız. İşte böyle anlarda, gerçekten bir eylem esnasında aniden yepyeni, ilk defa ve kişiyi özgürleştiren bütünü görme-

nin oluştuğu vakidir –konutunuzu ve hatta tüm dünyanızı bir bütün olarak görme–...

Aaa! Döndün mü aşkım?

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

İnsanın doğasını sorgulamak isteyen kişi, 2500 yıldan beri felsefenin yaptığı şeyi yapar, yanıt olarak gözünde bir bostan korkuluğunu canlandırabilir. Başka bir deyişle, eşyalar ve olgulara bakıp düşünce üreten, ama bizzat katılmayan hareketsiz bir cisim. Sorgulamak ve irdelemek istenilen şeye bakış mesafesinin bir diğer adı "teori"dir. Teorinin zıddı ise, somut olarak, yaşadığımız dünyaya müdahale etmek olan pratiktir. 20. yüzyılda (aslında Marksizm ile) pratiğe kesin öncelik tanıyan, çağdaş felsefeye damgasını vuran birçok yeni felsefe akımları türemiştir. *Amerikan pragmatizmi*nin yanı sıra yeni akımın temsilcileri *Martin Heidegger* ve *Ludwig Witgenstein*'ın felsefesine göre insan, doğası gereği eylemleri ile dünyaya müdahale eder, dünyayı başkaları ile tanır ve algılar –başka bir deyişle dünyaya, kendi tarlasını ekip biçen ve tarlasına (kendi yaptığı) bostan korkuluğunu diken insan aracılığıyla bakar.

Elinizdeki anlatım Martin Heidegger'in çığır açan *Varlık ve Zaman* isimli (orijinal 1927, Tübingen) yapıtının üçüncü bölümünde "eşyanın analizi"ne dayanmaktadır. Adı geçen bölümün şahane başlığı "Dünyanın Dünyasallığı"dır.

Ahlaken Köpekle Yırtmak

Dramatik bir tip değil. Tam tersi. Nefes nefese, "Durum bildiğin gibi değil, şimdi anlatamam, çok acele" deyivermişti.

Arkadaş olan birisi, artık ne olduğunu sormaz. Kendisi de durumdan rahatsız olmalı, yoksa insan cep telefonunda iki kez "Emin misin?" diye sormaz. Yanıt beklenmeyen bir soru değildi. Köpeği tanıyan herkes bilir. İki saat Gaugin'e göz kulak olmak. Ne var bunda benim yapamayacağım, emin olamayacağım?

Tabii ki olur, dedim. Hazırlanmaya pek fazla vakit yok. Divana bir örtü, salonun havalandırılması ve süpürülmesi.

Aslında köpeğe bakamayacağıma dair epeyce gerekçem vardı. Kararımın doğru olup olmadığı iki saat içinde belli olur nasıl olsa.

Tamamen bana ve Gaugin'e bağlı. Ahlaken yırttım sayılır. İki saat içinde Gaugin'in başına bir felaket bile gelse, sonradan iyi niyetime heder gelmez. Benim yerimde olsa her iyi arkadaş aynı şeyi yapar, kendi gölgesinin üzerinden atlar, sorunu göğüslemeye çalışırdı. Sonuç nereye varırsa varsın, iyi niyetten daha iyi bir şey olamaz, yoktur.

Kişinin belki de üstlenmemesi gereken bir şeyi üstlenmesi kadar iyi irade olabilir mi? Fiyasko ile sonuçlanırsa, bu soru kişinin başına sonradan çorap örebilir.

Her fiyaskoda değil tabii. Çiş yaptırmaya götürdüğümde Gaugin kalpten giderse kendimi suçlu hissetmem. Üzülmem de, en azından köpek yüzünden üzülmem. Gauginsiz yaşamımdan memnunum. Hem çiş yapmaya götürmek de ne oluyor? Güzel

güzel evde kalırız. Benimle olduğu sürece kimseye bir şey yapamamalı Gaugin, ne bana ne de kendine.

Ama zor. En küçük bir dikkatsizlik kötü sonuçlar doğurabilir. Olur ya tasması boynuna dolanır ve boğulursa, intihar ederse? Yıkım olur en iyi arkadaşım için, arkadaşlığımız için. Hayır, beni suçlamaz, en azından açıktan açığa suçlamaz. Ama ben suçlarım kendimi. Hem bunun için bir sürü gerekçem de var. Evi süpürmek. Ama neden şimdi? Kimin için? Köpek için mi? Tipik ani davranış değişikliği, saçma, çelişkili, diye düşünmüştüm kapı çalındığında.

Yemeğini yedi. Tıkındı. Her şey yolunda. Görüşürüz. Yalnızdım, aniden yapayalnızdım Gaugin'le. Gaugin?! Boynunda tasması da vardı.

Yok. Gitmiş! Veranda kapısı açıktı, oradan kaçmış. Nasıl da unutmuşum? Gaugin affeder mi böyle bir hatayı, hayır, hiçbir zaman. Biliyordum da kaçacağını, "felekten bir gün" çalmak için can attığını. Arkadaşım öyle diyordu onun için.

Şimdi kalkar da nobran şey bir çocuğa havlar, çocuk bisikletten asfalta yuvarlanır, arkadan gelen bir kamyon... Aman yarabbim! Beni suçlu görecek tek insan ben miyim yeryüzünde? Resmen ben suçluyum, ben sorumluyum... Sigorta meselesi, hem de ağır ve zor bir sigorta meselesi. Ama her şeyden önce bir vicdan meselesi.

Şimdi Gaugin'in başına bir şey gelirse, daha da kötüsü o bir felakete neden olursa... Artık hiçbir şey benim elimde değil. Sorun işte burada yatıyor. Meydan vermemeliydim, hiçbir zaman vermemeliydim. Tek yapmam gereken, tek görevim de bu değil miydi? Bilinmeyen tek şey suçumun büyüklüğü ve o da artık köpeğe bağlı, şehrin curcunasında dolaşan köpeğe.

Olasılıkla elimde olmayan, kontrolümden çıkmış bir felaketin ahlaken sorumlusu olacağım. Kontrolümden çıkmış, irademle engelleyemeyeceğim bir olaydan ahlaken nasıl sorumlu tutulabilirim? Ayrıca, en iyi arkadaşın koşulsuz iyi niyeti ile kişinin iyi bir gerekçeyle ebediyen kendisini lanetlemesi arasında, manyak bir köpeğin sıyrılıp çıkıvereceği kadarcık bir kapı aralığından daha fazla şeyler olması gerekmez mi?

Aramak, onu mutlaka bulmak zorundayım, hatamı telafi etmem gerek. Elimden geldiğince. Parka gitmiş olabilir, bir ihtimal parka gitmiştir. Öbür caddenin sonundaki çocuk bahçesine de gidebilir. Çocuk bahçesinde her zaman anneleriyle birkaç çocuk olur. Parkta köpekler vardır, çocuklar da. Yallah, parka; en azından bir faciayı engellemek gerek. Gaugin parka giderken bir felakete sebep olursa, bana, ne yaptın, nasıl oldu, niye bakmadın diye sormazlar mı! Belki sorgulanırım da. Bazıları sorumluluk derecemi milimi milimine ölçmeye kalkacaktır. Peki ben?

Ömrümün sonuna kadar hep aynı şeyi yaparım, gece gündüz: Daha dikkatli olamaz mıydın? Niye kabul ettin ona bakmayı? Kabul etmesen bu felaket olmazdı.

Sonradan nasıl bir hikâye uydurur da kendimi haklı çıkarabilirim? Salonu havalandırmak istemiştim de veranda kapısını onun için açmıştım. Sonra nasıl olduysa elime süpürgeyi alıp evi süpürmeye başladım. Evi süpürürken kapının zili çaldı. Koştum, vedalaşırken arkadaşımı kucakladım, ihtiyacı var gibi gelmişti de kucakladım. O esnada Gaugin boynunda tasması ile içeri dalıverdi. Doğru açık veranda kapısından çıkıp kaçmış. Küçük bir ihmalkârlık, herkesin başına gelebilecek bir şey işte, gelmiştir de.

Gaugin'i, ki aslında yalnız o suçlu, kimse ahlaken suçlamaya kalkmaz. Pis köpek, it oğlu it biliyor aslında kaçmaması gerektiğini. Ama köpek işte.

Ben, ben suçu üzerime alırım, onun suçunu da, bütün olanların sorumluluğunu da üzerime alırım, almak zorundayım. Sanki ona bakmaya can atmışım. Ben aslında en son çareydim, başka çare bulunamadığından ben.

Gaugin'e bakıp bakmamak konusunda karar vermemin, o günkü planımla, ne yapacağım ya da ne yapmayacağımla, ne düşündüğüm, ne istediğimle, kısacası kendi irademle isteyerek ne yapacağımla uzaktan yakından ilişkisi yoktu. Tam da bu nedenle ben, her şeyin başlangıcı olan, çoktan pişman olduğum ve ahlaki olarak sorumlu tutulduğum bu karardan,ahlaken sorumlu değilim. Mantıklı ve makul düşünen herkes bana hak verir sanırım.

Defalarca demediler, sormadılar mı? Hayır, diyemez miydim? derdim.

Ama beni tanıyan herkes bilir, böylesi durumlarda çok zor hayır diyebilen, mutfakta ocağın altını kapatmayı, eldivenleri koyduğum yeri, sürmeli veranda kapısını kapatmayı hep unutan birisi olduğumu herkes bilir. Ta başta hissetmiştim, en doğru, en arkadaşça, en sorumlu yanıtın kesin hayır olması gerektiğini. Tahminimde ben haklıyım. Ama kim doğasına ters davranabilir ki? Gaugin'le aksi bir şeyin olması da şart değildi. Bana verilen bir şansı kullanamadım. O kadar.

Yok, hayır, kendimi haklı çıkarmaya çalışmayacağım. Sorumluluktan kaçmayacağım, ama ahlaken bir insan ancak ve ancak, kendisinin özgürce verdiği iradesine bağlı, kontrolündeki eylem ve olaylardan sorumludur, ama bu eylemlerin sonucundan sorumlu tutulamaz. Değilse herkes, ama herkes her şeyden, en azından birçok şeyden; insan vicdanının hiçbir zaman altından kalkamayacağı çok şeyden sorumlu olurdu.

Peki somut durumda kaç karar verebilirdim, bilinçli olarak kontrol edebileceğim, kesin ve özgürce kendi irademle verebileceğim kaç karar vardı?

Düşündükçe azalıyor böyle verebileceğim kararlar. Şu anda görebildiğim kadarıyla tek bir tane bile yok. Gaugin'i çabuk bulup bulamayacağım bile artık benim iradem dışında, vereceğim karardan bağımsız.

Ne olursa olsun, başaramadım, görevimi yerine getiremedim, suç benim. Peşinen kabul ediyorum. Asıl yanıtlanması gereken soru, ne için ve kimin için? Parkta şurada bir yerlerde olması gerek bu hınzır köpeğin. Orada, ön tarafta, bankın altında, sürtük, kendi ipini kemiren biri, o mu? Gaugin mi?

Hele şükür! Bak sen, bana doğru geliyor hem de. Kafası karışmış, yarı sevinçli, yarı yaltak, sürünür gibi. Tam şu andaki duygularım. Sefillik, riyakarlık.

Ne oldu, nasıldı, diye sorarsa en iyi arkadaşıma ne söyleyeceğim? Gerçeğin kimseye bir faydası yok, olmaz da. Diğer taraftan ise doğruyu söylemek, ahlaken yüzde yüz emin olmak için bu gün son şansım.

Gaugin'i de beni de iyi tanıdığından, olasılıkla hiçbir şey sormaz arkadaşım.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Eylemde bulunan ve karar veren kişi, tamamını görmesinin mümkün olmadığı şartlar yumağına göre karar verir ve eylemde bulunur. Eylem yapan kişi için şöyle de formüle edilebilir: Eylem yapan kişi kendi eyleminin sonucunu önceden kesinlikle göremez. Çoğu zaman, eylemin hedefine ulaşıp ulaşmayacağına –beklentinin gerçekleşip gerçekleşmemesi veya olmasından korkulan şeyin olmaması gibi– kişinin etkisi dışında kalan faktörler karar verir. Bu ve benzeri faktörlere ekseriyetle "şans" veya "talihsizlik" denilir.
Öyleyse ahlaki eylemlerimizde de ahlaken şans ve ahlaken talihsizlik var demektir. Olasılıkla bu, eylemin ahlaken değerlendirilmesinde, sonucunun belirleyici faktör olmasında yatmaktadır. Tersi düşünülecek olursa kişiyi, hani nasıl derler, "elinde değil" denilen bir eylem için (ahlaken) eleştirmek veya takdir etmek haksızlık olur. Bu bağlamda ahlaki değerlendirme biçim ve tarzı ile (çoğumuzun da inandığı gibi) bu kararların ahlaken nasıl değerlendirilmesi gerektiği arasında bir gerilim vardır.
Bu gerilim, ahlak felsefesinin farklı stratejilerle çözülmeye çalışılan sorunlarından biridir.

Kant'ın *Yardımseverlik Amacıyla Yalan Söyleme Hakkı* isimli kısa makalesi ahlak felsefesinin sorunlarından biri olan "ahlaki şans" sorununa iyi bir giriş olabilir.
Bernard Williams'ın *Ahlaki Rastlantı* (Moral Luck) ve Thomas Nagels'ın Şans! Ahlaki Sorun Rastlantı ve *Yaşam, Ruh ve Ölüm Üzerine* gibi çağdaş filozofların makaleleri bu konuda aydınlatıcı metinler olarak tavsiye olunabilir.

Şurada Bir Leke Var

O leke beni rahatsız etmiyor, hem de zerre kadar. Peki karşımda oturan kişiyi?

Oturuşuna bakılırsa onun için önemli bir gün. Takım elbise, kravat, beyaz ipek gömlek. Elbiseye göre aslında biraz genç. En fazla 25 yaşında. Görünümüne bakılırsa çok gergin, zavallı. Belki bir başvuru görüşmesi vardır, kim bilir. Yoksa sınava mı girecek? Yanı başındaki kitap ona ait. Medeni kanun. Tamam, belli, hukukçu. Devlet sınavı, sonbahar olduğuna göre sözlü sınav. Zavallım. Gömleğindeki leke için bir iki puan kaybedebilir. Takdirnameyi unut artık. Bak sen, lekeli gömlekle bizim sınava giriyor, diye düşüneceklerdir mutlaka komisyondakiler. Ama belli etmezler, hayır, kesinlikle. Notlar verildikten sonra hep beraber birer kadeh şampanya yudumlarken, zavallının annesi babası heyecanlı, oğullarına sürpriz yapmak için sabırsızlıkla arabada beklerken, laf arasında sokuşturuvereceklerdir: "Delikanlı, gömleğiniz leke olmuş." O zaman anlayacaktır gariban nedenin ne olduğunu. Böyledir bu domuz hukukçular.

İyisi mi ben bari söyleyeyim. Belki yanında yedek gömlek getirmiştir. Her ihtimale karşı. Olur ya herkesin başına gelebilir, kahve lekesi, trende her zaman mümkün. Yanına yedek gömlek almadıysa, ki büyük olasılıkla almamıştır ve ben onu ikaz edersem sonuçta ona faydası ne olur? Lekeyi çıkaramaz, çıkarmaya kalkarsa leke daha da büyür. Dört dörtlük, tam bir hukukçu gibi kusursuz giyindiğini düşünerek sıkıntısız, stressiz sınava girse daha iyi olmaz mı onun için? En azından elinden geleni yapar,

bildiğini söyler. Diyelim ki leke ona bir iki puana mal olacak, ama leke ile peşinen strese girer, tamamen bloke olur.

Aslına bakılırsa çok uygunsuz bir beklenti. Bu kompartımana girdiğimde pencere kenarına oturup dışarıyı seyretmek istiyordum, hiçbir şey düşünmeden öylesine seyretmek. Peki şimdi, gömleğinde kahve lekesi olan bir genç karşıma oturduğu için sorumluluk duygusuna kapıldım, onun için doğru veya yanlış bir karar vermek zorundayım. Eylemimin doğruluğu neye bağlı, hangi ahlak kurallarına göre davranmalıyım? Devlet sınavlarının sonucu, bir yerde kişinin hayatına yön veren bir şey. Kararımı şimdi Kant'ın ahlak buyruğuna göre mi vermem gerek? Eylemimi genel geçerlilik kazanmasını isteyebileceğim bir kurala, başka türlü söylemek gerekirse, ahlaken lekeye işaret etme genel kuralına göre mi vermem gerek? İçinde bulunduğum durumda mantıklı düşünen her insan gibi mi hareket etmem gerek? Ve bu ne anlama gelir?

Şu anda ne yapmam gerek sorusu, somut durumda sorumun beklenilesi sonucuna mı bağlıdır? Yoksa karşımda oturan şahsın, şu anda diyebileceğim ne olursa olsun, o şahıs açısından gömleğindeki lekeden haberdar olması mı daha iyidir, yoksa haberdar olmaması mı? Peki ama sonucu makul bir şekilde nasıl kestirebilirim? Karşımda oturan şahsı hemen hiç tanımıyorum, hangi alternatifin ona daha çok yarayacağı konusunda hiçbir bilgiye de sahip değilim. Karşısında oturuyorum, o kadar. Artık herhangi bir karardan kaçınma olanağı görünmüyor, bir şey yapmamam da bir eylem. Sorumluluk taşıyabileceğim bir karar verebilmek için gereken bir dayanak da göremiyorum. Allah'ın belası leke! Bu leke olmasa bu ikilem olmazdı, kesinlikle olmazdı. Şüphesiz bu leke daha yarım saat önce filtre kahve olarak kâğıt bir bardakta bulunuyordu. Şimdi ise filtre kahve beyaz ipek bir gömlekte. Ee, ne var bunda?

Şu anda bulunduğu yerde filtre kahvenin kime ne zararı var ki? Karşımda oturan şahsın gömleğinde olan aynı madde şu anda niye bir leke, dikkat çeken, rahatsız edici ve zorunlu olarak bertaraf edilme çığlıkları atan bir şey? Doğası gereği kahve, madde olarak ipeğe eza mı veriyor? Kahve ipek gömleklerin

erimesine mi neden oluyor, şu veya bu şekilde ipek gömleklere zarar verip kullanım değerlerini mi düşürüyor?

Niye olsun ki? Kahvenin ipek bir gömleğin kullanım değerini düşüren tek neden, olsa olsa gömlek üzerinde leke olmasında yatmaktadır. Peki ama niye leke?

Leke pis görünür, kabul, biçimsizdir ve kenarlarında kurumaya başladıkça çirkinleşir. Rastlantısal oluşan tesadüfi bir sonuç; hepsi o kadar, en azından ben öyle algılıyorum. Peki onu pis bir leke yapan görünümü müdür? Ya güzel, örneğin mükemmel damla görünümlü bir kahve lekesi olsaydı ne olurdu?

Leke lekedir ve yine de leke olurdu. Ve burada oturuyor olsam o zaman yine ona lekeyi söyleyeyim mi söylemeyeyim mi diye kendi kendime sorardım.

Kahve maddesi yanlış bir yerde mi duruyor? Leke olmasının nedeni burada mı yatıyor? Pis materyal yanlış bir yerde mi duruyor? Gayet makul bir düşünce. Peki yanlış bir yeri veya mekânı pis mekân yapan şey nedir? Pis olmadan yanlış yerde veya mekânda bulunan o kadar çok şey veya madde yok mu?

Hiç kullanılmamış, yepyeni bir çocuk bezi burada trenin bu masasında yanlış bir yerde olmaz mı? Fakat pis değilse masada durmakla masayı kirletmez. Kullanılmış bir bebek bezi olması halinde ancak masanın üstünde pislik olarak durur. Kullanılmak için üretilen kullanılmış çocuk bezi üzerindeki lekenin madde olarak yanlış bir yerde bulunduğu ise iddia edilemez.

Lekenin leke olarak bulunduğu maddeye zarar vermesi, o maddeyi tahkir etmesi ve madde olarak lekenin zorunlu bir şekilde yanlış bir yerde bulunması gerekmez. Lekenin madde olarak zorunluluğu olan tek şey, bertaraf edilmesidir.

Nasıl oluyor da, yeteri kadar dikkatli baktığımda dünyada hemen her şey lekeli oluyor? Örneğin bu kompartıman. Neredeyse lekesiz tek bir parça yok bu kompartımanda.

Niye yapıyoruz bunu, niye sıkıntıya sokuyoruz kendimizi? Leke olarak sınıflandırdığımız için tüm maddeler birer leke. Üzerinde durduğumuz gömleği lekeli gömlek yapan, devlet sınavı gömleğinin nasıl olması gerektiğini düşünen benden başka birisi değil. "Devlet sınavı gömleği beyaz olur" şeklindeki ideal varsayımdan bağımsız olarak düşünülecek olursa leke,

pis leke değildir. Öyleyse burada asıl sorun olan bu genç, onun dikkatsizliği, gömleği, gömleğindeki kahve değil; lekeye ilişkin tek suçlu bizzat ben kendimim. Asıl leke benim!

Söyleyeyim mi söylemeyeyim mi? Leke için suçu üzerime alıp ona: "Özür dilerim, üzgünüm. Şuranızda leke var ve bu leke ben onu leke olarak algıladığım için var" mı diyeyim?

En azından bir başlangıç olurdu. Suçu üzerime almakla ikimiz beraber lekenin doğasını tespit etmeye çalışır, felsefi olarak bunun leke olduğunu reddeder, gerçekten ne olduğunu tanımlar ve "İpek gömlek üzerinde bir düzine kahve damlacığı" derdik.

Konuşmamıza şöyle bir tanım tespiti ile başlayabilirdik: Madde olarak leke, yanlış bir yerde olan bir şeydir. Bir yerin yanlış olduğunu belirleyen şey ise, bu şeyin veya maddenin yanlışlıkla yanlış bir yerde, varsayılan bir düzeni bozduğu anlamına gelen bir yerde bulunmasına bağlıdır. Öyleyse madde olan lekenin yanlış bir yerde olduğu sonucunu çıkaran şey aslında, var olan bir düzen sisteminin yıkılmasından başka bir şey değildir.

O zaman doğal olarak hemen düzenimizin ne denli keyfi olduğunu kavrar, başka bir kültürde gömlekteki bu birazcık kahvenin takdirname alan bir hukukçuya verilen nişan olarak herkes tarafından derhal görülebileceğinin, birazcık kahvenin illaki bir hata olmaması gerektiğinin ayrımına varırdık.

Ve sonra aynı perspektiften hareketle leke ve lekeden korunma davranışlarımız için aslında faşist eğilimli, ebeveynlerimiz ve tüm toplum tarafından küçük yaştan itibaren beynimize kazınan burjuva alışkanlıklarımızın sorumlu olduğunun ayrımına da varırdık.

Lekenin tespitinde asıl söz konusu olan şeyin aslında otorite ve ötekileştirme, örneğin temiz ipek bir gömlek alamayacak insanların ötekileştirilmesi gibi, belki de temizlik kuruntusunun, kökünden hasta bir toplumda cebri sorun yaratmaya yaradığını saptardık.

Doğal olarak da hemen akabinde, kişinin genel olarak sorumlu tutulamayacağı, kimsenin suçlanamayacağı, bu kompartımanda karşı karşıya oturduğumuz gerçeği kadar tesadüfen ve kişinin hiçbir suçu olmadan gömleğinde oluşan kahve lekesi

nedeniyle mağduriyete uğramayacağı, arzu edilen bir dünya konusunda mutabakat sağlardık.

Lekenin ne mükemmel bir şey olduğunu görür, değerini anlar, düzen anlayışımızı nasıl altüst ettiğinin, düzenin keyfiliğini gözler önüne nasıl serdiğinin farkına varır; tüm bunları, lekenin leke olarak varoluşu ve ütopik mekânsızlığı ile bize daha farklı, daha iyi bir düzen önerdiğinin ve tesis etmek istediğinin veya ima ettiğinin ayrımına varırdık.

Lekeyi ikimiz beraber ütopik yıkıcı bir işaret olarak görür, daha o anda lekenin neden cezalandırıldığını anlar, gömlekteki bir kahve lekesinin, sistem içinde yüksek mevkilere giden kapıları açan devlet sınavı gibi durumlarda kapıları nasıl kapattığını görürdük.

Öncelikle adalet denilen, düzen ve yasaklar sistemiyle inşa olunan canavar, kendi düzeninin keyfiliğinin hatırlatılmasına dahi izin veremez.

Bu minval üzere trende geçecek bir konuşma kesinlikle uzun ve derin bir arkadaşlığın başlangıcı olurdu. Ama böyle bir konuşma hiçbir zaman olmaz. Ne eksik ne fazla, bu kadar. Mesela konuşmayı ben başlatmam. İnsanları kahve lekesinin ütopik gücünün varlığına inandırmak ve onları ikna etmek kolay bir şey değil. Görebildiğim kadarıyla karşımda oturan şahıs bu tür konulara kafa yoracak bir tip de değil zaten. Kimyamız tutmuyor. Hem lekenin ütopik gücüne kendimi ikna etmekte de oldukça zorlanıyorum. Aslına bakılırsa ta ilk başta lekenin madde olarak yanlış bir yerde bulunduğuna ilişkin tez de sağlam bir tez değil.

Benim asıl sorunum zaten başka. Genç adamın gömleğinde bir leke olduğunu sınava girmesinden kısa bir süre önce ona söylemek doğru mu olur, yanlış mı? Sorun bundan ibaret. Bu soruya kesinlikle bir yanıt vardır. Yanıtın ne olduğunu ise ben bilmiyorum, şu anda bilmem de mümkün değil. Başka bir yaşam dünyasında diğer seçeneği tercih etmem halinde, sınavın nasıl bir seyir izleyeceğini hiçbir zaman bilemeyeceğime göre bu yanıtın ne olduğunu da hiçbir zaman öğrenemeyeceğimden eminim.

Vereceğim kararın doğru veya yanlış olduğunu belirleyecek ölçü, gerçekten bir karar vermemin ya da vermememin sonucu olsa bile, sınavdan sonra kalkıp da kimse bana verdiğim kararın doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu söyleyemeyecektir.

Bu ancak kahve lekeleri gibi birbirleriyle karşılaştırılabilecek birçok gerçekliğin bulunması ve bu gerçekliklerin birbirleriyle karşılaştırılabilmesi halinde mümkün olabilecektir.

Bana şu anda sıkıntı veren ahlaki sorun, ebediyen boynumda bir tasma ve normalde tertemiz olan vicdanımda ufak, donuk bir leke olarak kalacaktır.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Ahlaki bir eylemi ölçüp değerlendirmeye yarayacak farklı kriterler olduğu bir gerçek. Örneğin burada, *Vicdani etik* [Gesinnungsethik] ile *sonuççuluk* [Konsequentialismus] karşı karşıya bulunmaktadır. Ahlaki eylemi değerlendirirken vicdani etik, eylemin getireceği sonuca bakmaz, eylemin verilmesindeki niyete bakar. Geçerli olan iyi niyettir ve bu niyet vicdanen, en azından gerekçelendirilebilecek kurallara veya ölçülere göre oluşmuş bir niyettir. Vicdani etik için *Immanuel Kant*'ın *Ahlak Felsefesi* örnek gösterilebilir.

Adından anlaşılacağı üzere sonuççuluk, değerlendirmede eylemin beklenilebilir makul sonucunu baz alır. Sonuççuluk akımına örnek olarak öncelikle *Jeremy Bentham* ve *John Stuart Mill*'in başını çektiği *Faydacılık* gösterilebilir.

Belirtilen her iki teorik metot, karar verilmesi gereken her somut durumda uygulanabilirse de, her münferit durumda zorunlu olarak ahlaken tatmin edici olmayabilir.

Bu tür somut eylem sorunları doğal olarak bir eylemde bulunulması gerektiğinin görülmesi bağlamında ortaya çıkar; örneğin lekenin doğasının ne olduğu sorusunu, daha genel söylemek gerekirse kirliliğin doğasının ne olduğu sorusunu da beraberinde getirir. Yaşadığımız dünyada lekeler ve kir vardır, bu bir gerçektir. Peki ama nasıl bir gerçek? *Ampirik* veya *bilimsel* (örneğin: Kirliliğin kimyasal bir formülü var mı?) veya *sosyal* anlamda bir gerçek midir kirlilik?

"Etnik temizlik" gibi tehlikeli politik kavramlar, bunların sadece birer sözcükten ibaret olmadıklarını, özünde somut eylemleri içerdiğini ima eder. Pisliğin doğasında en azından bertaraf edilme istemi ve çağrısı yatmaktadır. Bu bağlamda bu konuda kafa yorup düşünce üretmek, somut olarak neyin (en kötü ihtimalde kimin) ve niçin bertaraf edilmesi gerektiğini düşünmek anlamlıdır.

Pislik ile ilgili ilk etkili ve ciddi felsefi görüş Platon'un *Permanides* diyalogunda görülmektedir. Felsefi anlamda pislik, çağdaş filozoflardan en iyi bir biçimde Mary Douglas'ın çığır açan *Purity and Danger* (Saflık ve Tehlike; Londra 1966) isimli yapıtında irdelenmektedir.

Yaşayan Kuşku

Saat 4:34. Tuhaf. Hiç başıma gelmemiş, rüyamda boğulmamıştım. "Uyansana, sen öldün!" Kendi sesimdi, kesin. Ağzımdan çıkan son sözdü. Daha şimdi, rüyamda. Kimse başka birisine böyle bir şey söylemez. Gerçekte olması mümkün değil. Böyle bir haber verilmez. Benim kendime haber vermem gibi. Rüyamda. Söylediklerimi anlamıştım. Söyleneni yerine getirdim. Peki sonuç? Öldüğüm mü yani? Boğulduğum? Daha şimdi. Karabasan mıydı? Ayrımına varmamış, ölü bir şekilde yatıyor olurdum o zaman.

Zırvalık. Elde hiçbir ipucu yok. Kâbustan birazcık geç uyandığımdan başka hiç, ama hiçbir ipucu yok. Şu anda hissettiklerimi, yaşadıklarımı, düşündüklerimi bir ölü düşünemez, yaşayamaz. Bildiğim kadarıyla, bilebileceğim kadarıyla tabii ki. Peki ne kadar ve nereye kadar bilebilirim? Hiç. Bir ölünün deneyimleri hakkında kimse mantıklı ve makul bir şey söyleyemez. Ölünün deneyimlerinin olmadığını bile kimse söyleyemez.

Ben bile mi, şu anda bile, kendime? Bir defacık olsun öldüğümü varsaysak? Gerçekten öyle olup olmadığını nasıl tespit edeceğiz? Şu anda, sadece benim için?

Bağırabilirim. Odada sesimi duyabilirim.

Bağırdığım kendi sesimi duyabilirim.

Bağırışımın ekosunu. Yankılanışını. Ta içimde.

Ya başka birisinin sesini? Onu da duyabilir miyim? Ölümün, insanın hiçbir şey duymadığı bir durum olduğu söylenir. Bu bir test, bir sınama olabilir.

Bir tanıdığıma, bir arkadaşıma telefon edebilirim. Rahatlamak için. Onunla konuşabilirim. Şimdi. Gece yarısı, sabaha karşı. Rüyamı anlatır, gerçekten öldüm mü, sen ne dersin, diye sorabilirim.

Saçma.

Bu soruyu sormak, yanıtını da içerir.

Kendi sesim beni ikna etmiyorsa niye onun sesi beni ikna etsin ki? O benden daha mı gerçek? Şu anda düşündüklerimden daha mı gerçek? Kesinlikle hayır.

Hayır. Kişinin ölümü ancak yaşayanlar tarafından saptanır. Sadece yaşayanlar saptayabilir. Ben saptayamam, ölü saptayamaz. Güzel manzara. Güne yeni bir idrakla başlıyorum: Ölen birisi gerçekten öldüğünü saptayamaz.

Beni bu soruna götüren durum şu: Şimdi, şu anda ölmediğimi nasıl tespit edebilirim? İki olanak var –ve aslında bir tespit yok–. Benim için değil. Bu kuşku sadece ve sadece beni ilgilendiren bir şey.

Sakin ol! Derin nefes al! Sadece bir rüyaydı. Geç kalmadım, uyandım. İş işten geçmeden kısa bir süre önce, nefesim kesilmek üzereyken. Uyandım mı ama? Hâlâ uyuyor, tüm bunları rüyamda görüyor olabilirim. Bir başka karabasan. Kendimi çimdiklesem mi?

Gülünç. Çimdikleyeceğim. İşte hissettim, acıyı hissettim; şu anda göğsümdeki gerçek daralma tıpkı rüyamda boğulmak üzere olduğum andaki daralma. Boş bir oyun, hiçbir şeyin kanıtı olmayan bir oyun.

Gerçekten telefon etmeliyim. Anlattığımda onlar söylemişlerdi: "Öyle bir şey olursa telefon et, saat kaç olursa olsun çekinme. Rahatlarsın."

Evet, böyle söylemişlerdi.

Ah bir bilseler. Sadece hayal etmesi bile yeter. Şimdi ahizeyi kaldırıp bir arkadaşa telefon etmek, sesimi duyup duymadığını sormak, uyanıp uyanmadığımı sormak?

Makul, mantıklı cevap verilesi soru değil. En azından kendisinin bilmediği bir şeyi öğrenmek amacıyla soruyu soran için, mantıklı cevap verilecek soru değil.

Hayır, bu kimseyi bir yerlere götürmez. Sebebi çok basit. Herkes anlar:

Uyuyan kişi, gerçekten uyuduğunu tespit edemez. Tespit edebilmesi için uyanık olması gerekir. Sadece uyuyan insan gerçekten rüya görür.

Rüyasında gerçekten rüya görüp görmediğini soran hiç kimse, gerçekten o anda rüya gördüğünü saptayamaz.

Bunlar boş laflar değil, argüman. Eğer bir argüman varsa veya geçmişte olmuşsa bunlar. Buradan hareketle:

Rüyasından gerçekten uyanan, uyanıp uyanmadığından kuşku duyan kişinin gerçekten uyandığını saptama olanağı vardır (sadece rüya gördüğünü değil, uyandığını).

Evet, yalnız bu iki ihtimal.

Veya ölüm.

Yani tespit edilecek bir şey yok. Benim için mümkün değil. Bu tür gerçek kuşkuları olan hiç kimse için mümkün değil. Nasıl olsun ki?

Bildiğim tek şey, ömrümde daha önceleri defalarca rüya gördüğüm ve uyandığım; tıpkı bana rüyalarını anlatan birçok insan gibi. Kim bilir, belki herkes böyle bir rüya anlatabilir. Rüyamda boğulduğum rüyamı, şu an ne düşündüğümü düşünebilmek için yatağımda uyandığım rüyamı bir arkadaşıma anlatabileceğim gibi. Arkadaşım rüyama inanırdı, inandırıcı bir kâbus. Ve ben böyle bir rüya görüyor olabilirim, aslında uyanmadığımı, uykuda olduğumu rüyamda görüyor olabilirim.

Sadece öyle mi değil mi tespit edemem. Şu anda durum ne olursa olsun, tespit edemem.

Peki bunun anlamı nedir benim için?

Sadece bu kuşkunun önemsizliği. Sadece bu kuşkunun anlamsızlığı, boş bir oyundan ibaret olduğu, benim için de herkes için de hep boş bir oyun olarak kalacağı. Zaman kaybı. Görünen o. Biliyorum, kuşkularımla çok zaman öldürdüğüm için biliyorum. Çok sık. Çok uzun bir süre. Hep bu saatlerde. İstemiyorum bu kuşkuyu, hiçbir zaman istemedim, ama her zaman geri geliyor, kendiliğinden, gözlerimi açar açmaz, sabahın ilk ışıkları ile, sabah darlığında, beynimde rüya ile oluşuyor. Yine mi oluştu.

Ey kuşku, senin hiçbir anlamın yok! Anlamın ancak ben sana bir anlam verirsem var!

Biliyorum. Her sabah kendime tekrar tekrar söyleyebilirim. Yine de hep orada işte. Yeniden yeniden oluşuyor. Kuşkuyu hissediyorum, şu anda, göğsümde, uyanık ve hayatta olduğum kadar eminim ondan. Boğuculuğunu, mantıksızlığını, dipsizliğini.

Anlamı işte bunda yatıyor. Hayatımda. Başka bir anlama ihtiyacı da yok.

Aradığım şey bu nedenle bir argüman; kuşkuyu çözmeye, deşifre etmeye yarayacak bir argüman. Onu benim adıma boğması için. Kuşkuyu görmemi engelleyecek bir argüman. Makul ve akılcı bir yoldan bertaraf edilemeyen bir kuşku, nasıl da mantıksız bir kuşku! Ne kadar da mesnetsiz bir duygu, bu kuşkuyu oluşturan duygu! Kâbus gören herkes bilir bu duyguyu.

Bu argümanı, çürütülmesi mümkün olmayan argümanı bulamıyorum, nasıl bulunabileceğini bile bilmiyorum. Kuşku içinde rasyonel hiçbir argümana açık değilim artık. Bilincindeyim. Eğer öldüysem veya gerçekten rüya görüyorsam tahminimin tamamen yerinde bir tahmin olması gerekir. Tek gerçekçi tahmin. *Haydi bakalım anlat bunu birisine!*

Peki ölmediysem? Sadece rüyamda öldüğümü görüp uyandıysam? Nedir benim ruh halim o zaman? Rasyonel bir argümana açık mı olurum o zaman? Şu andaki ruh halimle? Bunu nasıl tespit edebilirim, nasıl bilebilirim?

Sadece ve sadece bir arkadaşa telefon edersem. Başka birisine kuşkumu anlatırsam. Tek olanak, tek çıkar yol. Derhal bu yola başvuracağım, hemen bugün. Ortalık aydınlanır aydınlanmaz. Defalarca olduğu gibi.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Hayatın bir rüyadan ibaret olup olmadığı, düşüncenin kendisi kadar eskidir. Bu sorunun felsefede çok rağbet görmesi, olasılıkla soruyu soran kişinin, soruyu kendisine sorduğu anda, yaşamın sadece bir rüyadan ibaret olduğuna inanmadığından kaynaklansa gerek. Rüya kuşkusu pratikte bir anlamı olmayan düşünsel oyundan başka bir şey değildir ve bu nedenle de felsefi anlamda ciddi kuşku uyandırır. Kişinin uyanık mı olduğunu, yoksa her şeyin bir rüyadan mı ibaret

olduğunu ciddi bir şekilde soran birisi, sorusuyla iki varsayımdan hareket eder: Bir, bu kişinin hayatında, rüya ile uyanıklık arasında mantıklı bir yerin olması, yani bu kişinin kendi deneyimleri ile "uyanıklık" ve "rüya görmenin" ne anlama geldiğini bilmesi gerekir.
İki, düşsel deneyimler zaman zaman öylesine otantik olurlar ki uyanıklık anı deneyimlerinden ayırt edilemez.
Her iki noktanın bir yerde kabul edildiği düşünülse de rüya kuşkusuna karşı geçerli bir argüman bulmak yine de oldukça zordur.

Felsefe tarihinde böyle bir argüman bulmaya çalışan en önemli denemeler René Descartes'ın *İlk Felsefe Üzerine Düşünceler* (orijinal: *Meditationes de prima philosophia,* 1641) isimli yapıtındadır. Çağdaş filozoflardan Norman Malcom'un *Rüya* (*Dreaming* Londra 1959) isimli yapıtında veya Hillary Putnam'ın "Depoda Beyin" ("*Das Gehirn im Tank*") isimli makalesinde (H. Putnam, (*Us, Gerçek ve Hikâye; Vernuft, Wahrheit und Geschichte*, Frankfurt a. M. 1990) aynı argüman bulunmaya çalışılmıştır.

Şu Anda Burada Değilim

İyi günler. Arno Vinx'in telesekreteri. Şu anda burada değilim. Lütfen mesajınızı bırakın. Gelir gelmez sizi ararım.

Arno, evde misin?

Benim, ben. Lütfen telefona çık. Biliyorum, oradasın.

Telesekreterine niye yeni bir karşılama mesajı koydun? Önceki mesajın daha iyiydi. "Bu makineye ve hayatınıza iz bırakın" daha keskin gibiydi, daha direkt ve şaşırtıcıydı, Arno. Gerçekten daha bir düşündürücü, ilginç. Ama şimdiki mesaj, ne bileyim: "Şu anda burada değilim."

Bir düşünsene ne söylediğini! "Şu anda burada değilim." Buna kim inanır sanıyorsun, Arno?! Kendi cümlen seni yalanlıyor. "Şu anda" sözcükleri, cümlenin konuşulduğu anla ilgili ve "burada" demekle Arno, cümlenin konuşulduğu andaki yer kastediliyor. "-im" eki ile Arno, doğrudan doğruya cümleyi bizzat söyleyen kişi kastediliyor, yani sen kendini kastediyorsun, Arno Vinx.

Ses senin sesin, kesin, tartışmasız.

Benim buradan çıkardığım sonuç şu: "Şu anda burada değilim" cümlesini konuştuğun anda ciddi ciddi orada, yani cümlenin konuşulduğu yerde olmadığını iddia ediyorsun. Bir düşün, arkadaşça söylüyorum, bu mümkün olabilir mi? Eğer söylediğin doğru ise, o cümle ağzından çıktığı anda, o cümleyi konuştuğun yerden başka bir yerde olman gerekir.

Şöyle bir durumla karşı karşıya kalıyoruz: Bir kişi kendisinin bizzat orada bulunmadığı bir yerde de bir şeyler söyleyebiliyor.

Bu cümleyi sessizce bir kez daha tekrar et! Düşünebilirsin de, cümleyi zihninde de tekrar edebilirsin, Arno! "Şu anda burada değilim."

Saçmalığın daniskası. Söylediğin şey gerçek olamaz, kesinlikle mümkün değil. Hiçbir yerde. Hiçbir zaman doğru olamaz.

Söylediğin doğru değil, evdesin, sesimi bal gibi duyuyorsun. Biliyorum ve hissediyorum.

Seninle yüz yüze konuşabilmek için yine bir bilmece mi çözmek gerek?

Yapma Arno, ahizeyi kaldır.

Neyi gözden kaçırdım, ayrımına varmadığım bir şey mi var yoksa?

Peki, diyelim ki sigara alıp hemen dönmek için biraz önce dışarı çıktın, o zaman "Şu anda burada değilim" doğruyu yansıtırdı. İnanayım mı buna dersin? Ciddi misin, emin misin inanacağıma? Bir sorun daha var, bahse girilesi bir sorun. Bilerek ve kasten karşılama mesajına koyduğun bir şey var, şöyle başlıyor: "Arno Vinx'in telesekreteri."

Eğer yukarıdaki cümle doğruysa, konuşan, orada olmadığını söyleyen sen olamazsın, telesekreterdir. "-im" eki şahıs eki olarak doğru kullanıldığına göre, cümlenin sahibi, cümleyi söyleyen, yazı masasının üzerindeki salak makinedir.

Ne oluyor Allah aşkına, Arno? Eline geçen nedir?

Makinen ile aranızda pek fark da görmüyorum, ben telefon ettiğimde makine, tam da orada olmadığını iddia ettiği yerde bulunuyor. Yani benim telefonla aradığım yerde, senin konutunda.

Makine de senin gibi çelişkili konuşuyor, kendi söylediğini çürütüyor. Sonuçta sorumlu sensin gibi geliyor bana, Arno. Senin telesekreterinin bu cümlenin sahibi olduğuna hiç kimse inanmaz. Öyle olsaydı dükkânların kapılarında asılı kâğıt veya levhalardaki "Şu anda burada değilim, işim çıktı" ya da "Hemen geliyorum" gibi cümlelerin yazarlarının bu levhalar olması gerekirdi. Kapılara asılı levha veya kâğıtların kendiliğinden bir şey yazıp söyleyemeyeceği konusunda sanırım hemfikirizdir.

Her beyanatın arkasında bir insan sesi vardır, Arno. Telesekreter bantındaki ses, senin sesin. Beyanda bulunan sensin,

beyanat senin eserin. Evde olmadığını iddia ediyorsun, inanmıyorum ama mümkündür de diyebilirim.

Arno, diyelim ki şu anda gerçekten evde değilsin. O zaman "Şu anda burada değilim" cümlesi, cümlenin tüm mantıksızlığına rağmen gerçeği yansıtır, doğrudur. Söylemek istediğin de bu olsa gerek, Arno. Öyle mi değil mi?

Şimdi beni iyi dinle, Arno! Bir an gelecek, banta konuşulanı sen de dinleyeceksin, bundan eminim; değilse senin bantına tek kelime konuşmam. Dinleyeceğinden emin olmak şöyle bir soruyu benim için zorunlu kılıyor: "Şu anda burada değilim" cümlesini *ne zaman* söylemiştin? Ne dersin, sence bu cümleyi ne zaman, yani hangi anda söylemiştin?

Karşılama mesajını banta konuştuğun anda mı yoksa sana telefon ettiğim ve bu cümleyi banttan söylemek için telesekreter otomatik olarak devreye girdiği anda mı?

Cümlenin söylenmiş olabileceği iki an var, Arno; banta kaydedildiği an veya sesin banttan duyulduğu an. Şu bir gerçek, Arno: "Şu anda burada değilim" yanlış, düpedüz yalan! O anda evdesin. Evde olmasan o cümleyi, telesekreter dediğin, uzaktan kontrol sistemi bile olmayan müzelik şeyle banta kaydedemezdin. Geriye ne kalıyor? Telesekreterin devreye girip sesin banttan duyulduğu an. Bende mi şaşırdım ne? Sesin banttan duyulduğu anmış. Tek bir an olmaz ki, mümkün değil. Her telefon edildiğinde aynı ses duyulmuştur, telefon edip banttan bu saçmalığı dinleyen bir tek ben değilim ya.

Tamam Arno, her telefon edilişte "Şu anda evde değilim" cümlesi banttan tekrar ediliyor.

Bu sözün banttan dinlenildiği anda evde olmadığın gerçekse ve mesajdaki "-im" eki sana işaret eden şahıs eki ise, cümle doğrudur. O zaman sana ait bu beyanın yapıldığı anda beyanatta bulunduğun yerde bulunmuyordun. Öyleyse sana ait bu beyanın yapıldığı anda beyanatın bulunduğu yerde değilsin ve *bizzat kendin beyanatta bulunurken orada olmadığın gibi, beyanatta bulunan da sen değilsin.*

Bravo, Arno!

Bunu başarabilecek başka birisi var mı dersin!

Eğer söylenenler doğru ise, bir insanın sürekli olarak ömründe gidip görmediği bir yerlerde beyanatta bulunması, bir şeyler söylemesi mümkün.

Bir düşün, Arno, gözünde bir canlandır ne olur? Diyelim ki Paskalya Adaları'nda bir telefon numaran var, orada kendi adına kayıtlı bir numaran. Oraya sana telefon eden herkes telesekreterden yukarıdaki mesajı duyacak.

Berlin'deki numarana gelen telefonları otomatik olarak Paskalya Adaları'ndaki numarana yönlendirir, aradaki bağlantı ücretlerini cep telefonu dolandırıcıları gibi hesabına yazdırırsın. Seni bilirim, Arno, bu numaraları çevirebilecek tanıdığın birkaç kişi mutlaka vardır. Sana telefon eden herkes bizzat senin sesinden "Şu anda burada değilim" cümlesini dinlerdi Paskalya Adaları'nda.

Bu kesin bir gerçek olabilir. Doğruyu söyler, Paskalya Adaları'ndan orada olmadığını beyan eder, kimseye yalan söylememiş olurdun.

Orası Paskalya Adaları mı, Arno?

Alo?

Bir şey daha, Arno. Telefon edilen an ile beyanatta bulunulan an aynı an olursa, kendi yokluğunu, artık aramızda olmadığını, bu dünyadan göçüp gittiğini de beyan edebilirsin. Paskalya Adaları'ndaki numaran açık kalır, ebediyen İyi günler. Arno Vinx'in telesekreteri. Şu anda burada değilim. Lütfen mesajınızı bırakın. Gelir gelmez sizi ararım, demeye devam eder.

Nasıl desem bilemiyorum, ama bu gerçekten peygamberce bir şey olurdu.

Ama yanlış da olmazdı hani. Kim bilir. Belli olmaz, belki günün birinde geri döner çıkar gelirsin. Yukarıda da belirttiğim gibi Arno, hiçbir yere gitmedin, inanmıyorum, şu anda orada, sana telefon ettiğim yerdesin.

Arno?. Al...

Teşekkürler! Mesajınız banta kaydedilmiştir.

Şu Anda *Burada* Değil*im*

İyi günler. Arno Vinx'in telesekreteri. Şu anda burada değilim. Lütfen mesajınızı bırakın. Gelir gelmez sizi ararım.

Alo! Arno. Benim tekrar.

Mesajını hâlâ tam olarak anlamış değilim. Doğrusunu söylemek gerekirse "Şu anda burada değilim" demekle kimi veya neyi kastettiğini bir türlü anlayamadım.

Susuyor, yokluğunla böbürleniyorsun.

Tahminimde yanılmamışım. Sana bir önerim var: "-im" ekçiği ile gövdenden, saçından başından, yani bizzat kendi cüssenden, Arno'dan başkasını kastetmiyorsun sanırım. Kendine bir bak, işaret parmağını göğsüne daya ve: "Bu benim. Her zaman kendimden bahsettiğimde bu 'ben'i, bana ait bu vücudu kastediyorum. Vücudum neredeyse ben de oradayım" de.

Doğru mu, değil mi, Arno?

Meraklanmaya başladım, Arno. Telefona çıkmak istemiyor musun, yoksa çıkman mümkün değil mi? Dilini mi yuttun, Arno? Yatakta mısın, hareket edemiyor musun?

Geçenlerde okumuştum böyle bir şeyi. Bizim yaşımızda genç birisi, Arno, sabahleyin uyanınca kolunu kaldırmak istiyor, kolu kalkmıyor. Bütün organları, dili, ayakları, tepeden tırnağa. Vücudundan ayrılmış zavallı. Sanki tam narkozda. Bir düşünsene, Arno!

Adamın çok ciddi uyuşturucu sorunları varmış. Sen uyuşturucu kullanmıyorsun, sert uyuşturucu almıyorsun değil mi, Arno?

Senin böyle bir durumda olduğuna inanmıyorum. İnansam çoktan telefonu kapattığım gibi sana gelirdim. Neye inanıyorum biliyor musun? Hiçbir şeyin yok, cıvıl cıvıl hayat fışkırıyorsun, söylediklerimi duyuyorsun; ama telefona çıkmak istemiyorsun. Diyelim ki gerçekten yataktasın; hareket edemiyor, kılını kıpırdatamıyorsun, gözünü tavana dikmiş, "Cevap vermeyi çok istiyorum; ama çok berbat bir durumdayım" diye düşünüyorsun.

Eğer böyleyse, Arno, "-ım" şahıs eki ile kendi vücudunu kastetmiş olamazsın. Kendi vücudundan bihaber durumdasın. Senin açından bakılacak olursa yatakta yatan vücut başka birisinin vücudu da olabilir veya yatakta hiçbir vücut da olmayabilir. Her nasıl olursa olsun, o zaman sen vücudundan tamamen ayrılmış olacağından, artık senin için bunun hiçbir önemi olmaz.

Öyleyse cümlende "-ım" eki ile belirttiğin "ben" ancak ve ancak "Düşüncendeki ben"den başka bir şey olamaz. Yani sen, kendini sadece düşüncelerinde, zihninde hisseden bir şeysindir, Arno. Ve hâlâ orada olduğunu da şu anda düşünmekte olduğun düşüncelerinden anlıyorsun demektir.

Belirttiğim gibi, senin şu anda yukarıda tarif edilen durumda olduğuna ben inanmıyorum; sinirlerim bozulmaya, sana kızmaya başladım; ama böyle bir durumda olmanı yine de kesinlikle istemiyorum. Bu olasılığı göz önüne alacak olursak şöyle bir durum ortaya çıkıyor: "-ım" şahıs eki ile kendi vücudunu kastetmiş olamazsın. Burada "-ım" şahıs eki ile belirtilen "ben" senin vücudundan farklı bir şey.

Böylesi bir durumda örneğin sen, telesekreterindeki "Şu anda burada değilim" cümlesini düşünüyor olabilirsin. İşte o zaman, Arno, telesekreterinden söylenen cümle gerçeği yansıtıyor demektir.

Şimdi, Arno, buradaki "-ım" şahıs eki ile belirtilen "ben" senin kendi vücuduna işaret etmiyorsa, cümlen ister söylenmiş, ister düşünülmüş olsun, vücudun o anda nerede bulunursa bulunsun, vücudunu iradenle hareket ettirebilsen de hareket ettiremesen de gerçeği yansıtır. Senin cümlende geçen "ben" senin kendi vücuduna işaret etmiyor ve senin vücudundan bağımsız olarak düşünülecek olursa bu kez "ben"in nerede bulunduğu meçhuldür.

Arno?

Öyleyse vücudu olmayan ama düşünen "ben" mekândan bağımsızdır, mekânsızdır. Hacmi yoktur, genişlemez, büyümez, bulunamaz! Öyleyse *düşünen bu "ben" kesinlikle bu dünyadan değildir!*

Yani senin "Şu anda burada değilim" cümlende belirttiğin durum, düşünen her "ben" için zorunlu olarak yanlış olmaz; tam tersi zorunlu olarak doğru olur.

Yoksa senin, "ben" ile belirtilen özünün kaldığı bir ev, bir yuva, onu bulabileceğim bir yer mi var? Arno, senin tinsel mekânın, sana telefon edebileceğim, ama telefona çıkıp çıkmama iradesinin yalnız ve yalnız sana bırakıldığı yer, sadece ve sadece sana açık bir mekân mı? "Ben" demekle yoksa başka birisini veya içindeki mekânda bulunan, içindeki mekâna yerleşen, sana özgü bir yetenekle içebakışla görebildiğin birisini mi kastediyorsun, Arno?

Seni bilmem ama ben zaman zaman kendi iç dünyama dikkatlice baktığımda, ne olduğunu tam olarak görebilmek için içime döndüğümde görebildiğim, bulabildiğim tek şey, bitmez tükenmez duygu, algılama ve düşünce akımlarından başka bir şey değil.

Orada neler görmedim neler. Gerçek olan, gerçekte var olan şeyler, gerçek olmayan şeyler. Ama içimde "ben"i veya "kendimi" veya benzeri bir şey gördüğümü hiç hatırlamıyorum.

Her neyse o şeyi içimde bulamıyor, keşfedemiyorum. İzi tozu yok. Somut olarak o şeyi, aramak istediğim şeyin nasıl bir şey olduğunu gözümde bile canlandırmıyorum.

"Ben" demekle kastettiğin şey sanırım ne vücudun, ne düşüncelerin, ne de hislerin. Ama neyi veya kimi kastediyorsun "ben" demekle, Arno?

"Ben" deyince gerçekten benim kastettiğim kişiyi, yani Arno Vinx deyince kastettiğim şahsı mı kastediyorsun? "Ben" kelimesini bir *isim* gibi, kendi şahsına işaret etmek, başkalarının Arno Vinx demekle kastettiği şahsa işaret etmek için mi kullanıyorsun? Yani sende vücut bulan, bilmem hangi yılda, hangi ayın

kaçında, bilmem nerede doğan, şurada ilkokula, bilmem nerede liseye giden, üniversitede okuyan, Berlin'de eski iki kız arkadaşı bulunan, şu anda yalnız olan Arno'yu mu kastediyorsun?

Bir şeyler söylesene, Arno! Yoksa uyuşturucu mu aldın? Bir şey mi aldın? Dikilmiş kendine mi bakıyorsun, Arno? Çok mu kötü durumdasın?

Yoksa kendini başka birisi olarak mı görüyorsun? Arayanın seni aramadığını düşündüğün için mi telefona çıkmıyorsun? Arno, nasıl anlatayım bilemiyorum, örneğin kendini Jacques Derrida mı zannediyorsun? Hey, Jacques/Arno, salonda telesekreterin yanında dikiliyor, "Ne garip şey, beni Arno adında birisi zannedip telefon eden bir şahsın sesini duyuyorum; telefona çıkmayacağım, cevap vermeyeceğim" diye mi düşünüyorsun? Kim bilir, belki de şu anda Fransızca düşünüyorsun: "Je ne vais pas respondre", "Şu anda susadım" diye mi düşünüyorsun "J'ai saif".

Bütün bunları düşünüyorsun, Arno. Düşünenin ve hissedenin *kim* olduğunu bilebilmen için, gerçekte kim, yani hangi şahıs olduğunu bilmen gerekmez. Şu anda benim sesimi duyan şahsın kim olduğunu, kimin susadığını, kimin telefona çıkmak istemediğini gayet iyi biliyorsun, yani o *sen*'sin.

Susuz olan şahsın kim olduğunu bilebilmen için kim olduğunu bilmek zorunda değilsin. Bu kadar basit, Arno. Buradan vardığım sonuç şu: "Ben" sözcüğünü kullanmakla *belli bir şahsı kastetmiyorsun.*

Alo? Beni duyuyor musun, orada mısın?

Arno, konuşma limitim dolmak üzere. Bant sona geldi gelecek. Sana tekrar telefon etmem. Sıra sende, "ben" sözcüğünü telâffuz ettiğinde, kimden bahsettiğini, kimi kastettiğini artık sen açıklayacaksın. Benden bu kadar, daha fazla bilmiyorum.

Hata belki de "ben" kelimeciğinin, "-im" veya "-ım" ekinin, her neyse, belli bir şeye, bir eşyaya, öze, bir olaya, bir oluşa ya da bir duyguya işaret ettiğini varsaymakta yatmaktadır. Ha, ne dersin, Arno?

Örneğin "Yağmur yağıyor"* veya "Karanlık çöküyor" de-

* Almanca'da "Yağmur yağıyor" ve "Karanlık çöküyor" cümlelerinin çevirisi *es regnet* veya *es daemmert*'tir. "Es" sözcüğü birçok yerde özne yerine kullanılan bir sözcüktür. (ç.n.)

diğimde "es" kelimeciği ile neyi kastettiğimi sormuyorum ki. Yağmur yağıyor, karanlık çöküyor. Bitti!

Aynı durum olasılıkla "Düşünüyorum" dediğim zaman da geçerlidir. Sanırım yavaş yavaş mesajınla ne söylemek istediğini kavramaya başladım.

Şimdi, şurada düşünmeye devam ["es denkt"* (düşünüyor)], Arno. Sustuğun, beni dinlediğin için teşekkürler. Eve geldiğinde veya içinden bana telefon etmek geçtiğinde çekinme. Sohbet edersek gerçekten sevinirim. Dün acayip bir rüya görmüştüm, rüyam hakkında ne düşündüğünü soracaktım. Görüşmek üzere. Telefondaki şahıs bendim.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

"Burası", "şimdi" veya "orada" gibi sözcüklere dil felsefesinde ve dilbilimde genel anlamda belirteç (Indexicality; Deixis) denilir. Belirteçli anlatımlar dilde çok yaygındır. Belirteçler kullanılmadan doğal bir dilde anlatımın nasıl olabileceği bilinmez, muammadır. Diğer taraftan ise bazı özellikleri gereği belirteçler paradokslara neden olduklarından filozofları çok meşgul ederler. Cümlede kullanıldıkları durumdan bağımsız olarak ele alındıklarında belirteçler anlaşılmazlar. Belirteçlerin yukarıda belirtilen özelliği "ben" sözcüğünde de olmakla beraber, şahıs zamiri olarak "ben" zorunlu olarak belirteçli bir ifade olmaz. Bu tezin doğru olup olmadığı çok ilginç bir araştırma konusu olagelmiştir.

Okuduğunuz bölüm filozof Allan Sidelle'nin *Telesekreter Paradoksu* ("The Answering Machine Paradox" "Canadian Journal of Philosophy", 1991, 21) isimli makalesinden esinlenilerek yazılmıştır.
Dil felsefesinde belirteç sorunları Ernst Tugendhat ve Ursula Wolf'un *Logisch-semantische Propaedeutik* (Stuttgart 1993) isimli yapıtında kapsamlı olarak irdelenmiştir.

* Burada "es" yine bir özne olmakla beraber, gizlidir, belirsizdir. (ç.n.)

Bilardo Tanrılarının Arasında

Ona bazıları "nev-i şahsına münhasır bir kişi" bazıları da "çatlak" derlerdi. Sekreterlerden kimileri ondan korktuklarını söylerlerdi. Güya hâlâ annesinin yanında kalır, gece gündüz bilimsel teorilerle uğraşırmış. Bazıları ise muhasebe bölümünde çalışan bu şahsın yıllardan beri Nostradamus ile ilgili bir kitap yazdığını söylerlerdi. Edindiğim deneyime dayanarak konuşmak istiyorum bu şahıs hakkında.

Viktor'la günlerden bir gün öğle molasında kantinde tanışmıştım. Bir masada yalnız başına oturuyordu. Sevdiği bir melodiyi dinler gibi ritmik bir şekilde sallanıyordu sandalyesinde. Gerçekte ise açık, nazik birisiydi; henüz stajyer olan bana bile hemen "sen" hitap biçimini önermiş, senli benli oluvermiştik. Her konuda bilgeydi, her konuda sohbet etmeyi seven birisiydi. Şu veya bu şekilde bilardodan laf açıldığında –nasılsa laf dönüp dolaşıp bilardoya geliyordu– ses tonu değişiveriyordu.

Ona göre bilardodan kimse zerre kadar anlamıyor, bilardoyu oyun olarak küçümsüyorlardı; bu kültürel bir skandaldı. Anlatırken kendinden geçiyor, golfün sınırsız bireysel sabrının, satrancın analitik öngörüsünün, okçulukta yay atarken yoğunlaşıp kaybolmanın ve tenisteki karşılıklı mücadele ruhunun bilardoda birleştiğini, yalnız ve ancak bilardoda tek vücut haline dönüştüğünü söylüyor, sonra da uzun uzun üç cisim problemi, anti realizmin modal mantıksal çözümleri üzerine veryansın ediyor, Bayes teoremi ve top seçiminde çetrefilli yöntemlerle refleksiyon balansı arama konularında kaybolup gidiyordu.

Doğruyu söylemek gerekirse bütün bu anlattıklarından neredeyse tek kelime anlamıyordum; ama Viktor'un o canlı anlatımlarını zevkle dinliyordum. Anlattığı konuyu, yürekten söylediği şu sözlerle bitiriyordu her seferinde: "Bilardo, gelecekteki olayları, nedenleri ile kontrol etme biliminden başka bir şey değildir."

Bu cümle çalıştığımız şirkette yıllarca bir özdeyiş gibi kullanılmış, hatta şirketimizin felsefesi haline gelmişti. Bir kere içselleştirdikten sonra kişi, bu sözün her iş, her eylem ve yaşamın her alanına uygulanabildiğinin ayrımına varıyor. Diş fırçalarken, diskotekte flört ederken, personel toplantılarında, yüksek teknoloji lâboratuarlarında, kısaca her yerde ve her an söz konusu olan şey gelecekteki olayları nedenleri ile kontrol etmek oluyor. Önceden yetişkinlerin misket oyununun bilardo olduğunu düşünürdüm. Viktor'un bilardo felsefesini dinledikten sonra misketten öte bir şeyler olduğunu düşünmeye başladım, stajımın son gününde Viktor'dan bana bilardo oynamayı pratikte göstermesini rica ettim, belki bir şeyler öğrenirim dedim.

Aynı günün akşamında Viktor'un sürekli gittiği "Sceptic" (şüpheci) isimli lokali kararlaştırdık. Siyah deri bir çantadan istekasını törensel edalarla çıkarıp vidaladıktan sonra bana dönerek şöyle dedi: "Gerçekten hiç bilardo oynamadın mı?"

"Hayır, oynamadım; ama kuralları ana hatlarıyla biliyorum. Yarım ve tam renkli toplar ve bir de üzerindeki sayı sekiz olan siyah top var. Vuruş yapan kişi kendi toplarından birisinin bir cebe girmesi halinde masada oyuna devam eder. Bütün toplarını bitirdikten sonra son olarak siyah topa oynar. Siyah top cebe inerse oyun biter. Gel, ciddi bir el oynayalım."

"Tamam. Başlangıç için bildiğin kurallar yeterli. Burada "Sceptic"te deklare oynanır. Yani bitiriş vuruşunda siyah topu hangi cebe indireceğini önceden deklare etmen gerekir. Bir el iki setten ibarettir."

"Viktor, sen başla. Burada şef sensin."

Masanın altından üçgeni çıkardı, topları yerleştirdi, beyaz topu vurma noktasına koydu ve sert bir vuruş yaptı. Bütün toplar masanın üstüne rengârenk dağılmıştı.

Toplardan üç tanesi tam ceplerin önünde duruyordu; ama tek bir top bile bir cebe girmemişti. Durumdan memnun, hafif bir sırıtış ve homurtu ile Viktor taburesine kuruldu. Belli ki sıra bendeydi.

Üç tane top tam ceplerin önünde duruyordu, onları ceplere indirmek benim gibi her acemi için bile çocuk oyuncağı kadar kolaydı. Hafif bir dokunuş ceplere yuvarlanmaları için yeterliydi. Üçüncü vuruşum maalesef istemediğim halde birazcık sert olduğundan beyaz top hızla masanın ortasına doğru yuvarlandı, orada duran başka bir topa çarptı. Hiç beklenmedik bir biçimde beyaz topun çarptığı top yavaş çekim giderek orta cebe girdi.

"Her şey kontrolümde, Viktor, bu gidişle bana karşı hiç şansın yok."

Oturduğu köşesinden "Niye böyle devam etsin ki?" gibi bir şeyler mırıldandı?

"Gördüğün gibi, şimdiye kadar her vuruşum tam bir isabet oldu. Nasıl devam edeceği açık. Bundan sonraki vuruşlar da tam hedef."

"Çok cesurca bir çıkarım." Viktor, şakağını sıvazladıktan sonra devam ederek: "Bildiğim kadarıyla, şimdiye kadar her zaman öyle olmuş olması gerçeği, bundan sonra da öyle olacağı anlamına gelmez."

"Kendimi çok şanslı görüyorum. Deneyimler bunu gösteriyor."

"Ne şansından bahsediyorsun ki sen?"

"Kendi şansımdan. Şampiyonu ilk oyunda yenme şansından. Bahse girelim mi?" diye soruvermiştim coşkudan (o andaki coşkumu hâlâ kavramış değilim).

"Bana bak, üç yıldan beri bu masada tek bir oyun kaybetmedim. İddianda ciddi misin? Senin gibi çaylakların cebinden para sıyırmak bana yakışmaz."

Viktor'un bilardo onurunu kırmıştım. Yapacak tek şey atağa devamdı, başka çarem kalmamıştı.

"O zaman şöyle bahse girelim, Viktor: 1'e 100. Sen kazanırsan benden 2 Mark, ben kazanırsam senden 200 Mark. Bu masada ne zamandan beri oyun kaybetmedim demiştin?"

"Bu masa buraya geldiğinden beri. Tam olarak söylemek gerekirse tam 1856 oyun. Liste orada barda, David'de."

"Olsun! Bundan sonra da bütün oyunları kazanacağın anlamına gelmez ki. Önerime ne dersin?"

"Oyna" diye başıyla işaret etmişti Viktor.

Önümdeki vuruş çok zor bir vuruştu. Beyaz topun masayı boydan boya diyagonal geçtikten sonra yeşil topa çarpması, tam renk topun dümdüz gidip cebe yuvarlanması gerekiyordu. Uzun vuruşlarda deneyimim yoktu. Bu nedenle nereden ve nasıl bir vuruş yapmam gerektiğini kestiremiyordum. Diğer taraftan ise top top; ağaç isteka da ağaç istekaydı. Sonuçta bilardo oyununda da belli vuruş kuralları vardı ve bu kurallar kreşte misket oynarkenki kurallardan farklı kurallar olamazdı. Bu kurallara göre benzer nedenlerin benzer cisimler üzerindeki etkilerinden benzer sonuçlar beklenir. Mantığım bunu söylüyordu.

Vuruşta ne falso ne de bir açı hesabından yola çıkabiliyordum, zor bir durumdu. Yapabileceğim tek şey beyaz topa tam ortadan vurmak ve beyaz topun mümkün mertebe yeşil topa merkezden isabet etmesini sağlamaktı. Beyaz topa istediğimden farklı olarak üst tarafından vurabilmiştim ama vuruşumun pozitif bir etkisi olmuş, yeşil top umduğum gibi cebe yuvarlanmıştı. Neşeyle: "Gördüğün gibi yılların deneyimi olmadan da oluyormuş. Birazcık motorik yetenek, sağlıklı düşünme ve mantık yetiyor. Fizik kuralları bilardoda da geçerli. Bütün mesele kişinin bunları uygulayabilmesi. Her zaman, senin de belirttiğin gibi, olayları nedenleri ile kontrol etmek gerek."

Viktor mırıldanarak, "Şu ana kadar tüm bilardo toplarının bu kurallara uymuş olmaları, bunun gelecekte de böyle olacağı anlamına gelmez" dedi. Galiba sinirlenmeye başlamıştı.

"Viktor, doğal kuralların aniden değişeceğini umut ediyorsan iki Markı sonucu beklemeden verebilirsin."

"Vuruş kuralları ve kuralların geçerliliğinden sen ne anlarsın, çaylak!" Devam ederek, "Nereden bileceksin ki sen bunları?"

"Nereden bileceğim. Deneyimlerimden."

"Bu kuralların hâlâ geçerli olduğunu nereden biliyorsun?"

"Şimdiye kadar geçerliydiler. İki topun çarpışmasında her seferinde geçerli olduklarını gördük."

"Şimdiye kadar bu masada hiç oyun kaybetmedim, hep kazandım."

"Bu masada benim de her vuruşum isabetliydi."

"Eğer öyleyse, şimdiki vuruşunun da kesin isabet etmesi gerekir" demişti alaycı bir tavırla taburesinde ileri geri sallanarak. Benim ancak ayrımına varabildiğim durumu olasılıkla Viktor benden önce fark etmişti.

Üstesinden gelinecek bir şey değildi yapacağım vuruş. İki yarım bir tam renk üç top bir arada duruyor, beyaz topun önünü kapatıyordu. Sert bir vuruşla üç topu dağıtmak, inşallah iyi olur demekten başka çarem yoktu.

"Var mı başka söylemek istediğin?"

"Lütfen sus. Odaklanmaya çalışıyorum." Bu sözler ağzımdan çıkar çıkmaz gözlerim kapalı vuruşumu yaptım. Topların birbiriyle çarpışmasını, çuha üzerinde hareketlerini duyuyordum. Ne olup bittiğini görebilmek için geç kalmamıştım. Mor toplardan birinin sol öndeki cebe indiğini son anda görebilmiştim.

"Diz çök, bilardo tanrısına minnetlerini sun."

"Ne bilardo tanrısı, Viktor? Öyle olması gerekirdi, öyle olması zorunluydu ve öyle oldu. Tamamen determinasyon; her şey önceden belirlenmiş, neden ve etki, buna karşı yapılacak hiçbir şey yoktur."

"Bilardo yerine loto oynasan daha iyi."

"Öyle mi diyorsun? Bak o zaman şimdiki vuruşuma, gönüllü deklare ediyorum topun gideceği yeri. Mavi topa üç bant üzerinden atacağım; şuradan kısa, uzun, kısa; sonra da ilerde sağdaki cebe indireceğim." Bu plan üzerinde hiç düşünmeden vuruşumu yaptım. İsabet şansım o zaman a priori (somut durumda ne anlama gelirse gelsin) 1:100 000 olabilir. Ama isabet etti, mümkün olmayan bir şey gerçekleşti. Vuruştan sonra toplar sanki görünmez bir iple istediğim seyri izlemişlerdi.

Ani bir sükûnet çöküvermişti "Sceptic"in üstüne.

Viktor köşede oturmuş, donuk gözlerle beni izliyordu.

Olayı istekamın etkisiyle açıklamakta zorlanıyordum. O anda bana öyle geliyordu ki, bu işte bilardo tanrısının parmağı vardı, sanki topları hedefine ben değil O yönlendirmişti. Kanımca olay kontrolü gibi bir şey söz konusu değildi ve hatta

o masada o anda olayların normal seyrinden kuşku duymaya bile başlamıştım.

İnanmaz gözlerle gizli bir kamera araştırır gibi bakındıktan sonra masaya alttan tıklatıp topu cepten çıkardım. Görünürde olağanüstü bir durum yoktu. Olayı tüm önyargılardan uzak, yeni baştan gözümün önünde canlandırmaya çalıştım.

Kuşku götürmezdi, istekanın dokunması ile beyaz top harekete geçmiş, hızla üç banta çarptıktan sonra mavi topa çarpmış, çarpışma sonucu mavi top da harekete geçmiş ve cepte kaybolunca kadar yuvarlanmıştı.

Kendi gözlerimle görmüştüm, aynen böyle olmuştu. Ne fazla ne de eksik. Düşündükçe ne istekamın vuruş tepisini beyaz topa nasıl verdiğini, ne de beyaz topun mavi topu nasıl harekete geçirdiğini görmemiştim. Gördüğüm tek şey tüm bunların peş peşe gerçekleşmesiydi. Viktor'un daha fazla bir şey gördüğünü sanmam; çünkü o anda hemen aklıma gelivermişti, bu tür eylemlerde gözle görülecek bir şey yoktu, ne bilardoda, ne miskette ne de başka bir durumda. Bu tür oyunlarda gözlemlenebilecek şey bundan ibaretti. Bir topun diğerine çarpması sonucu diğer topun harekete geçmesi.

Olasılıkla insan, ömründe bu tür olayları defalarca gördükten sonra, başka türlü bir olasılığın mümkün olmadığına, bunun bir kural olduğuna inanmaya başlıyor ve bir olayı mutlaka başka bir olayın takip ettiğini düşünüyor. Gerçekte ise bu tür olaylar doğrudan peş peşe oluyor. Bu doğrudan peş peşeliğin mutlaka bir anlamı olması da gerekmiyor. Ayrıca bu tür olayların bir dahaki seferde de aynı şekilde gerçekleşeceği anlamına gelmiyor. O ana kadar her zaman aynı şekilde olan bir olayın, burada Viktor'a hak vermek gerekir, gelecekte de aynı şekilde olacağı kuralı olamaz. (Tüm bunları şimdi rahatça anlatabiliyorum; ama o zaman, durumun ayrımına vardığımda oldukça tedirgin olmuştum.)

Viktor'a o zaman şöyle bir şey söylediğimi hatırlıyorum: "Gördün mü? Böylesi bir oyunda 'gelecekteki olayların nedenleri ile kontrol edilebileceklerini' nereden çıkardın? Bana göre bu masada bir top bir başka topa dokunduğunda ikinci top harekete geçiyor ve istediği gibi hareket ediyor veya is-

tersen şöyle de diyebiliriz, bilardo tanrısının istediği şekilde hareket ediyor."

Viktor ağzını hafifçe büzerek zoraki gülümsedi: "Oynayışına bakılırsa kuşkularına şu veya bu şekilde hak veriyorum. Son topun lütfen."

Nasıl söylesem bilemiyorum. Siyah sekiz fena yerde durmuyordu. Bir önceki durumla karşılaştırılacak olursa çocuk oyuncağı bir vuruştu. Ama kendimi artık oyuna veremiyordum, konsantrasyonum bozulmuştu. Siyah sekizi hangi cebe göndereceğimi deklare etmenin ayıp olacağını düşünmüştüm.

Beyaz top, siyah sekize sıvazlar gibi hafifçe dokunmuştu. Hayal kırıklığına uğramamış, bilakis rahatlamıştım.

Viktor kalkıp köşesinden masanın başına geldi, sırtıma hafifçe vurduktan sonra sabırla, itinayla istekasını tebeşirledi ve oyununa başladı. Gerçek bir usta gibi oynuyordu. O akşam hiçbir şeyi bilardo tanrısına bırakmak niyetinde olmadığını her halinden belli ediyordu.

İkinci setin başında çok kısa bir süre ayağa kalkıp oyuna katılma fırsatım olmuştu. Geri kalan sürede gözlerim hayretten açık, topların yeşil çuha üzerinde süzülüşünü, sihirli bir elden ceplere indirilişini izlemiştim. Viktor'un rövanş teklifini kibarca reddetmiştim. Bunun üzerine de Viktor kazandığı iki Mark'ı almamış, teşekkür etmekle yetinmişti. Nedense keyfim kaçmıştı.

Dışarı çıkınca lokalin önünde vedalaştık. Deneyim şansı tanıdığı için teşekkür etmiştim. Viktor, "Bir şey değil" deyip elinde isteka çantasıyla karanlıkta kayboluvermişti.

O akşamdan sonra Viktor'u bir daha görmedim ve bir daha da herhangi bir bilardo salonuna ayak basmadım. Arada bir de olsa loto oynamaya devam ediyorum.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Ne derler, insan deneyimlerle akıllanır. Deneyimlerinden öğrenen kişi, geçmişteki olay ve durumları değerlendirerek gelecekteki benzeri olayların sonuçlarına ilişkin hüküm yürütmeye çalışır. Bilimsel teorilerde buna *tümevarımsal çıkarım* denir. Tümevarımsal çıkarımlar mantıksal açıklanışı olağanüstü zordur. Tüm tümevarımsal çıkarımlar –buna bağlı olarak doğal bilimlerdeki tüm öngörüler– tek bir var-

sayıma dayanmaktadır: Gelecekte edineceğimiz deneyimler önemli boyutlarda geçmişteki deneyimlerimizin aynısı olacaktır.
Bu temel varsayım ise ancak ve ancak bizzat deneyimlerle desteklenebilir olduğundan tümevarımsal akıl yürütmeyi haklı çıkarmaz. Geçmişte tekerrür eden ve bazı kurallara işaret ettiğini gözlemlediğimiz eylem ve olgulardan hareketle eylem ve olguların gelecekte de aynı şekilde gerçekleşeceği sonucunu çıkaramayız.
Tıpkı her vuruşta bir topu bilardo masasının bir cebine indiren bir şahsın, gelecekte de her vuruşta her topu bir cebe indireceği varsayımını haklı çıkarmayacağı gibi, son üç günün güneşli geçmiş olması gerçeği de havanın yarın da güzel olacağı beklentisini haklı çıkarmaz.
Mantıklı bulduğumuz tümevarımsal çıkarımları, mesnetsiz ve geçersiz bulduğumuz olaylardan ayıran nedir? Gerçekten tekerrür deneyimlerimizin çokluğuna mı bağlıdır çıkarımları mantıklı veya mantıksız bulmamız?

Tümevarım sorunu bilardo tutkunu filozof David Hume tarafından *İnsanın Anlama Yetisi Bir Soruşturma* isimli yapıtında irdelenmiştir. Felsefenin alt disiplinlerinden bilimsel teoriye giriş için Alan F. Chalmers'in *Bilim Dedikleri* (Wege der Wissenschaft, 2008) isimli yapıtı önemli olabilir.

Yağmurda Proaktif

Tek bir sözcüğün veya tek bir cümlenin gözünüzü açıverdiğini bilir misiniz? Çoktan beri bir türlü düşmek bilmeyen jetonu aniden düşürüveren şeyi? Pardon, özür dilerim. Önce kendimi tanıtayım. Adım Wladimir. Görseniz tanıyacaksınız. Daha birkaç hafta öncesine kadar metro istasyonuna takılırdım. Bütün gün bir köşede otururdum. Pejmürde. Hiçbir şey yapmaz, öylece otururdum. Güdüsüz, amaçsız. Bitti bunlar, geride kaldı. Unuttum bile. Bir kitap, kitapta okuduğum tek bir düşünce, yaşamımı tümden değiştiriverdi. Peronda bir bankın üzerinde duruyordu kitap. Birileri unutmuştu. Oraya oturmak istemiştim, okumak aklımdan bile geçmiyordu. Kitabın adı ilgimi çekti: *İyi Kariyer Yapan Başarılı İnsanda Yedi Erdem*. Kitabı daha bankta yutmuş, tek nefeste okumuştum. Gözümü açtı. O günden bugüne hayatım değişti. O günden beri kararlı biçimde proaktif hareket ediyorum. Başarının sırrı tam burada yatıyor, diyor kitapta; inandım, ikna oldum. Sonu gelmez bekleyişler, pasiflik, yıllardan beri hasta eden anlamsızlık, vurdumduymazlık, bir şeyler yapmamı, başarmamı engelleyen anlamsızlık bitti. Nokta.

Yalnızca tepki veren uzaktan kumandalıdır!
Yalnızca tepki veren kurbandır!
Edilgen kişi, randevusunu beklerken ağaç olur!
Edilgenlik kaybetmektir, yenilgidir!

Bu prensipler kitapta yazılı. Her gün sabahleyin kalkar kalkmaz ilk işim, aynanın karşısına geçip bu kuralları tekrarlamak

oluyor. O gün bugündür hissediyorum kendimdeki gelişmeyi. Asıl sorun kişinin proaktif mi yoksa reaktif mi hareket etmesinde. İdrak edilip içselleştirilmesi gereken tek şey, başarıya götürecek eylemin asıl olaydan önce, hem de çok önce gerçekleşmiş olması.

İş hayatında da özel hayatta da geçerli bir kural. Olayı beklerseniz kaybetmenize ramak kalmıştır. Tam zamanında bile geç kalmış olabilirisiniz. Yok, hayır. Proaktif eyleme geçmenizin çok daha önceden başlaması gerekir. Mümkün olduğunca önceden. Olayların nasıl gerçekleşeceğini kendiniz belirleyeceksiniz. Olup bittikten, sorunlar baş gösterdikten sonra veya tepki göstermek zorunda kaldığınızda değil; önceden düşünüp taşınmak şart. Asıl tehlikeli karar burada. Proaktiflik, olası sorunların önceden sezilmesi, durumu değerlendirip bizim için en iyi sonucu almaktır. Günümüz iş hayatı böyle yürür.

Basit bir örnek vereyim. Bir şef düşünün, adı Godot; efendi, kibar, çok yetenekli, sözü geçen, gıpta edilen, kelimenin tam anlamıyla iş dünyasının adamı. Onunla birlikte çalışmak istediğimi, ona yeni bir üretim sistemi önermek istediğimi düşünelim. Defalarca başvuruyorum, buluşma yeri neresi olursa olsun kabul ettiğimi söylüyorum, yine de bir türlü randevu alamıyorum. Ben kimim ki? Öyle değil mi? Ama bırakmıyorum, peşindeyim. Günün birinde nihayet kabul ediyor, randevulaşıyoruz.

Gelmiyor. İlk randevuya değil, ikincisine de gelmiyor. Bugün yine buluşacağız. En azından öyle kararlaştırdık. Bekliyorum, yok gelmiyor işte. Hayal kırıklığına uğramıyorum, şaşırmıyorum da. Tam tersi, randevuyu kararlaştırdığımız anda bu gün de gelmeyeceğinden emindim. Emin olduğumdan randevuyu kabul ettim ya! Bu nedenle buradayım, bekliyorum! Duruma proaktif hâkim olmak işte bu! Bir dahaki sefere daha iyi bir çıkış noktam olacak da ondan. Her şeyden önce psikolojik olarak öyle. Gerçekte randevuya gelmeyen, Godot'yu eken benim. Beni eken o değil. Burada yağmur altında ne kadar çok beklersem, ileride şansım o kadar artacak. Anlatabildim mi bilmem! Burada beklemek tam anlamıyla proaktif planlanmış, kelimenin tam anlamıyla kazan-kazan durumu! Gelirse iyi, gelmezse daha iyi!

Proaktif kişi günümüzde böyle düşünüp böyle hareket eden kişi. Her durum yepyeni, daha iyi perspektifler açacağından gerçekte hayal kırıklığı yoktur; pozitif yorumlanamayacak hiçbir durum olmaz proaktif bir insan için. Bunun ayrımına vardım ve her gün yeniden kanıtlandığını görüyorum. Proaktif kişinin elinde olmayan dış faktörlerden, kötü durumlardan etkilenmez morali, buna izin vermez. Peki, getirisi nedir bunun, faydası nedir? Asıl önemli olan, kişinin bir durumu nasıl gördüğü, duygusal olarak nasıl değerlendirdiğidir!

Bunu ta o zaman bilmem gerekirdi. Ne yapmıştık ki? Bir iki araba hırsızlığı filan. Ha, bir de banka soygunu. Pis işti, çok kötü hem de. Günün birinde yakalandık, Estragon ve beni birer hücreye koydular. Teklifleri de pisti: "Seri hırsızlıkları itiraf ederseniz üç buçuk yılda dışarıdasınız. Sen itiraf eder de suç ortağın inkâr ederse yandı. Bütün suçu ona yükleriz. En az beş yıl alır, sen yarın elini kolunu sallaya sallaya çıkar gidersin. Yok, ikiniz de inkâra devam ederseniz mahkeme bitinceye kadar 18 ay tutuklu kalırsınız. Teklifimiz bu. Ben şimdi suç ortağına gidiyorum, aynısını ona da söyleyeceğim. Yarın sabah ikinizden de bir cevap isterim."

Gerçekten berbat bir durumdu. Çabuk çıkmaktan başka düşündüğümüz bir şey yoktu. Hesap basit, gece uzundu. Estragon itiraf eder ben inkâr edersem en az beş yıl alacaktım. Ama ben de itiraf edersem en fazla üç buçuk yıl. Öbür hücrede yatan arkadaşım Estragon inkâr eder ben itiraf edersem, hemen çıkacaktım. En iyisi itiraf etmekti, itiraf ettim. Estragon da itiraf etmiş. Son iki yıl aynı odada kaldık. O gece ikimiz de inkâra karar verseydik acaba ne olurdu diye tam iki yıl kafa yorduk.

Nereden bilebilirdik, nasıl bilebilirdik? İki yılda birbirimize iyice kaynadık, gözü kapalı güveniriz birbirimize, hiç ayrılmayız. Allah belasını versin, fazladan tam iki yıl.

Gördünüz mü? Söylemek istediğim işte bu, bu düşünce biçimi, *proaktif mesafe koyma* tekniği!

Yapılacak tek şey, o anda başınıza gelen olaydan daha kötü bir durum düşünmek ve düşüncenizden kendinize pozitif pay çıkarmak! Moralinizi düzeltmek! Tabii ki yağmur yağıyor, tabii ki soğuk, tabii ki ayaklarım ıslandı, üşüyor. Eski halimle

kıyasladığımda önemsiz mi önemsiz! Çok şükür, durumum o zamana kıyasla çok daha iyi. Bugün, şu anda burada istasyonun önünde bir işadamı olarak dikiliyorum. Şahıs şirketi kurmak için de başvurumu yaptım. Sadece başlangıç için anapara sorunu var. Olsun, o da bulunur. Bu proaktif meselede çok büyük bir potansiyel yatıyor. Adı dâhiyane, mucizemsi bir şey. Nakit para değerinde. Google'a "proaktif" sözcüğünü girin, göreceksiniz bu konuda son yıllarda ne kadar çok pazar inovasyonu olmuş! Proaktif wellness drink, proaktif emeklilik konseptleri, proaktif yoğurt kültürü, proaktif Birleşmiş Milletler bildirgesi, proaktif ilk saldırı konsepti, proaktif fren balataları, proaktif sistem kontrol mekanizmaları. Bu kadarla kalsa! Çantamda bomba gibi proaktif fikirler dolu! Ah şu Godot denilen herifle randevum bir gerçekleşse...

Benim durumumda olsa herkes bir reaksiyon gösterirdi, boyun eğer, tevekkül derdi. Estragon ve ben asla! Yarın yine burada dikileceğiz.

"Olur, değil mi Estragon, nasıl olsa bir şeyler olur?"

"Kesin! Olmazsa da sorun değil. Kendimizi avutacağımız, başaracağımıza inandıracak yeni bir kavram üretiriz, olur biter!"

"Kesin, Estragon! Bir düşünsene! O zaman, hani o gece proaktif konseptin ne olduğunu bildiğimizi bir düşün. Çoktan iki sene ileride olurduk, çoktan köşeydik!"

"Düşünmedim değil, Didi, ben de düşündüm. Sanırım ben bugün yine aynı şekilde davranırdım. Yine itiraf ederdim, yani proaktif."

"Doğru söylüyorsun, sanırım ben de. Gel aynı durumu bir kez daha oynayalım, her ihtimale karşı, ne olur ne olmaz. İnsan hayatta başına neler geleceğini bilemiyor."

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Felsefi açıdan proaktif bir genel tutum pek tavsiye edilmez. Proaktif tutum, daha çok oyun teorilerindeki çatışkı durumlarında irdelenir. *Rasyonel karar verme teorisinde* önemli rol oynayan *tutsak ikilemi* böylesi bir duruma örnektir.

Proaktif kişinin yine de (ya da bu nedenle) nasıl çok başarılı bir insan olabileceğini görmek isteyenler Stephen Covey'in çok satan kita-

bı *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı*'nı (2013) okumalıdır. İnsanın varoluşunun ebediyen reaktif bekleyişi en iyi şekilde Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* isimli tiyatro eserinde anlatılmıştır. Rasyonal karar teorisine giriş için Thomas Schmidt'in *Rasyonel Karar Verme Teorisi ve Gerçek Kişiler (Rationale Entscheidungstheorie und reale Personen*, Marburg 1995) kitabı önerilebilir.

Beş Yıl Sonra Kendinizi Nerede Görüyorsunuz?

Tabii ki gerginsiniz. Kariyeriniz, en azından kariyere doğru ilk adımınız söz konusu. Bu işe mutlaka girmek istiyorsunuz. Değilse burada ne işiniz var, niye burada oturasınız? Bu işe girmek istemeseniz üç hafta önce tüm evraklarınızı göndermezdiniz. Başvurunuzla 50, 250, belki de 2500 kişinin arasından siz seçildiniz. Onlar evlerinde oturmuş tırnaklarını kemiriyor, siz ise personel şefinin bürosunun önünde, bekleme odasındasınız, görüşmeyi bekliyorsunuz. Biliyorsunuz, bu tür görüşmeler için bir reçete yok, tam tersi, görüşme ne kadar rahat, ne kadar açık geçerse o kadar iyi. Görüşmenin iyi, belli bir yönde geçmesi için yine de olası bir prosedür, belli köşe taşları var. Şimdi çağrılacaksınız, kibarca eliniz sıkılacak (eli iyi sıkın, gözlerinin içine bakın). Önce yolculuğunuzun nasıl geçtiğini, çay, kahve veya su mu içmek istediğinizi soracak. Olasılıkla hava durumuna, kantinin kötülüğüne değinip hemen konuya girecek. Konu sizsiniz, kişiliğiniz, kendinizi nasıl algıladığınız.

"Biraz kendinizden bahseder misiniz?" Beklenilen başlangıç böyle olabilir. Bunu biliyorsunuz. Evde aynanın karşısında defalarca prova yaptınız, bu soruya yanıt verdiniz. Maksimum 20 dakika sürecek görüşmede "Peki, beş yıl sonra kendinizi nerede görüyorsunuz?" gibi diğer standart soruların yanıtlarını da aynanın karşısında prova ederek verdiniz.

Soruyu soran kişi bu soruyu sorduğu anda cevabını da vermiştir. Özgeçmişiniz önünde, masanın üstünde duruyor. Şahsi kanaati de var, onun için yeterli, sizi beş yıl sonra şu veya bu mevkide görüyor. Sıra ama sizde: Siz anlatın lütfen.

25 ile 35 yaşları arasındasınız, vasatın üstünde, çok üstünde motivasyonunuz var. Olasılıkla üniversite mezunusunuz, en azından lise mezunu ve iyi bir meslek öğrenimi görmüşsünüz. Perspektifiniz iyi, önünüzde bir sürü imkân görüyorsunuz. Değilse burada olmazdınız. Evet, beş yıl sonra kendinizi nerede görüyorsunuz?

Bu soru dışındaki bir soruya vereceğiniz başka hiçbir yanıt kendinizi açıklayamaz, konumunuzu daha net belirleyemez; hiçbir yanıt bu kadar can alıcı olamaz. Yine de çok basit bir soru değil mi? Açıkça yanıt verebilirsiniz. Sonuçta ne istediğinizi, beklentinizin ne olduğunu ilgilendiren bir soru. İşe alınırsanız beklentiniz nedir, ne yapmak istiyorsunuz, yaşamınızda beklentileriniz nelerdir? Böylesi bir durumda niye asıl amacınızı gizleyesiniz ki? Gerçeği yansıtan her yanıt doğru yanıt olacaktır.

Sizden mutlaka istenilen tek şey, kendinizi gerçekçi algılayıp algılamamanız. Karşınızdaki şahıs açısından özgeçmişiniz ile beş yıllık planınızın örtüşmesi, çelişmemesi, şimdiye kadarki hayatınızın makul devamı gibi görünmesi gerekir. Bu sorunun yanıtında karşınızdaki kişide kendinizi sağlam kişilikli birisi olarak gördüğünüz intibaını uyandırmanız her şeyden daha önemlidir.

Yaşınıza göre fazla bir beklenti değil. Bu soruya şaşırmanız, bu sorunun beklemediğiniz bir soru olduğu, bu soru üzerinde hiç düşünmediğiniz intibaını uyandırmanız gerçek bir felaket olur. Başınıza gelmez, olmaz böyle bir şey. Biliyorsunuz, hazırlıklısınız. Personel şefinin odasının önünde bekleme odasına kadar gelebilen birisi, kendinden emin bir şekilde kendisini anlatabilecek durumdadır, buna hazırlanmıştır.

Yeteneğinizle gururlanabilirsiniz. Bu soruya yanıt olarak yapacağınız anlatım, sizin için çok önemli ve belirleyicidir. "Ben kimim?" sorusuna bir yanıtınız varsa bu öykü biçiminde bir anlatım olmak zorundadır. Ve bizzat kendiniz olarak tanımladığınız, kendiniz hakkındaki anlatımınızdan başka bir şey değildir ve olamaz. Yani siz, başka bir deyişle kendiniz, bir anlatım biçimidir.

Gözünüzün önünde bir canlandırın. Sabahleyin kalkıyor, iş başvuru görüşmesi egzersizi yapmak için aynanın karşısına

geçiyorsunuz ve selamlaştıktan sonra "Biraz kendinizden bahseder misiniz?" sorusu geliyor. Yanıt? Yanıt yok.

Adınızı biliyorsunuz, doğru telaffuz edebilirsiniz. Ama hakkınızda açıkladığı şey nedir adınızın? (Adınız başka olamaz mıydı?) Biyografinizle ilgili önemli verileri de biliyorsunuz. Bunları birbirlerine bağlayıp bir bütün olarak anlatamadığız müddetçe ne anlamı var birbirlerinden soyutlanmış ve ilişkisiz durduklarında bu verilerin? Sabahleyin bu soruyu aynanın karşısında sorduğunuzda aynada gördüğünüz kişi nasıl birisidir? İyi hoş, ama kim bu aynada gördüğünüz şahıs? Biraz anlatınız! Bu anlatının dışında ne ile yanıtlayabilirsiniz niçin burada olduğunuzu, bu görüşmeden neler beklediğinizi?

Kendinizi meslekte ilerleyişiniz üzerinden tanımlamadığınıza göre girmek istediğiniz iş sizin için pek önemli olmasa gerek? Tamam, anlaşıldı. Yaşamınızda ulaşmak istediğiniz başka hedefler var, başka öncelikleriniz var. Hangileri? Her şey istediğiniz gibi giderse kendinizi beş yıl sonra nerede görüyorsunuz?

Anlatı, siz olan ve sizi belirleyen anlatı şimdi, şu anda sonuçlanmıyor. Geleceğe uzanıyor, büyük bir tasarımın parçası olarak belli bir hedefe yönelik gelişiyor. Olasılıkla anlatacağınız öykü ile belli bir amaç hedeflemişsiniz. Hayatınızda ulaşmak istediğiniz amaçlar, bir şeyler yapmak, bir yerlere ulaşmak istiyorsunuz değil mi?

Her öykünün makul, tutarlı, ikna edici, her zaman anlatılabilecek, belli bir hedefe yönelik en azından bir ana fikrinin olması gerektiği varsayımı doğal olmayabilir. Diğer taraftan ise böyle olması gerektiği beklentisinden kişinin kendisini soyutlaması da pek kolay değil.

Görüşme aşamasına gelebilmek için gönderdiğiniz tanıtım dosyanızdaki evraklar ve veriler zaten bu modele göre düzenlenmişlerdir. İtiraf edin lütfen, başvuru dosyanızı postaya vermeden önce yaşam öykünüzü bir kez daha elden geçirip, bazı bölümleri çıkarmadınız, yeni bölümler eklemediniz, önemli kısımların yerlerini,tercihlerinizin yerlerini değiştirmediniz, kısaca başvuru yaptığınız işyerine göre ayar yapmadınız mı? Şimdi bekleme odasında önünüzdeki 20 dakika içerisinde kendinizi bizzat kendinizin ideolojisi yapmak isteğinin tanımadığınız yoğunluk-

ta bir arzu olduğunu hissediyor, yaşamınızda çizdiğiniz yolu, tek bir hedefe yönelik, büyük bir tasarımın içinde çizilmiş bir yol olarak anlatmak istiyorsunuz. Olasılıkla "çocukluğumdan beri" veya "... beni her zaman büyülemiştir" gibi cümlelere başvuracak, boş geçen, hiçbir iş yapmadığınız zamanları veya bekleme sürelerini örtbas etmeye çalışacak veya sonradan yanlış olduğunu anladığınızı, olmaması gereken hatalar olarak idrak ettiğinizi anlatmaya çalışacaksınız.

Bu bir işe alınma görüşmesi. Gayet normal. Önünüzdeki 20 dakikada anlatacağınız öykü, sabahleyin kalkıp dürüstçe aynanın karşısında anlattığınız öykünün aynısı olmayacak. Ama kendinizi tanımlamaya, dürüstçe belirlemeye çalışacağınız anlatınız, aslında aynı veriler ve biçimi içermiyor mu? Aynı şekilde kronolojik değil mi? Hedef yok mu? Anlamsal dönüm noktaları yok mu? Geleceğe yönelik, en azından önünüzdeki beş yıla yönelik değil mi? Yoksa anlatacağınız olaylarda farklı seçime mi başvuracaksınız?

Olasılıkla yaşamınızda kendinizi güvence altına aldığınız bir öykünüz olmadığından anlatımınız aynı olmayacak. Kendinizi tanımladığınız bir öykü, bir yıldan daha geriye giden bir anlatı da olmayabilir. Kim bilir belki de kendinizi, kahramanlarının birbirleriyle hiç veya çok az ilişkisi olan kısa olaylar silsilesinin aktörü olarak görüyorsunuz ve bu kahramanların bütün zamanları kapsayan, birbirine bağlayan, bir bütün oluşturan bir ağla örülmüş kurguları bile olmayabilir. Bu olaylar silsilesinde örneğin, on yıl önce okulu bırakan kişi, beş yıl önce üniversiteyi bitirdikten kısa bir süre sonra Polonya'da sırılsıklam âşık olan şahısla aynı olmayabilir. Tabii ki hayatınızda iki yıl önce çocuk istemediğini söyleyen başka bir kadın daha var. Bütün bunları hatırlıyorsunuz, bizzat siz yaşadınız. Ama tüm bunları bizzat yaşayan ve hep sizin isminizi taşıyan bu şahsa, yani kendinize karşı duyduğunuz hisler, yıllardan beri görmediğiniz veya aramadığınız kişilere karşı duyduğunuz hislerden daha içten değil.

Olasılıkla sürekli sorulan "Ben kimim?" sorusu, yani bu kendinize dönük can sıkıcı soru, fazlasıyla sinirlerinize dokunuyordur. Olasılıkla, esas sorunları kendi öykülerini anlatamamak

değil, anlattıkları öyküyle örtüşmeyen bir kişiliğe sahip pek çok insan tanıdınız. Kendilerini defalarca tanımlayan, tanımlamaları kişilikleri ile örtüşmese de anlatıdan da geri durmayan, bu nedenle de bizzat kendilerinin hayaleti olarak yaşamlarında gezinen insanlarla da tanışmış olabilirsiniz.

Her şeyden öte, anlamlı ve iyi bir yaşam için, sürekli ve tek bir "ben"in ve bu "ben"e süreklilik ve istikrar verecek bir anlatının gerekli olduğunu kim iddia edebilir ki?

En azından siz değil.

Kendinizi tanımlayan, bizzat size ait o tek ve biricik anlatının ve hatta tüm süreç için istikrarlı görünen yapısal "ben"in zararlı bir saçmalık olduğunu düşünüyorsunuz öyle mi?

Peki, siz öyle diyorsanız öyle olsun. Sorun ne o zaman? Öyleyse görüşmede kendinizi gerçek ve algıladığınız şekilde anlatın. 20 dakika yeterli olur sanırım.

Kilit soru "Kendinizi beş yıl sonra nerede görüyorsunuz?" sorusu size gülünç gelebilir. Sıra bu sorunun yanıtına geldiğinde şöyle bir yanıt verebilirsiniz:

"Nasıl diyeyim? Böyle bir sorunun benim hayatımda yeri yok, bu soruyu nasıl yanıtlayacağımı gerçekten bilmiyorum. Beş yıl sonra aynada kendini görecek olan şahısla şu anda bu soruyu yönelttiğiniz şahsın aynı şahıs mı olacağını bilmiyorum. Nasıl biri olacağını, neler hissedeceğini, ne istediğini bilmediğim, büyük bir olasılıkla henüz tanımadığım ve şu anda tanımak bile istemediğim ve henüz tanışmadığım kişi –yani gelecekteki ben– için neden ve nasıl plan yapayım?

Sorunuzu anlıyorum, sanırım benden beklediğiniz doğru yanıtı da biliyorum diyebilirim. Çünkü yanıt vermek istersem, herhangi bir öykü uydurur; hem kendimi hem de sizi kandırmış olurum. Saçmalık olur; hayır, saçmalamak istemiyorum.

İbraz ettiğim dosyamdan da anlaşılacağı üzere hayatımda böyle bir anlatım olmadan da oldukça başarılı birisi oldum. Başvurduğum iş çok ilgimi çekiyor."

Belirtildiği gibi, verilecek her yanıtın gerçek ve doğru olması gerekir. Sonuçta sizin hayatınız. Ama 20 dakika sonra şu

oymalı ahşap kapının arkasında yukarıdaki yanıtı veya benzeri bir yanıt vermeyi düşünüyorsanız, hemen şu anda kendinize, beş hafta sonra kendinizi nerede gördüğünüzü sorunuz. İtiraf edin, kendinizi kesinlikle bu işyerinde çalışan personelden biri olarak görmeyeceksiniz.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Her insanın bir "ben"i olduğu düşünülür, söylenir, somut olarak böyle hissedilir ve algılanır. Ama "ben"in aslında ne olduğu, onu oluşturan şeyin ne olduğu, nerede bulunduğu, ne yaptığı sorusunu yanıtlamak ise çok zor.

Bu sorunun yanıtı batılı filozoflar için 17. yüzyıldan itibaren gitgide önem kazanarak neredeyse temel bir soru haline gelmiştir. "Ben"in ne olduğu sorusuna yanıt arayan sadece filozoflar değildir. Örneğin yeni bilim dallarından psikoloji, psikiyatri ve hatta sosyoloji ve tüm bunların alt disiplinleri de 17. yüzyıldan beri bu soruya bir yanıt bulmaya çalışmaktadır.

Çağımızda en yaygın görüşe göre ben, anlatımsal ben'dir ve özünde söylenmek istenilen şey şudur: Aslında insanın doğuştan bir "ben"i yoktur, "ben" bizzat kişi tarafından kendisini tanımlamasında, yani anlatımında yaratılır, hayat bulur. Bu teori bağlamında "ben" çoğu zaman "kişisel kimlik" ile eş anlamlı olarak kullanılır.

En katı yaklaşımla ele alındığında bu teoriye göre "ben" her insanın kendisini (kendisi hakkında) anlatmasından veya anlatabileceklerinden başka bir şey olamaz. Bu tez günümüzde her işe başvuru görüşmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Tartışmasız bir tez değildir doğal olarak ve bazı filozoflar "ben"in ne olduğu konusunda farklı görüştedirler.

Bu konuda, "anlatı konsepti" üzerinden "ben"i tanımlamanın çağdaş temsilcilerinden Charles Taylor (*Benliğin Kaynakları*, 2014) veya Daniel Dennett'in *Bilincin Açıklanması* (*Consciousness Explained*, Londra 1991) örnek gösterilebilir.

Oldukça canlı ve ilginç bir eleştiri için Galen Strawson'un "Against Narrativity" ("Anlatıya Karşı"; Ratio 17, 4 Aralık 2004) makalesine bakılması önerilir.

Aynen Devam!

"Sorusu olan var mı? Görünürde yok. Evet, bayanlar ve baylar, soru kâğıtlarını çevirebilirsiniz. 60 dakika zamanınız var. Bol şans ve başarılar!"

Saydamlaştırılma, ruhen ölçülme, bana ait verilerin toplanması duygusu hoş bir duygu değil. Ama ne yapabilirim ki? Başvurunun bir parçası. Hafta sonunda yapılan bir sürü testten bir tanesi, en önemlisi, belirleyici olanı. Elimdeki form bir saat içinde zekâ katsayım hakkında hükmünü verecek. Gerçekten güçlü ve inanılır bir psikolojik test varsa o, bu testtir. Bu testten daha az sapma gösteren test yok. Zihinsel yeteneğimin ne olduğu konusunda en iyi sonuç bu testle alınacak. İşe alınma mülakatlarında verilen rolleri oynamak, bire bir görüşmek, grup dinamiği egzersizleri, empati yetenekleri gibi yöntemler konusunda kim ne düşünürse düşünsün –bana göre bunların hiçbir anlamı yok–, ama herkes tarafından kabul görmüş, resmiyet kazanmış, onlarca yılda geliştirilmiş, yıllarca denenmiş bu zekâ testi ciddi bir testtir, kabul etmek gerek. Testten sonra ne anlatırsam anlatayım, yok kendimi iyi hissetmiyordum, yok zamanı ayarlayamadım, yok bir soruya gereğinden fazla takılmıştım, yok salonun ısısı uygun değildi; bütün bunlar hikâye, herkesin bildiği gibi, başaramayanların yakınmalarından başka bir şey değil. Bu testin başarısızlığı söz konusu olamaz, olsa olsa benim başarısızlığım olur.

Önce bütün soruları güzelce bir gözden geçirdikten sonra yanıtlamak iyi bir yaklaşım. Bana bunu yanımda oturan arkadaş

sabahleyin kahvaltıda söylemişti. Adamı sevdim, pozitif bir tip, bu teste girmek için can atıyordu. Korkmayacaksın, gizlenmeyeceksin, derhal proaktif bir neşeyle dalacaksın, bir adım ilerde olmaya, bir adım ileriyi görmeye çalışacaksın, demişti.

Bakalım: Soru kâğıtları dört sayfadan ibaret, 123 soru. Mantıksal-analitik, sözel zekâ, üç boyutlu düşünme yeteneği, yaratıcılık ve genel bilgiler olmak üzere dört bölüm. En iyisi en iyi bildiğim sorulardan başlamak. Önce bir özgüven edinip düşünce ritmimi yakalamam iyi gelir. Örneğin sayılara ilişkin sorular: bana yabancı değil, herkesin bildiği sorular.

Soru II.
Aşağıdaki diziye devam ediniz.

A 1, 2, 3, 4 ...
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ...

Tam puanlık soru. Devam. İyi de, hangi sayıya kadar devam etmem isteniyor acaba? Soruda belirtilmemiş. Nasıl devam etmem gerektiğini kavradığımı gösterip değerlendiriciyi ikna edecek sayıya kadar devam etsem yeter. Soruda dört sayı var. Ben de dört sayı yazdım, sanırım yeterli olur.

Bu test bir diyalog, ben öyle görüyorum. Mister IQ soru kâğıdına bazı sayılar sıralamış. Kafasında nasıl devam edileceğine ilişkin bir kural var. Kuralın kavranılıp hangi sayı ile devam edileceğinin anlaşılmış olacağını düşündüğü anda yazmayı bırakıp kalemi elime tutuşturuyor, kural uyarınca devam etmemi istiyor. Devam ettiğim sayılara göre kuralı kavrayıp kavramadığıma karar verecek ve değerlendirmede bulunacak.

Tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi. Öğretmen gösteriyor, öğrenci yapıyor. Öğrenci hemen kavrayamazsa, ki öyle de oluyor, öğretmen bir kez daha gösteriyor. Öğrenci kendi başına nasıl ve ne yapacağını kavrayamıyorsa belli bir andan sonra öğretmen artık öğrencisine yardım edemiyor ve kararını veriyor: Bu çocuk aptal!

B 2, 4, 6, 8 ...
2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16 ...

Çok basit. Gülünç denecek kadar basit. İstesem bu sayılar dizisini kırk yıl bile sürdürebilirim; sonsuza kadar +2 ya da çift sayılar ile devam. Öyle bir an gelecek ki, şimdiye kadar hiç kimsenin yazmamış olduğu bir aşamaya geleceğim ve Guinness rekorlar kitabına "Kırk yıl sayıları doğru dizerek rekor kıran adam" olarak gireceğim. Hem de çok basit dört sayıdan oluşan bir örnekle kıracağım bu rekoru. Yoksa ben bir dahi miyim, bu salonda sınava girenlerin hepsi birer dahi mi? Böyle bir soruyu bir maymuna sorsunlar daha iyi. Kendi başımıza kural koymayı ve o kuralı izlemeyi bu ilkel kâinatta bizden başka kim daha iyi yapabilir ki?

C 1, 5, 11, 19...

Daha zor, oldukça dikkat isteyen ciddi bir soru. İlk sayı ile ikinci sıradaki sayı arasındaki fark 4, ikinci ile üçüncü arasındaki fark 6 ve üçüncü ile dördüncü arasındaki fark ise 8. Şu veya bu şekilde takip edilmesi gereken bir model. Böyle devam etmesi halinde dördüncü sıradaki sayıdan beşinci sıradaki sayıya kadar olan farkın 10 olması gerekir. Öyleyse benim ilk yazacağım sayının 29 olması gerekir, akabinde 41 ve sonra da 55.

Olabilir.

Peki, benim gördüğüm kural değilse ne olacak? Testte öngörülen kural değilse, testte amaçlanan başka bir kuralsa, benim çözümüm testte öngörülen kurala uymuyorsa ne olacak? O zaman bu soru için hiç puan almam mümkün değil. En azından değerlendirmeyi yapan kişi benim gördüğüm kuralı göremeyecek kadar aptalsa puan almam söz konusu olamaz.

Pardon, özür dilerim, bir dakika bakar mısınız? Benim bir sorum olacak: Bu testleri kim değerlendirecek? Değerlendirme yapacak kişilerin zekâ seviyeleri, IQ'ları nedir? Asgari bir standart var mı?

Artık geç. Soru sorma hakkım biraz önceydi. Geriye sadece güven kalıyor. Güven çok, çok önemli bir şey. Dün grupta ko-

nuşmuştuk. Güvenli bir atmosfer olmadan ne özel hayatta ne de iş hayatında hiçbir şey yürümüyor. Özgüven. Başkalarına güven, geleceğe güven, ekonomiye güven, üstlerine güven. Peki ama, bu sayılarda dizinin başka bir kurala göre düşünülmediğini nereden bilebilirim?

Belki şöyle bir kural olabilir: İlk sıradaki sayı belirleyici değer olursa değer 1 olur. Karesi alınır ve ilk değerle toplandıktan sonra 1 çıkarılır. Bir deneyelim bakalım: İlk sırada 1 var. 1'in karesi artı 1, eksi 1 eder 1. İkinci sıra 2; karesi 4, artı 2, eksi 1, eder 5.

Üçüncü sıra 3, karesi 9, artı 3, eder 12, eksi bir eder 11.

Bu kurala göre devam edecek olursam dördüncü sıra 19 ve doğru olur. Yine aynı şekilde beşinci sıra 29 ve altıncı sıra 41.

İkna edici bir çözüm. Formülü de şöyle olur: $an = n^2+n-1$.

Oldukça karmaşık bir çözüm, kesinlikle kural budur, bu kuralı uyguluyorum. Buna göre;

C 1, 5, 11, 19...
1, 5, 11, 19, 29, 41, 55, 71, 89 ...

Peki ama istenilen kural bu mu acaba? Diziyi sürdürebilecek başka bir kural, başka bir olanak yok mu? Örneğin aşağıdaki çözüm:

C 1, 5, 11, 19 ...
1, 5, 11, 19, *1, 15, 11, 19* ...

Doğru. Niye olmasın? Veya aşağıdaki çözüm?

C 1, 5, 11, 19 ...
1, 5, 11, 19, 20, 25 ,36, 54

Neyin doğru kabul edileceğine dair verilecek kararı veya hangi dizinin doğru olup olmadığını belirleyen şey, sonuçta ilk dört sayıyla güya net olarak konulan kural.

Yanılmıyorsam yukarıdaki verilen örneklerde dizinin hangi sayılarla devam edileceği kesin değil. Verilen başlangıç dizilerine

uygulanabilecek birçok kural olsa gerek. Verilen örneklerde dizinin daha uzun olması da bir rol oynamaz.

Sonu belli hiçbir sayılar dizisi, dizide devam edilmesi gereken sayıyı belirleyemez.

Yukarıdaki dizilerden hangisi olursa olsun ve hangi sayı ile devam edilirse edilsin uygun bir kural bulunabileceğinden, devamın "kurala göre" olduğu sonucunu haklı çıkarır.

Öyleyse, hangi sayıyı yazarsam yazayım, diziye hangi sayılarla devam edersem edeyim, bu soruda yanlış yapmam mümkün değildir. Her türlü devam, mutlaka bir kurala göre ve verilen ilk dört sayıya uygun olacaktır. Dizinin yanlış devamı olmazsa doğru devamı da olamaz. Bu kadar basit.

Öyleyse soruların bu bölümü, sonu belli bir dizinin bir şeylere muktedir olduğuna ilişkin yanlış varsayımdan oluşan bir bölüm olmalıdır. Olasılıkla IQ testçileri bu durumun bilincindeler ve bir adım ileri düşünmüşler. Bu sorular o zaman mantıksal sorulardır ve sınava giren kişi tarafından sorunun saçma ve çelişkili olduğunun görülmesi halinde soruyu doğru çözmüştür. Tam puan alabilmek için o zaman vardığım sonucu yazmam yeterli olur. "Aptalca bir soru! Özür!"

Bunu duymak isterler mi dersiniz? Sanmam. Soru aslında tipik klasik bir soru. Soruyu soranlar belli bir modele veya sisteme göre dizinin doğru devamını istiyorlardır. Sınavda asıl önemli olan yüksek puan almak, seçim tutturulan puana göre olacak ve zekâ durumum o şekilde belirlenecek. Öyleyse karmaşık ve daha zor modele göre soruyu yanıtlamam daha iyi.

C 1, 5, 11, 19 ...
1, 5, 11, 19, 29, 41, 55, 71, 89, ...

Bir sonraki soru:

D 2756438764598, 3946589965231,
6703028729829, 10649618695060,...

13 basamaklı sayılar? Nedir bunlar, milyarlar? Nasıl bir kural olabilir acaba?

İlk sayıyı ikinci sayı ile topladığımda üçüncü sayı çıkarsa, üçüncü sayıyı da önündeki sayıyla toplar, dördüncü sayıyı bulurum. Doğru yolda olabilirim ama hesap etmem gerek.

Milyarları toplamak! Ne saçmalık! Ömrümde bir defa olsun milyarlarla hesap yapmadım, hatta aklımın köşesinden bile geçmedi. Hem niye? Amerika'nın borçlarından sorumlu ben miyim yani?

Toplama kuralları basit olduğuna göre kolay hesaplanır. Toplama kuralını bilen herkes bu kuralı bütün sayılara, şu ana kadar hiç düşünmediği sayılara bile rahatça uygulayabilir.

Ama sanırım burada benim toplama yapıp yapamadığıma bakacak değillerdir. Yoksa? Konsantre yeteneğimi mi ölçmek istiyorlar acaba? Zaman baskısı nedeniyle basit yanlışlıklar yapıp yapmadığımı mı görmek istiyorlar? Yoksa bu soru ile önemli soruları seçmede yararlı mantıksal yetenekleri mi ölçmek istiyorlar? Burada benden beklenilen bu sorunun cevabının çok zaman alacağını ama fazla puan getirmeyeceğini görüp değmez deyip geçmemi mi istiyorlar?

Bütün bunlar spekülâsyondan ibaret. Burada benim zekâ seviyem ölçülüyor, soruları çözüp çözemeyeceğimi görmek istiyorlar. İlkokul ikinci sınıftan beri toplama işlemleri yapabiliyorum. Ne anlardı ama sınıfça yeni sayılarla işlem yapmak o zamanlar! Yüzlerle, binlerle, yüz binlerle! Nasıl heyecanlanırdık, macera gibiydi. Örnekler üzerinde egzersizden egzersize geçerdik ve gün gelir basitçe çözüverirdik problemleri.

Evet, neredeydim? Milyarlarda. Toplama kuralına göre toplama. Dikkatini topla, kurala uydun mu sonuç kendiliğinden çıkar.

6703028729829 + 10649618695060 =

Hangi toplama kuralına göre toplama yapıyordum şimdiye kadar?

Toplama kuralını, her ilkokul öğrencisi gibi, ben de örnek egzersizlerden öğrenmiş, kuralı uygulayarak verilen ödevleri doğru yapmış, sorulan soruları genel olarak doğru yanıtlamıştım. Ama milyarlarla toplama yaptığımı hiç hatırlamıyorum. Verilen

milyarları topladığımda sonuç, diyelim ki "5" çıkarsa, benim anladığım doğru toplama işlemi ile uyuşur mu uyuşmaz mı?

6703028729829 + 10649618695060 = 5

Çılgınlık gibi geliyor değil mi? Ben çılgın mıyım? Ama niye? Şimdiye kadar doğru bildiğim, bütün ömrümde itirazsız –yazı ile zihnimde– uyguladığım toplama kuralının o zaman şöyle olması gerekir:

7 milyardan küçük sayıların toplanmasından elde edilen sonuç "normal olarak" doğru toplama ile elde edilen sonuçtur. Ve 7 milyardan daha büyük sayı bulunan sayıların toplamı "5" eder.

Hatırladığım kadarıyla bu kuralı bana kimse söylemedi de öğretmedi de.

Nasıl olabilir ki? Kuralları öğrendiğimde milyarlarla toplama benim için henüz söz konusu bile değildi. Şu ana kadar da 7 milyardan büyük sayıların toplamasında hangi sonucun elde edileceğini hiç düşünmemiştim.

Şimdiye kadar bilmeden ve farkına varmadan bu kuralı uygulamış olmama rağmen kuralı ancak şu anda görebildiğime göre, farkına varmadan hep bu kurala uyarak işlem yapmış olmalıyım. Bu kurala göre işlem yaparsam şöyle bir sonuç elde ederim:

6703028729829 + 10649618695060 = 5

D sorusundaki toplama sistemini gördüm. Öyleyse dizinin şu şekilde devam etmesi gerekir:

D 2756438764598, 3946589965231, 6703028729829, 10649618695060, 5, 5, 10 15 ...

Ciddi söylüyorum. Peki, bunun ömür boyu işlem yaptığım toplama anlayışına uymadığını nereden bilebilirim? Örnekleriyle egzersiz yapa yapa çocukken öğrendiğim toplama kuralı olmadığını, *kastedilen* kuralın ta o zamanlar öğrendiğim kural

olmadığını nereden bileceğim? Bana o zamanlar öğretilen ve doğru hesaplayabilmek için burada o zamanlar öğrendiğim kurala göre işlem yapmam gereken kural olmadığını nereden bileceğim? Ömrümde doğru yaptığım tüm toplama işlemleri ve toplama anlayışı üzerine ürettiğim tüm düşünceler, burada uyguladığım toplama anlayışıma uygun bir işlem.

Tabii ki sonuç şöyle de olabilir:

6703028729829 + 10649618695060 =
173526474254889

ve bu sonuç şu ana kadarki toplama anlayışım, başka türlü söylemek gerekirse toplama biyografim ile de uyum içindedir. Kabul etmem gerekirse bu sonuç bana daha doğru gibi geliyor. Ama burada söz konusu olan, hissedilen doğru (dün Fairness seminerinde konu edilmişti) değil, matematik! Söz konusu olan doğru toplama, toplama kuralı ve hangi sonucun daha doğru olduğu. Toplama kuralı çok *kesin* bir şekilde hangi sonucun doğru olduğunu belirlediğinden, şimdiye kadar bunun hissedilen doğru ile uzaktan yakından ilişkisi olduğunu düşünmemiştim.

Şimdi soru, hangi kuralın toplama kuralı olduğu sorusu. Daha çocukken öğrendiğim, ömür boyu uyguladığım ve bu salondaki diğer şahısların da uyguladığı kural mı?

Şimdiye kadar hangi kurala göre işlem yaptığımı bilmem mümkün değilse, başka birisinin benim yerime neye göre karar verebileceğini de gerçekten bilmiyorsam, D sorusundaki diziye bulduğum kurala göre hangi sayıyı yazarsam toplamanın doğru olacağını, hangi sayıyı yazmam gerektiğini nereden bilebilirim?

Kafa yormanın bir anlamı yok aslında, her şey çok net: Olayı çoktan kavradım. D dizisine yanlış devam etmem mümkün değil.

Görünen o ki, bulduğum kuralı da, yani toplama varyantını da uygulasam veya şimdiye kadar doğru yaptığım toplama işlemi ile de toplasam ve diziye bulduğum hangi sayı ile devam

edersem edeyim beni haklı kılacak nedenler var. O zaman şöyle diyebilirim:

Zekâ testi yapan sayın baylar! Dizideki sistemi kavradım.

Toplama işlemi yapabiliyorum, şimdiye kadar nasıl toplama yaptıysam yine öyle yaptım, benim bulduğum sonuç bu. Benden daha ne bekliyorsunuz? Diziye "5" ile devam edilmesi gerekir; doğrudur ve kurala uygundur.

Birebir görüşmede zekâ testi yapanların ne söyleyeceklerini gözümde canlandırabiliyorum. Sizin doğru toplama anlayışınız böyle olabilir, kabul, ama bizim anlayışımız değil. Zekâ testinde bu işleme biz "doğru toplama işlemi değil" diyoruz. Bizim kuralımız, bizim "toplama" dediğimiz kuralla şu sonuç elde ediliyor:

6703028729829 + 10649618695060 =
173526474254889

Makul görünüyor, kabul ediyorum. Peki ama, toplama dediklerinde ve toplama kuralları bazında sayılarla test soruları hazırladıklarında zekâ testi yapan bu beyler kafalarında hangi kural olduğunu nereden biliyorlardı?

Yemeği sonuçta bunlar da benim gibi suyla pişiriyorlar. Toplama ile ilgili bildikleri de tıpkı benim bildiklerim gibi sınırlı sayılarla öğrenip denedikleri bilgiler.

Bu test şaka mı yoksa?

Burada söz konusu olan hesaplayabilmek değil, burada gerçekten söz konusu olan şey analitik mantıksal düşünebilme, kuralları görüp kurallara uyabilmek! Sanırım bunlar, sonucu ne doğru ne de yanlış cevaplanabilecek sorularla psikolojik dayanıklılığımı test etmek istiyor olmalılar.

Beni bitirmek, sınırlarımı gözler önüne sermek istiyorlar. Vereceğim yanıt ne olursa olsun, çıkardığım sonucu nasıl gerekçelendirirsem gerekçelendireyim neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verecek olan onlar. Hangi gerekçenin geçerli, hangisinin tutarsız olduğuna da yine onlar karar verecekler. Söz sahibi, hüküm verme yetkisi onlarda, vesselam!

Aman yarabbi! 45 dakika geçmiş, hâlâ dördüncü sorudayım; 123 sorudan dördüncüsünde.

Tedavisi mümkün olmayan, tümden şaşkın bir aptal olduğum, on dakika sonra resmiyet kazanacak. Zekâ derecem, IQ 78. Tek başıma muz soymaktan aciz, işe yaramaz bir zavallıyım.

Olamaz, olmaması gerek, bu böyle yürümez. Eğer test doğruyu söylüyorsa bu böyledir, aynen böyle.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

İster matematik dersinde, ister trafikte, mahkeme önünde, futbol oynarken, bir şölende veya sıradan bir görüşme ya da konuşmada olsun, yaşamımızda belirleyici olan kurallardır. Genel olarak söylemek gerekirse kurallar, bir şeyin nasıl ve hangi biçim ve tarzda yapılacağının konuşulabileceği alanlar açar.

Bu anlamda birisi bir şeyi *doğru* yaparsa eylemini geçerli bir kurala göre gerçekleştirmiş veya kurala uymuştur. Birisi, ama yanlış bir şey yaparsa, yaptığı şey faul olursa veya pot kırarsa geçerli bir kuralı ihlal etmiş olur.

Aşağıdaki sorular bu bağlamda felsefe yapan herkesi kolayca çaresizliğe düşüren veya çıldırtan sorulardır:

- Bir kuralı (örneğin toplama kuralını) geçerli kılan kimdir veya nedir?
- Eylem ve icraatları yönlendiren kurallar nasıl öğrenilir ve doğru olarak nasıl uygulanır?
- Kurala göre hareket eden insanlar ne yaparlar ve kurala doğru uyup uymadıklarına veya yanlış uyduklarına ya da hiç uymadıklarına neye göre karar verilir?

Yukarıda okuduğunuz öykü Amerikalı filozof Saul Kripke'nin yapıtından esinlenilerek yazılmıştır (*Wittgenstein; Kurallar ve Özel Dil, 2007*). Kripke, yapıtında Ludwig Wittgenstein'ın *Felsefe Soruşturmaları*'nı farklı bir biçimde ele alıp irdelemiştir. Kripke'nin düşüncelerinin bir özeti, kitabındaki 201. maddede bulunabilir.

Bizim paradoksumuz şöyleydi: Her davranış biçimi, kuralı ile uyuşturulabilir olmak zorunda olduğundan; kural, davranış biçimini belirlemez. Yanıt ise şöyle: Her davranış biçimi kuralla uyuşabiliyorsa burada da bir çelişki var demektir. Bu nedenle burada ne bir uyuşma ne de bir çelişki olabilir...

Kuralların yaşamımızda ne denli önemli rol oynadıkları göz önüne getirilecek olursa, bu kuşkucu paradoksa kabulden çok daha fazla itiraz geldiğine şaşmamak gerekir. Ama sorun henüz çözülmüş de değil.

İleri Seviyeler İçin Name-dropping*

Soboczinsky'yi tanır mısınız? Hayır mı? Tüh! Peki Nicanor Parra'yı? Hiç duymadınız mı? Olsun, peki. Ama Malcolm Gladwell bir çağrışım yapıyordur herhalde. Buchi Emecheta? Stefanie Flamm? Hiçbirini mi tanımıyorsunuz?

Ama şöyle bir durumu mutlaka biliyorsunuzdur: Bir yerdesiniz, salon gibi bir mekân, bir sürü insan ve (tahmininize göre) hepsi de çok önemli kişiler. Hiçbirini tanımıyorsunuz, ömrünüzde görmediğiniz insanlar. Havada durmadan hiç duymadığınız isimler uçuşuyor.

Başka şekilde söylemek gerekirse, bir sergi açılışında, yeni bir kitabın tanıtımında, ajans eğlencesinde, kısaca 30 yaş üzeri insanlardan oluşan –çoğunlukla muntazam gelirlilerden oluşan bir buluşmaya eğer parti denilebilirse– bir partidesiniz.

Elinizde bir bardakla bir köşede dikiliyorsunuz, rahat olmaya, kendinizi sıkmadan gülümsemeye çalışıyorsunuz. Birisinin yanınıza gelmesini, çağrışım yapacak veya en azından konuşmaya başlangıç olabilecek bir isim söylemesini umuyorsunuz.

Bizzat aktif olup olmamayı düşünüyorsunuz. Orada, öbür köşede elinde bir bardakla bir şahıs yalnız başına dikiliyor. Bu şahsın yanına gidip ona: "Merhaba, güzel bir davet, 'Albert Einstein' ismi sizde bir çağrışım yapıyor mu?" diyebilirsiniz.

Hayır, olmaz. Akşam daha erken. Kulağınıza gelen her konuşmada bir isim geçiyor. Sohbete girme şansı size de gelecek.

---

* İsim bırakma: Bir konuşma içerisinde, kendini önemli/bilgili göstermek için sık sık ünlü kişilere gönderme yapmak. (ç.n.)

Burada neler konuşulduğunu bilememe duygusu bir anda size yersiz gibi geliyor. Konuşulan bazı konular da netleşti zaten: *Adam Soboczinsky, Nicanor Parra* ve *Stefanie Flamm*. Tek sorununuz bu isimlerin kimlere ait olduğunu bilmemeniz.

Köşenizde spekülasyon yapıyor –ismiyle müsemma–, bu isimlerin kimlere ait olduğunu bulmaya çalışıyor, orada bulunan misafirlerden hangisinin "Adam S.", hangisinin "Stefanie F."ye benzeyebileceğini bulmaya çalışıyorsunuz; fakat ikna edici bir sonuca ulaşamıyorsunuz. Örneğin sadece "Nicanor P." olabilecek üç adayınız var.

Bu şahısların buradaki misafirler arasında olmama ihtimali de oldukça yüksek. Bir partide genel olarak orada bulunmayan şahıslar hakkında konuşulduğu bilinen bir gerçek. Ayrıca son yirmi dakikada kulağınıza gelen isimlerin sayısı salonda bulunan insanların sayısını kat kat geçmiş durumda.

"Stefanie Flamm şurada, büfenin önünde duran şahıs. Kızıl, dalgalı saçlı, elinde şampanya kadehi olan" cümlesini duyuyorsunuz tesadüfen bir anda. Hımm, demek burada!

Buradaki somut probleminiz yine de çözülmüş değil. Sohbete katılmak istiyorsunuz; ama sohbete katılabilmek için bir isim geçtiğinde kimden bahsedildiğini, bu ismin kime ait olduğunu ve çok genel anlamda, bir ismin, o ismi taşıyan şahısla olan ilişkisinin mahiyetini bilmeniz gerekir.

Bütün bir akşam burada köşede dikilemezsiniz; yoksa herkesin sizi bir sorun olarak algılayacağını, ister istemez konu olacağınızı ve sizden "bütün akşam köşede aptal aptal sırıtan" diye bahsedileceğini biliyorsunuz.

Gayet tabii bu bir isim değil, sadece betimleme. Yine de olasılıkla tıpkı bir isim gibi bu toplantının konusu olabilir.

Harekete geçiyorsunuz yavaştan, büfenin önüne kadar geliyorsunuz. Oraya gelirken Adam Soboczinky'nin yeni Florian Illies olduğunu, kıpkırmızı bağa gözlük taşıdığını, daha geçenlerde Polonyalı temizlikçi kadınlar üzerine muhteşem bir makale yazdığını duyuyorsunuz. Tamam işte!

Büfenin önünde Adam Soboczinsky üzerine sohbet edebilirsiniz. Şimdiye kadar Adam Soboczinsky'den tek satır oku-

muş değilsiniz, ama olsun. Einstein'ın izafiyet teorisini de dört dörtlük anlamış değilsiniz. Ayrıca sizde, harıl harıl Malcolm Gladwell ("Kıvılcım Anı" isimli kitabın yazarı) ve Nicanor Parra ("Nikaragua'nın en meşhur şairlerden biri") üzerine konuşan bu insanlarda da bilgi eksikliği olduğu şüphesi uyandı.

Diğer taraftan ise bu insanların birbirleri ile ne konuştuklarını bilmediklerini iddia etmenin uygunsuz ve hatta bu iddianın yanlış olabileceğini düşünüyorsunuz.

Bir insanın başka bir şahsın adını ağzına aldığında, kimin hakkında konuşulduğunu bilebilmesi için, adını ağzına aldığı ismin sahibi hakkında ne kadar bilgiye sahip olması gerekir?

Bu partiye göre karar vermek gerekirse sadece dört betimleme fazlasıyla yeterli. Makul dört betimleme çoğu zaman bir ismin kime ait olduğunu tam olarak teşhis etmek için yetiyor.

Ürettiğiniz minicik parti teorisi ile sorununuz çözülmüş gibi görünüyor. Olay şu: İsimler belli bir bireye işaret etmeye yarar. İsim yerine kullanılan betimleme kısaltmaları, isimler, işaret edilen kişinin hangi şahıs olduğunu kesinleştirirler.

İsmin anlamını belirleyen ve koruyan şey aslında betimlemelerdir. Bir konuşmada uzun uzun betimlemelerle işaret edilmek istenilen şahsı tarif etmek yerine o şahsın ismi söylenir. Daha kolay, daha ekonomik ve davetlere daha uygun.

Arkanızda geçen ve kulak misafiri olduğunuz bir konuşma, teorinizi doğruluyor: İsimler aynı anlama gelen betimlemelerin kısaltmasından başka bir şey değildir.

"Adı dilimin ucunda, bir türlü aklıma gelmiyor, 'Berlin Almanya'dır' isimli filmin rejisörünün adı neydi?"

"Ben de hatırlayamadım. Ama kimi kastettiğini biliyorum, şimdi Langnese reklam spotundaki kadınla beraber olan işte."

"Ben de duydum."

Mecbur kalırsanız Stefanie Flamm'la *Berlin Almanya*'dır isimli film üzerine de konuşabilirsiniz. Normal olarak ismin geçeceği yere kişiyi kesin belirleyen betimleme konulacağından, filmi görmemiş ve hatta rejisörün adını bile duymamış olsanız da fark etmez.

Böyle bir konuşma nasıl olabilirdi acaba?

"Merhaba, ben Stefanie Flamm, 'Berlin Almanya'dır' isimli filmin rejisörünü tanıyor musunuz?"
"Tabii canım. 'Berlin Almanya'dır' isimli filmin rejisörü, tanımaz mıyım?"

Hımm. Partilerde sohbetlerin ciddi olmasını, içerikli olmasını bekleyen kim? Olasılıkla sohbetlerde konunun ne olduğunu bile bilmeye gerek olmayabilir. Diğer taraftan ise name-dropping sizin biraz önce düşündüğünüz kadar da basit değil.

Rejisörü sadece betimlenmesi ile değil, ismen de tanımış olsaydınız sohbetiniz o kadar sıkıntılı olmazdı. Garip, ama öyle. Aslında hem isim hem de betimleme aynı anlamı taşıdıklarından garip. İsim ve betimleme aynı anlama geldikleri halde neden bir sohbette bunların yerleri istediğiniz gibi değiştirilemiyor? Neyse, önemli değil. Bu bir parti konusu değil. Bayan Flamm ile sohbet ederken aklınızdan konuyu değiştirmek geçiyor.

"Filmi beğenmedim, fakat şu Polonyalı temizlikçi kadınlar üzerine makalesi, kelimenin tam anlamıyla harika."
"Onu yazan ama şu ilerdeki kırmızı bağa gözlüklü adam..."
"Evet, biraz Florian Illes'e benziyor."
"Hatırlayabildiğim kadarıyla Slavca ismi var."
"Evet, Adam Soboczinsky. Bir bardak daha alır mıydınız?"

Şahane. Teori kanıtlandı, sohbet de iyi, teorik olarak öyle. Partideki köşenize dönelim. Yine bir kuşku. Salonda herkes buna inandığı halde siz, bu şahsın Polonyalı temizlikçi kadınlar üzerine bir makale yazmadığını, hem de kırmızı bağa gözlük taşımadığını düşünüyorsunuz. Söz konusu betimlemelerin daha çok Passau'dan Stefan Stuchlick'e uyduğunu düşünüyorsunuz –bu şahıs hakkında bu salondakilerden hiçbiri ne bir şey duymuş, ne de bu şahsı görmüştür–.

Böyle bir durum olabilir mi? Mümkün. Ama Stefanie Flamm ile sohbet ederen aklınızdaki kimdi, kimin hakkında sohbet

ediyordunuz? Adam Soboczinsky hakkında mı yoksa Stephan Stuchlick hakkında mı?

Siz daha çok Adam Soboczinsky olabilir diye düşünüyorsunuz; ama o minicik teorinize göre Stephan Stuchlick olması gerekiyor. Eğer betimlemeler ismin sahibini belirtiyorsa, bir konuşma veya sohbet esnasında bir isim geçmesi halinde, betimlemeler ile belirtilen şahıs kastedilir, yani kurgumuzda Stephan Stuchlick.

Bir sorun daha. İsim felsefeniz tümden çürütülmüş değil ama son halini almış da değil. Özellikle pratikte uygulanırken gizlenmiş, pusuda bekleyen bazı riskler var.

Bu nedenle daha garanti olacağını düşünerek bu partide sadece bizzat tanıştığınız veya en azından kendi gözünüzle gördüğünüz şahısların adını anmaya karar veriyorsunuz.

Somut durumda bu taktik sizi Stefanie Flamm'a götürür. Çünkü bu ismin sahibini kesin teşhis ettiğinizi düşünüyorsunuz. Stefanie Flamm orada "büfenin önünde duran kızıl, dalgalı saçlı, elinde şampanya kadehi olan kadın" ve salonda bu betimlemeye uyan başka kimse yok. Ama size hitap eden yok. İsminizle veya başka bir isimle hitap eden kimse yok. İsminizi kimsenin bilmediğini düşünüyorsunuz. Bu partide hiç kimse olmadığınızı, bir isim yapmadığınızı, isminiz olmadığını düşünmeye başlıyorsunuz.

Eve gitme niyetindesiniz, uygunsuz uygunsuz burada köşede beklemektense eve gitmeyi yeğliyorsunuz.

Belki sinemaya. Bunun için henüz geç değil. Seyretmek ve susmak. Nimet sanki!

Kadehinizden sağlam bir yudum alıp şöyle bir düşündükten sonra, bu akşam Stefanie Flamm'ın da sinemaya gitmiş olabileceğini hayal ediyorsunuz. Bu durumda salonda sizde bir şeyler çağrıştıran tek isim kendi isminiz kalıyor.

Mümkün mü, olabilir mi? Stefanie Flamm böylesi bir partiye uzak kalabilir mi? Uzak kalmamış ya zaten. Biraz ilerde dikiliyor. Ama onun, sizin kanaatinize göre, mutlaka burada olması gerekmez. Hayatta her şey mümkün olduğundan alternatif olarak Stefanie Flamm bu akşam gerçekten sinemaya gitmiş

olabilir. Olur ya herkesin tahmininden farklı olarak bu tür davet ve partilerde sıkılıyor olabilir. Varsayılan böylesi paralel bir dünyada Stefanie Flamm kızıl, dalgalı saçlarıyla büfenin önünde dikilmeyip sinema koltuğuna gömülmüş olabilir.

Hayalinizdeki dünyayı mümkün mertebe somut bir şekilde gözünüzde canlandırmaya çalışırken kafanızda şöyle bir kurgu oluşuyor:

10249 Berlin'de Fregestrasse 2 adresindeki partide saat tam 21:45'te elinde şampanya kadehi ile büfenin önünde dikilen kızıl, dalgalı saçlı kadın, tam aynı anda Berlin'de bir sinema koltuğunda oturuyor.

Aynı şahsın aynı anda iki farklı yerde olabileceği bir dünyayı nasıl hayal edeceğinizden emin değilsiniz. Böylesi bir dünya sizin için köşeli bir daire veya kırmızı şarabın renginin beyaz olması kadar uzak görünüyor.

Stefanie Flamm'ın bu akşam sinemaya da gitmiş olabileceği size mümkün ve açıklanabilir görünmekle beraber, "Stefanie Flamm" isminin yerine, belli bir bireyi belirleyen ve o bireye işaret eden yukarıda geçen betimlemeleri koyduğunuz anda parti teziniz çelişkili görünüyor.

"Stefanie Flamm" ismi ile spekülasyon yapılabilir, başkalarına işaret edilebilir. Ama isme anlam veren ve kesin belirleyen betimlemelerde bunun mümkün olamadığı belli. Bu nasıl olabilir? Bu salondaki şahıslar, isimler hakkında sizin bilmediğiniz neler biliyorlar?

Partilere uyum sağlayıp sağlamadığınızı son bir kez daha denemek istiyor, Einstein'ın izafiyet teorisinin bilinmediği bir dünya hayal ediyorsunuz. Böyle bir dünya hayal etmek sizin için zor bir şey değil.

Şimdi de "Albert Einstein" ismini "izafiyet teorisinin bulucusu" betimlemesi ile değiştiriyor ve izafiyet teorisini bulan şahsın izafiyet teorisini bulmadığı bir dünya hayal ediyorsunuz.

Hiçbir zaman Albert Einstein'ın olmadığı ve hatta Albert Einstein'ın adının başka bir isim olabileceği bir dünyayı kolaylıkla hayal edebilmenize rağmen, Albert Einstein'ın Albert Einstein olmadığı bir dünyada hayal gücünüz iflas ediyor.

Bunu kim anlarsa anlasın, ama siz ve bu salonda bulunan Name-dropp'çulardan hiçbiri anlamıyor. Olsun, önemli değil. Önemli olan herkesin birbiri ile güzel sohbet etmesi. Düşünme, konuş; o kadar! Herkes bunu yapabiliyorsa ne âlâ!

Stefanie Flamm büfenin önünde hararetli hararetli genç bir erkekle sohbet ediyor. Kahverengi saçlı, kıpkırmızı bağa gözlük, olasılıkla Adam Soboczinsky. Fırsat bu fırsat. Şimdi olmazsa ne zaman? Sohbete giriş için etkileyici bir hitabınız da hazır: "Merhabalar! Ben ----- (buraya kendi adınızı koyunuz), hangi dünyada olursa olsun, her zaman – ismim aslında '-----' de/da (buraya başka bir isim koyunuz) olabilirdi."

Bir dahaki partide bu sözleri bir deneyin. Bu girişten sonra gerçekten bir sohbet başlarsa, bilin ki sohbetinizde bir sürü yeni isim geçecek ve havadan sudan her şey konuşulacaktır. Söz!

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Özel isimler ve betimlemeler analitik dil felsefesinde irdelenir. İsimlerin bir anlamı olduğu gibi, konuşmalarda bir işlevleri de vardır. Bireylere işaret ederler (genel olarak bireylere ama elbette şehirlere, ırmaklara vb.).

Peki bu nasıl oluyor? Basitçe söylemek gerekirse bir bireye işaret edilir ve "bu şahsın ismi şu veya bu" denilir. Prensipte isim verme benzeri bir işlemdir. Bu kadar mı? Günümüzde Aristoteles'e parmak ile işaret etmek mümkün değil, Homeros'a da (Homeros tek bir şahıs mıydı?). Yine de bu isimleri kullanmak ve belli bir bireye işaret etmek mümkün. Ama nasıl? Nasıl oluyor?

Bu doğrultuda düşündüğünde kişi kendini çabucak, isimlere anlam kazandıran betimlemelerle uğraşırken bulur. Örneğin "İlyada'nın yazarı" gibi betimlemeler. Buradan itibaren konu dil felsefesi açısından karmaşıklaşır, zorlaşır, kısaca ilginç boyutlar kazanır.

Dil felsefesinde bu konuya giriş için Ernst Tugendhat ve Ursula Wolf'un *Mantıksal Anlambilime Giriş /Logisch-semantische Propaedeutik*, Stuttgart 1993) ve Kenneth Taylor'un *Gerçek ve Anlam (Truth and Meaning* Oxford 1998) isimli yapıtları önemlidir.

Kendisine daha fazla güvenen ve entelektüel maceraya ilgi duyanlar, Saul Kripke'nin *Adlandırma ve Zorunluluk (Naming and Necessity*, Cambridge, 1980) isimli yapıtından faydalanabilirler. Yapıtta ilginç bir biçimde özel isimler ele alınmakta ve yine ilginç bir biçimde vücut-ruh-sorunları ile bağlantı kurulmaktadır.

Kupanın *Kendi* Kuralları mı var?
(Futbol Felsefesinde Bir Oturma Egzersizi)

Ben burada oturuyorum, başka yerde de oturabilirim. Berlin Olimpiyat Stadı, saat 19:24 ve 59 saniye. Hoparlörden, Dieter-Thomas-Heck'in sesine benzer bir ses, içinde bulunduğum varoluş dramatiğini bir kez daha hatırlatıyor. DFB'nin (Almanya Futbol Federasyonu) 62. kupa finali beş dakika sonra başlayacak.

Kupa maçlarının, öncelikle kupa final maçlarının kendilerine özgü bir karakterlerinin olduğu bilinen bir gerçek. "Kupanın kendine özgü yasaları vardır" söylemi futbol kültürünün en eski gerçeklerinden birisi. Kalan beş dakikada bu cümleyi anlamaya çalışacağım. Kupanın gerçekten kendine özgü yasalarının olup olmadığına açıklık getirecek olursam, şu anda niçin 55 Avroluk bir yerde oturduğumu anlamama yardımcı olacağını düşünüyorum. Başka bir deyişle: Küresel fenomen futbola olağanüstü büyüleyiciliği veren şeyin bu kendine özgü yasaların olduğunu düşünüyorum.

Futbol doğal olarak teorik bir problem değildir. Futbol tutkunu birisini stada sürükleyen şey argümanlarla açıklanamaz. Ama bir futbol tutkunu, nasıl bir taraftar deneyimi edindiğini ve bu deneyimin en etkili bir biçimde nasıl oluştuğu konusunda teoriler üretebilir, milyarlarca insanın niçin yaşadıkları gibi bir hayat sürdürdüklerini ve her şeyden önce ruhlarını yitirmiş futbol tutkunlarının her hafta stadyuma maça gittiklerinde aslında neyin özlemini çektiklerini açıklayabilir.

Ayrıca başka bir ana gerçek var: *Hayatımız futboldur.* Felsefe, "Sorgulanmayan yaşam iyi bir yaşam değildir" sezgisiyle başlar. Maçın başlamasına kalan beş dakikalık zaman diliminde kişinin kendisini sorgulamasının benim yaşamım için de geçerli olup olmadığını araştırabilirim. Ayrıca ciddi ve ikna edici bir futbol felsefesi açısından kişinin kendini algılaması, er veya geç, söylem bilgeliğinde dile getirilen kupanın kendine özgü yasalarının olduğu varsayımına çıkar.

Öyle görünüyor ki, "Kupanın kendine özgü yasaları vardır" söylemindeki bilgelik bir deneyim bazında oluşmuş, genel geçerlilik beklentisi olan ve bu nedenle de *yasal geçerliliği olan* bir karaktere sahiptir. Her yasada olduğu gibi *açıklık getirilmesi gereken mükerrer* bir duruma dayanmaktadır. Günün birinde taraftarlardan birisinin (veya bütün kulüp taraftarının) kupa maçlarının belli bazı özellikleri olduğunu düşünebileceğini hayal ediyorum.

Öyleyse, kupa maçlarının seyrini lig maçlarının seyrinden ayıran, lig maçlarına özgü ve lig maçlarının seyrini etkileyen yasalara açıklık getirilmesi gerekir. Lig maçlarının da yasalarının olması durumunda bunların *istatistiklerle kanıtlanması* gerekir. İstatistiklere dayanan yasalar sonuçta, "Sigara içmek akciğer kanserine neden olur" veya "Bayern şampiyon olur" ya da "Maçı Bayern alır" gibi söylemlere neden olurlar.

Öyleyse şöyle söyleyebiliriz: kupa maçlarında kuralların etkisi geçersiz olduğundan herhangi bir maç için kesin tahmin yürütmek mümkün değildir. Olsa olsa belli sonuçlara dayalı, makul sayılabilecek tahminler söz konusu olabilir.

Yukarıda açıklanan perspektiften bakılacak olursa kupanın kendine özgü yasalarının olduğu söyleminin, kupa maçları sonuçlarını lig maçları sonuçlarından ayıran anlamlı sonuçların olması gerekir. Öyleyse belirtilen söylemin, *çok düzenli olmayan bir düzenlilikten düzenli bir uzaklaşma/sapma olgusunun* gözlemlenmesine dayanması gerekir. Kısaca: Kupa maçlarında istisnalar daha çok bir kuraldır ve mümkün olmayanın olasılığı yüksektir.

Buraya kadar geldikten sonra artık, kupa maçlarının kendine özgü yasaları futbolun büyüsünün kanıtıdır (tezin kesin

doğru olduğuna işaret eder) diyebiliriz ve futbolun olağanüstü büyüsünü açıklayan başka bir yaklaşımla birleştirebiliriz. Sepp Herberger, insanların "*sonucun ne olacağını bilmedikleri*" için futbol maçlarına gittiklerini tahmin ettiğini söylemiştir.

Yukarıdaki yaklaşım doğru ise, kronik bir biçimde beklenmedik bir sonuç olabileceği söylemi nedeniyle sonucu bilmeme olgusu daha da güçleneceğinden, kupa maçları diğer maçlara kıyasla çok daha çekici olur ve bu nedenle de maç öncesinde daha fazla heyecan yaşanır. Futbol filozofu baş tanık Sepp Herberger'in ağzından şöyle bir tez dillendirilebilir: Futbol maçının çekiciliği kupa maçlarında çok güçlü ve çok sık görüldüğünden, futbol maçları kendi çekiciliklerini kupa maçları karşılaşmalarına borçludurlar.

Tüm bunların doğru olduğunu varsayacak olursak, bu, kupa maçlarının kendine özgü yasalarının olduğunu kanıtlamadığımız bir yana, kupa maçlarının kendi yasalarının olduğunu söylediğimiz anlamına dahi gelmez. Söylemde dile getirilen sadece ve sadece kupa maçlarında görülen kural dışılığı tespit etmektir; fakat maçın seyrine ilişkin kuralların veya bu kuralların varlığının bilindiği belirtilmez.

Dikkatli bakılacak olursa "kendine özgü yasalar"ın varlığının *yasa tahmininden* başka bir şey olmadığı görülür. Böyle bir tahmin, örneğin gerçek her taraftar veya her oyuncunun içsel bölünmüşlüğü için de geçerlidir. Bir yandan taraftar, vazgeçecek olursa prensipte her oyunun tutarlı bir analizinden kendisini men etmiş olacağından, olayın ya da sonucun o ana kadar göremediği bir açıklamasından vazgeçmek istemez (aksi halde günlerce diğer taraftarlarla maçın analizinden feragat etmiş olacaktır). Diğer taraftan ise kendisini taraftar yapan psikolojik gerilimin güvencesi olduğundan ve futbol için gerekli heyecan gizlilikte yattığından taraftar, *yasaların gizliliğinden* aşırı mutludur.

Şu andaki futbol bilimi ile şöyle bir saptamada bulunmak mümkündür: Kupa maçlarının kendine özgü, maçın seyrini belirleyen yasaları –varsa bile– insanoğlunun bilmediği gizli yasalardır.

Kupa maçlarına ilişkin spesifik yasalar sorununa ilişkin taraftar mantığının söylediği tek somut şey, kupa maçlarının seyrini belirleyen özgün kuralların varlığıdır. Kupa maçlarında beraberlik hiç öngörülmez. Ayrıca kupa maçlarının tekrarı da söz konusu değildir. Çok az maç kazanmakla büyük bir unvana ulaşma olasılığı rekabeti kamçılar, tek bir maçta elde edilecek sonuca aşırı yoğunlaşılır, kupa maçlarını şike için daha ilginç kılar.

Ayrıca gözden kaçmaması gereken bir durum ise, kupa maçı karşılaşmaları, lig maçlarında mümkün olmayan karşılaşmalardır. Çoğu zaman kupa maçlarında takımlar, kulüplerinin tarihinde ilk kez o takımla karşılaşırlar. Bu maçlarda alt liglerde oynayan takımlar kendi sahalarında oynarlar.

Özel koşullarda ve umulmadık karşılaşmalar olan kupa maçları, daha *dramatik* ve daha *yoğun heyecan duyulan* maçlardır. Görünüşe bakılırsa kupa maçlarında bazı anlar yoğun algılanan anlardır. Beraberlik uzadıkça hem oyuncular hem de seyirciler için *oyunun kaderini* belirleyecek anın beklentisinin heyecanı yükselir.

Bu bağlamda ele alınırsa her maçın ve hatta her türlü oyunun cazipliğinin, çekiciliğinin, ilginçliğinin kupa maçlarında daha farklı ve daha belirgin olduğu görülür.

Genel bir saptama yapmak gerekirse, kupa maçlarında önemli olan, maçı ve maçın seyrini normal maçlarda görülmeyen coşkunluk, netlik ve durulukta sergilemektir. Daha sonra antrenör, oyuncular ve taraftarlar olayı en ince ayrıntısına kadar analiz edip bir sonuç çıkarırlar.

Bu perspektiften bakıldığında kupa maçlarının bilimsel deneylere, bilhassa varsayılan yeni kuramları kanıtlamaya ve hatta keşfetmeye yarayan deneylere benzedikleri görülür. Bilimsel deneylerde de asıl söz konusu olan şey, *elde edileceği biçimiyle güncel yaşamda görülmeyen saflık ve durulukta kontrollü deneyimler oluşturmaktır.*

Futbol maçları ile lâboratuar deneyimine dayalı bilim arasındaki tek anlamlı fark, kupa maçlarının deneysel düzeninin beş yaşındaki bir çocuk tarafından bile kavranılabilirliği ve bu tür kupa deneylerine uç durumlarda yaklaşık iki milyar insa-

nın aynı anda katılabileceğidir. Futbol deneyiyle bize verilen deneyimin ne kadar çekici ve arzulanır olduğunun bir kanıtı olsa gerek bu sayılar.

Somut olarak nedir burada arzulanan deneyim?

Başarılı bir futbol deneyimi, sonucu tamamen açık, sonucun insanın elinde olmaması deneyimini oluşturan bir deneyimdir. Sözü edilen sportif deneysel kültürün asıl dehası, bir kupa karşılaşmasının istenilen etkiyi göstermesi ve başarılı olmasının, ancak deneye katılan kayıtsız şartsız herkesin, elde olmadığı için korkulan sonuca başkaldırıp, deneyi istedikleri gibi kontrol etmeye gayret ederek istenilen sonucu elde etmeye çalışmasına bağlı olmasıdır.

Doğaldır ki *sistematik kontrollü gayretlerin sistematik olarak boşa çıkmasını kanıtlayan ampirik deliller* vardır. Sözü edilen kanıt, kupa maçlarının kendilerine özgün yasalarının olduğu bilgeliğinin yüz yıllık kupa geleneğinde söylenmiş olmasındaki ampirik kanıttan başka bir şey değildir.

Kupa maçları çok ciddi seçilmiş bir deneyim dizisidir; her deney kendi yasasını yeniden yaratır, ona yeni bir dinamik verir ve böylece *kendine özgü yasalara sahip olmaktan ibaret olan yasa kendi özelliğini korur.*

Futboldan anlayan gerçek bir taraftarın nasıl ve niçin bu analize itiraz edeceğini düşünemiyorum. Aynı şekilde yaptığım analizle herhangi bir kimseyi futbol tutkunu yaptığımı da düşünemiyorum. Kupa maçlarının kendine özgü yasalarının olduğuna –gerçek taraftar olmaya– ilişkin geçerli ve sevindirici tek umut, argümanlar sorunu değil; *en iyi şekliyle düşünmeden edinilen deneyimdir.*

Tabii ki ben sadece ve sadece kendi adıma konuşabilirim:

Gerçek kader maçı olan bir kupa maçına ne kadar çok eğilirsem o kadar çok yinelenebilir benzersizliğini ve sonucunun tamamen açıklığını görüyorum. Bana öyle geliyor ki maç sanki yalnız ve yalnız an be an ve tek tek yaşanabilir tüm olasılıkları gözler önüne sermek için icat edilmiştir. 92. dakikada gereksiz yere bir top kaybedilmesi beni o andaki duygularımla yüzleştirecek olursa en geç o anda artık düşünemez oluyorum. O anda artık bir şeyin içinde kendimi kaybettiğimi, o şeye karşı

mesafemin kaybolduğunu hissediyorum; buna rağmen o şeye karşı güvenimi yitirmiyorum. İşte o anda gerçek taraftarlık hislerimin anını yaşıyorum.

Maçın gelgitler doğasına teslim edilen bu sonsuz sıkıntılı deneyimler, doğal olarak her oyunda görülmüyor; ama kupa maçlarında diğer maçlara nazaran daha sık oluyor. Bu öylesine bir his ki, bu duygunun olmadığı bir yaşam düşünemiyorum.

Artık bitirmem gerek. Maç başlıyor! İnşallah benim Bayern kazanır.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Her taraftar bir filozof ve en iyi futbol filozofudur. Öyle de kalsın. Filozofların günümüzde futbolun ve sportif deneyimlerin çekiciliği hakkında ne düşündüklerini merak edenler için Hans Ulrich Gumbrecht'in *Spora Övgü*'sünden (Lob des Sports, Frankfurt a. M. 2005) daha iyi bir giriş olamaz.

Yasa kavramına, felsefe perspektifinden yaklaşıma ilgi duyanlar bu konuyla ilgili bilinmesi gereken (hemen) her şeyi Michael Hampe'nin *Yasa ve Mesafe* (*Gesetz und Distanz* , Heidelberg 1998) isimli yapıtında bulabilir.

Bilimsel deneyimlerle kupa maçlarının önemli ortak yönlerinin bulunduğu, Hans Jörg Rheinberger tarafından *Deney, Fark, Yazı* (*Experiment, Differenz, Schrift*; Marburg an der Lahn 1992) isimli yapıtında kapsamlı olarak irdelenmiştir.

Noel Babayı Ziyaret

Korkarım aşağıdaki satırların bir teki bile doğru değil. Fakat tek satırın doğru olmamasının, anlatılan öykünün içeriği ile bir ilişkisi de yok. Öykü aynen anlatıldığı şekilde gerçekleşmiştir. Öykünün konusu Noel Baba, Noel Baba'yı ziyaretim ve onu bir gün boyunca işinde izlemem. Elimde fotoğraflar var, onu ziyaret ettiğimi kanıtlayabilirim.

Onu ziyaret etmek benim başımın altından çıkmadı; bir gazete gönderdi, öyle gittim. Öyküdeki Noel Baba, Noel Baba kıyafetleri giydirilmiş, Aralık ayı başından itibaren nefes nefese evden eve koşuşturan bir üniversite öğrencisi değil. Beni görevlendiren Almanya'nın anlı şanlı, ciddi günlük gazetesinin bu tür konulara zerre kadar ilgisi yok. Hayır, ilerleyen sayfalarda söz konusu olan böyle bir şey değil; sözü edilen tek ve önemli asıl konu bizzat Noel Baba'. Sanırım aşağıdaki satırların bir tekinin bile niçin doğru olamayacağını siz de anladınız. Noel Baba diye birisi yok. Olmayan bir şeyden bahseden satırlar da dolayısıyla doğru olamaz. Anlaşılmayacak bir şey yok!

Örneğin "Noel Baba beyaz sakallıdır" önermesini düşünün.

Cümlenin gerçeklik payının incelenmesi oldukça karmaşık, karmaşık olduğu kadar da ayrıntılı bir metotla olur. Bunun için beyaz sakallı tüm gerçek kişilerin dokümanı yapılacak olursa, dokümanı yapılıp sayılanlar arasında Noel Baba'nın olmadığı görülür.

Noel Baba'nın beyaz sakallı gerçek kişiler arasında bulunamaması, önermenin yanlış olduğu anlamına gelmez. Önermenin yanlış olabilmesi için "Noel Baba beyaz sakallı değildir" cümle-

sinin doğru olması gerekir; ama böyle olmadığı da bilinen bir durum. Halen beyaz sakallı olmayan veya hiçbir zaman beyaz sakallı olmayan tüm insanların dokümanı yapılacak olursa Noel Baba'nın bunlar arasında da olmadığı görülecektir.

Öyleyse Noel Baba'yla ilgili cümleler tamamen saçma olduklarından yanlış olmaları bile söz konusu olamaz. Nedeni çok basit. Bir betimlemenin bir şahsa uygun olup olmadığının saptanabilmesi için, kişinin gerçek olması gerekir. Noel Baba gerçek değildir.

Gerçek olmayan bir kişi hakkında anlamlı bazı şeyler söyleyebilmenin mümkün olmaması doğal olarak zor bir durum. Bilhassa Noel Baba ile ilgili ve aynen anlatıldığı gibi olan öykü için çok daha zor.

Editör telefon edip yaz ortasında Kuzey Finlandiya'ya gidip Noel Baba'yı Kuzey Kutup çemberindeki Santa-Claus köyünde ziyaret etmemi söyleyince kuşkularımı dile getirmiş, okurlarıma var olmayan birisini nasıl ziyaret ettiğimi, var olmayan birisi hakkında nasıl olup da bir şeyler yazdığımı anlatmam gerektiğini, bunu anlatmanın benim için mümkün olmadığını söylemiştim.

Editörün vereceği yanıt belliydi. Yazının asıl bu nedenle çekici olacağını söylemiş, "Sakın ha kalkıp da bundan felsefi bir sorun yaratmaya kalkışma!" diye de ikaz etmişti. Temmuz ortasında gece yarısı güneşinde Laponya bölgesinde Noel Baba çok ilginç bir konu, diye açıklamada bulunmuştu.

Bu tür konuşmalarda, mutlaka bilmeniz gereken bir durum şu ki, okur ön plandadır, başrolü oynar. Tabii ki bu konuşmada ciddi hiçbir iletişim sorunu olmamıştır. Tabii ki *Noel Baba cümlelerinde* kastedilen şeyin ne olduğunu, Noel Baba isminin kimin için kullanıldığını biliyorsunuz. "Noel Baba'nın beyaz sakallı olduğunu" veya "Noel Baba'nın ren geyik kızakları" ile oradan oraya koşturduğunun bir gerçek olduğunu da biliyorsunuz. Bunların gerçekliği tabii ki Noel Baba öykülerinde var olan gerçekler. Bu öyküler bütün dünyada anlatılan gerçek öyküler.

Noel Baba beyaz sakallıdır iddiasında bulunan herkes iddiasını Noel Baba hakkında gerçekten anlatılan öykülere dayan-

dırır. Dikkatlice irdelenecek olursa bu öyküler, Noel Baba ile ilgili söylenenlerin doğru olup olmadığını gösteren ölçütlerdir.

Ölçütün kabul edilmesi durumunda iki gerçek görülür. Gerçeklerden birisi Noel Baba öyküleri gerçeği, diğeri ise bu öyküleri tekrar tekrar anlatarak Noel Baba öyküleri gerçekliğini sürekli yineleme gerçekliğidir. Bu öyküleri anlattığımız gerçeklikte Noel Baba ile ilgili öykülerde anlatılanlara uyan hiçbir birey bulunmadığından "gerçekte" Noel Baba yoktur deriz.

Gerçekte kutup çemberinde yaşayan, Noel günü dünyadaki bütün çocuklara hediyeler dağıtmak için ren geyiklerinin çektiği kızağına binip yola koyulan, kırmızı kadife giysiler içinde beyaz sakallı iyi kalpli bir dede yoktur ve hiçbir zaman da olmamıştır. Bu öykü tamamen uydurma bir anlatıdan başka bir şey değildir.

Bu anlatıda var olan şey, kutup çemberinde yaşayan, Noel günü dünyadaki bütün çocuklara hediyeler dağıtmak için –sırf bunları görüntülemek için gelen 200 kameramanın gözleri önünde– ren geyiklerinin çektiği kızağına binip yola koyulan, kırmızı kadife giysiler içinde beyaz sakallı iyi kalpli bir dedenin bulunmasıdır. Okurların da tahmin ettiği gibi yaz ortasında gidip işinde izlediğim Noel Baba işte budur. Bu Noel Baba'nın adresi, ikameti, şahsına ait postanesi, köyü, internet sitesi ve hatta Rovaniemi'de resmi Noel Baba Havalimanı vardır. Her sene milyonlarca insan bu Noel Baba'ya mektuplar yazmakta, yüz binlerce hacı O'nu ziyaret ederek tanesi 17 Avrodan fotoğraflar çektirmektedir. Yıllık ciro 245 milyon Avro.

Bu Noel Baba'yı gerçekliğimize çağıran kimdir? Hayali bir öykü. Hayali öykü ve öyküyü oluşturan anlamsız, saçma sapan cümleler olmasa Noel Baba'nın yaşadığı bir köy de olamazdı. Bu anlatımdaki Santa-Claus köyünde yaşayan Noel Baba benim tanıdığım birisine benziyor. Tanıdığım, on yıl kadar önce yazar Peter Handke'nin bir kitabını okumuştu. Yazar İspanya'nın taşra kentlerinden Soria'da bir otel odası tutar, "ahşap" bir masaya oturur, itina ile kurşun kalemlerinin ucunu açar ve bir kitap yazmaya başlar.

Bu sahneye hayran kalan tanıdığım da bir kitap yazmak amacıyla kalemliğine doldurduğu bir sürü kurşun kalemle Soria'ya

gitmiş ve gerçekten bir kitap yazmıştır. Tanıdığım, o tarihten beri yazar olarak İspanya'da (Soria'da sıkılmaya başladığı için artık Endülüs'te) yaşamakta, ellerine geçirdikleri birer laptop ile Endülüs'te kitap yazmak amacıyla yollara düşmeleri için gençlerin aklını çelecek kitaplar yazmaktadır. Doğru söylüyorum. Böyle bir tip hakikaten vardır. Gerçek!

İyi de bir zamanlar Noel Baba Laponya'da köyünü kurup bugün olduğu kişi olabilmek için hangi öyküyü kendisine örnek almıştı? Noel Baba ile ilgili söylenenlerin ne derece doğru veya yanlış olduğunu, öykünün gerçeklik payını saptayabilmek için hangi öyküyü baz alabiliriz? Sadece Rovaniemi'de Santa-Claus köyünde bile her ülkeden yüzlerce Noel Baba öyküsü bulmak mümkün. Noel Baba kişiliği gibi bir kişilikte "gerçek" cümlelere uyulması zorunlu orijinal öykünün hangi öykü olduğunu saptamak ise mümkün değil.

Yine de bir öyküde bir kişiliğin Noel Baba olarak kabul edilebilmesi için belli bazı vasıflarının bulunması gerekir. "Noel Baba" ismini güvence kazandıran bazı öz vasıflar yumağı olsa gerek.

Adı "Noel Baba" olan, Bamberg'de yaşayan ve İslam Bilimleri okuyan bir kadın örneğin. Noel Baba gibi bir kişilik olamayacağı gibi, bu kadın üzerine anlatılacak öyküler de Noel Baba öyküsü olamaz. Her gün şahane bir parkta huzuruna insanlar kabul etse de başarılı birisi olamaz.

Kutup çemberindeki Noel Baba ise çok başarılı, kendi gözümle gördüğüm kadarıyla işini çok iyi yapıyor. Dünya'da yaşayan varlıklar arasında Noel Baba'nın öz vasıflarına en yakın vasıfları taşıyan varlık o. Noel Baba olma kriterlerinin birçoğu (üniforma, ren geyikleri, kızaklar, belirli bir karizma) aynen mevcuttur (kuzey kutbunda yaşamasa da en azından kutup çemberinde ikamet etmektedir), birçok konuda gayretlidir (çocuklara gerçekten hediyeler getirir, dünyanın dört bir yanından gelen mektuplara yanıt verir) ve bu kişiyle yüz yüze gelindiğinde bütün bir yıl ne yaptığı sorulacak olursa Noel Baba olduğunu söyleyerek doğru cevap verir.

Eğer hayali şahsiyetle gerçek şahsiyet arasındaki en önemli fark, şahsiyetin anlatıldığı öykü gerçekliğinde anlatılan şahsi-

yetin tarifine uyan hiç kimsenin bulunmamasında veya hiçbir zaman böyle bir şahsiyetin olmadığında yatıyorsa, Noel Baba belli koşullarda belki de gerçekten olabilir.

Okurlardan biri tümden önyargısız olarak böyle bir şahsiyetin olup olmadığını tespit etmeye kalkışacak, Noel Baba'yı aramaya çıkacak, ararken yolunu yeryüzünde anlatılan Noel Baba öykülerinde dile getirilen içeriğin özüne göre tayin edecek olursa, büyük bir olasılıkla kutup çemberinde Santa-Claus köyüne gelecek ve Noel Baba olabilmek için bir kişinin gerçekte kaç Noel Baba kriterini yerine getirmek zorunda olduğu sorusu ile karşılaşacaktır.

Gerçekten Noel Baba'nın olup olmadığı sorusuna yanıt, bir yerde reşit ve aklı başında okura bırakılmakla beraber, okurun hangi öyküye öncelik tanıyacağına bağlı olacaktır.

Buna hiçbir okur inanmaz ve bu yazı doğal olarak hiçbir günlük gazetede yayımlanmaz. Bu nedenle yazıyı bitirirken okurlara üç öneri:

Elinizdeki öykü gerçek bir Noel Baba öyküsüdür.

Bu öykü bu şekliyle hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

Felsefi perspektiften bakılacak olursa öykü, birçok yönden anlamsız, saçma cümlelerden oluşmuştur.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Gerçekte olmayan bir varlığı düşünmekten daha kolay bir şey neredeyse yok gibi. Diğer taraftan ise hayal ürünü olan bu varlığın olmadığını açıklamaktan daha zor bir şey de neredeyse yoktur.
Genel olarak sorulacak olursa, hayal ürünü bir dünyanın ve varlıkların yaşadığımız gerçek dünya ve varlıklar ile olan ilişkisi nedir? Somut olarak sorulacak olursa, var olmayan varlıklar hakkında gerçek iddialarda, en azından mantıklı ve anlamlı iddialarda bulunmak mümkün müdür? Bu soruya bir yanıt verebilmek için, hakkında iddialarda bulunduğumuz ve adını ağzımıza aldığımız hayali varlıktan bahsederken her şeyden önce ne konuştuğumuza açıklık getirmek gerekir.

Bu konuyla ilgili ilk ipuçları Gottlob Frege'nin "Anlam ve Gönderim" (orijinal 1892, bakınız G. Frege, *Fonksiyon ve Kavram*; Funktion, Begriff, Bedeutung) isimli makalesinde bulunmaktadır. Sorun

çok zekice bir şekilde Nelson Goodman'ın *Dünyanın Yaratılış Biçimi (Weisen der Welterzeugung*, Frankfurt a. M. 1998) isimli yapıtında ele alınıp irdelenmektedir. Daha çok edebiyat bilimi temelinde ise konu Thomas G. Pavel'ın *Hayali Dünya* (*Fictional Worlds*, Cambridge 1986) isimli yapıtında irdelenmektedir.

Okunmamış Bir İletiniz Var!

Son yarım saatten beri kendinizi bir camın arkasında gözlemlediğinizi düşünün. Nasıl bir yaratık görürdünüz acaba?

Hep aynı zoraki döngü, hiçbir şey getirmeyen, hep aynı döngü. Hayvanat bahçesinde kafeste bir hayvan gibi davrandığınızı, insansı maymunlardan birisi gibi, bütün gün kafesin bir ucundan diğer ucuna gidip gelen, hep aynı çizgide, hep aynı yol üzerinde anlamsız, saçma alışkanlıklar. Gözleri donuk ve hüzünlü bir yaratık görürdünüz.

Ama böyle bir şey görmediniz, göremezdiniz; çünkü her yirmi saniyede bir elektronik posta kutunuza bakıyordunuz. Bunu niye yaptığınızı açıklayabilirsiniz, önemli bir haber bekliyorsunuz.

İç perspektiften bakıldığında tabii ki başka türlü görünen, farklı algılanan bir durum. Elektronik posta kutunuzu her açışta, "Yeni ileti yok" uyarısı gelmeden hemen önce görülen, umutlu, beklentili, hafiften yükseliveren bir duygu eğrisi. Bir dakika önce "İki yeni iletiniz var" uyarısını gördüğünüzde yükselen, ikide bir bakma sıkıntısını teselli eden duygu eğrisi. Merakınız artıyor, hemen bakıyorsunuz ve iğrenç, pis teklifler.

Durmadan, sürekli gelen iletiler; haberler, reklamlar, etkinlikler, çöp, işe yaramaz, gereksiz bilgiler. Sinirlerinize dokunan, yalancı umutlar yaratan, zamanınızı çalan gereksiz bilgiler... Eh işte, aslında öyle de değil. Nasıl olsa bekliyorsunuz. Fakat dört gözle asıl beklediğiniz elektronik postanız bir türlü gelmiyor.

Nerede kaldı o eski güzel günler! Tartışmasız yepyeni bir özgürlük olmuştu e-posta. İzini kaybettiğiniz eski arkadaşları-

nızdan haber alıyordunuz, pahalı yurtdışı telefon ücretlerinden kurtuluyor, internette yeni insanlarla tanışıyordunuz, yazdıklarınız anında dünyanın dört bir ucuna ulaşıyordu ve daha sonra fotoğraflar. Devinim ve özgürlük getirmişti yaşamınıza internet. Reklamlara öykünme filan değil, ciddi söylüyorum, gerçekten böyle başlamıştı ve böyleydi.

Ama şimdi, artık internetin kölesi olmuş, internet ipinde sallanıyorsunuz. Her gün, her an tıklama mecburiyeti, özel hayatınızda, iş hayatınızda, tümden mobil oldunuz, her an hazır ve nazır, bir zamanların özgürlüğünün kölesi.

En kötüsünün ne olduğunu biliyor musunuz? Kesinlikle yeni bir şey söyleyecek değilim. Genel ve güncel olan şeyler söyleyeceklerim. Zeitgeist bilgelikleri, tretuvar kadar düz, tretuvar kadar yalın. Bildikleriniz, herkesin bildiği şeyler. Ama yine de vazgeçilemeyen şeyler. Değişen bir şey yok. Kalksın da bir filozof, "Kişinin kendini tanıması, iyiye giden yolda ilk adımdır" iddiasında bulunsun, iyiliğin kavranışı ile somut iyi davranış arasına zihinsel eşitlik işareti koyma cüretini göstersin. Düpedüz saçmalık! Öyle mi değil mi?

Gerçek tam tersi. İçinde bulunduğunuz berbat durum ve bilhassa içinde bulunduğunuz durumdaki davranışınız üzerine düşünme yeteneğiniz, durumu daha da kötüleştirir; karamsarlaşırsınız, özgür olmama duygunuz iyice çekilmez hale gelir. Çünkü ayrımına vardığınız şey, tanımak veya algılamak sorununuzun olmadığıdır. Yaptığınız şeyin iyi olmadığını biliyorsunuz. Kötü alışkanlığın da ötesinde, bağımlılık olduğunu da biliyorsunuz. Yarın yine burada oturup tıklamalara devam edeceğinizi, günde en az elli tıklama yapacağınızı da biliyorsunuz.

Kendini tanı! İyiliğiniz için düşünülmüş güzel bir program olabilir. Ama kişinin ruh haline iyi gelip gelmeyeceği, kişinin kendisini tanıdığında somut olarak ne göreceğine bağlıdır.

Şu anda gördüğünüz insan, gereken her şeyi bilen, önünüzdeki monoton, sıkıcı, budalaca sürekli tekrarladığınız şemaya son vermek için tüm özgürlüklere sahip birisi. Ama gördüğünüz diğer insan ise tam da bunları yapmayan birisi. Peki, düzelen, iyiye giden gelişme nedir o zaman?

Kendi deneyiminizden hareketle sorgulanmayan yaşamın iyi bir yaşam olduğunu teyit edemezsiniz. Henüz hayvanat bahçesindeki maymunlara gıpta edecek aşamaya gelmediniz, ama bu zavallı hayvan bütün gün manyak gibi niçin durmadan gidip geldiğini düşünecek olursa kendisine lanet okumaz. Ama siz!

Hâlâ yok, ileti gelmedi.

Suç ötekinin. İşini doğru dürüst ve zamanında yapmıyor, sözünü tutmuyor. Mümkün olduğunca çabuk yanıt vermesi için ricada bulunmuştunuz, zor bir iş değil. Başka birisinin e-posta programının spam dosyasında kaybolmadığını anlamak için en azından okundu mesajının gelmesi gerekir. Yoksa adresi mi yanlış yazmıştınız? Yanlış adres, geri geldi iletisi de yok, hayır, o da yok.

Aslına bakılırsa bu bir güç oyunu. Sizi askıya almış, sallandırıyor. Beklediğinizi biliyor. Hoşuna gidiyor sizi bekletmek. İnternetteki statüsünü göstermek için kesin bir metot. Hele bir kontrol edin gönderdiğiniz e-postalara verilen yanıtların çabukluğunu. Sizden daha çabuk yanıt verenler genelde altlarınız. Yanıt vermeyi uzatanlar üstleriniz. Bekletmekten daha iyi bir metot var mı birisini itaatli kılmak için?

Durumunuzun analizi bu. Suç başkasının. Ne güzel de büründünüz kurban rolüne! Durumunuz hoşunuza gidiyorsa, kendinizi başkalarının, sistemin ve hatta Batı felsefesinin hatalı bir önermesi olarak algılıyorsanız, buyurun. Sizin bileceğiniz bir şey.

Ama hoşunuza gitmiyor. Tam tersi, hiç memnun değilsiniz durumdan, ilk olarak da başınıza gelmiyor bu sıkıcı mecburiyet. Yaygın olan, her gün başınıza gelen, yaşamınızın bir parçası, güncel bir durum.

Yakınmayı bırakın bakalım, kendinizi gerçekten tanımaya gayret edin, şu anda, tam bu anda kavramaya çalışın niçin her gün her gün e-postalara baktığınızı. Aklınıza ilk geleni yazın karşısına, hiç beklemeyin yazın argümanınızı.

	E-Posta kutusuna bakma nedenleri	*Spontane değerlendirmem*
A	Can sıkıntısından...	Canı sıkılan insan aptaldır.
B	Değişiklik olsun diye...	Yaptığım şey ilginç değil.
C	Stres atmak için...	Stres atmaya yarar bir şey mi?
D	Gelecek bir e-posta her şeyi altüst eder düşüncesiyle...	Aynen, her zaman olabilir, ama her zaman her şeyin altüst olmasını istemem, yoksa kaosta boğulurum.
E	Beklediğim mail önemli olduğundan...	O kadar da önemli olamaz.
F	Tam da o kadar önemli...	?

Şu anda gerçekten F aşamasında mısınız?

Oldu. İnandım. Ama her yirmi saniyede bir posta kutusuna bakmanız gerekiyor mu gerçekten? Davranışınızda A ve B şıklarındaki faktörler hiç mi rol oynamıyor? Beklediğiniz e-posta o kadar önemliyse, çalışmaya devam etmeden önce biraz rahatlamanız daha iyi olmaz mı? C şıkkına bakınız!

Kötü haber gelecek olursa durum berbat, D şıkkındasınız. Asıl bela o zaman, ne yapacağınızı bilemeyeceksiniz. Stresiniz belki doruk noktasına ulaşacak. Bazı insanlar daha fazla strese girip, başarısızlıklarının suçunu başkalarına yüklemek için E ve F şıklarında daha çok e-posta kutularına bakarmış.

Yapmayın ne olur! Güzelce bir düşünün son iki dakikada ne yaptığınızı. E-posta mı beklediniz?

Hayır, beklemediniz. *Niye* e-posta beklediğinizi düşündünüz. Ekranın önüne çöreklenip sürekli tekrarlanan bir boşlukta e-posta ileti kutusunda kaybolup gitmekten çok farklı bir durumdasınız.

Kabul, asıl sorununuz henüz çözülmüş değil, e-posta hâlâ gelmedi. Olsun, en azından son iki dakikada dikkatinizi başka

konuya verdiniz. Konunun değişmesi ile kendinizi algılamaya başladınız. Kendinizi algılama e-posta beklemek kadar kötü değildi. Öylesine beklemek gibi hüzünlü ve sıkıcı değildi. Listenin kanıtı olarak doğrudan A şıkkına giden yol. Aptal değilsiniz. Son iki dakikalık zaman dilimindeki somut algılamanız bütün dünyada geçerli felaket bir önyargıya açılan bir pencere: Kendini tanıma süreci, başka türlü söylemek gerekirse, bireyin içinde bulunduğu, olumsuz olarak değerlendirip olumsuz algıladığı durumun oluşmasına neden olan koşulları tanıma gayreti, sadece daha iyiye götüren ilk adım değil, aynı zamanda eylemin gerçekleşmesi, somut olarak iyileşmenin kendisidir!

·E-posta hâlâ gelmedi mi? Oyuna devam. Sebep nedir, yaşamınızda F şıkkı durumları nasıl oluşuyor?

	F– Bloke nedenleri	*Spontane yanıtlarım*
a	Önemli bilgi eksikliğinden...	Bilgileri edinmenin başka yolu yok mu?
b	Beklediğim e-posta gelmeden kendimi başka bir şeye veremediğimden...	Sadece bana bağlı, başka kimseyle ilişkisi yok.
c	Yaptığım şeyden emin değilim, doğruluğun teyidi gerek.	Nasıl bir güvensizlik? Somut işle mi ilgili yoksa duygusal bir güvensizlik mi?
d	İşin gereği teyit önemli, yapısal bir sorun.	Önceden bilmiyor muydum? Tıkanıklık beklenilen bir durum değil miydi? Niye başka bir şey hazırlamadım? Yukarıda A, B, C şıklarına bak!
e	E-postaya gelecek cevap çok önemli, önümüzdeki haftaları belirleyecek bir yanıt!	İşte bu kötü. Benim ne yapıp yapmayacağım tek bir e-postaya bağlı, yani iletişim ağındaki tek bir kişinin isteğine bağlı, bireyin bundan daha bağımlı olması, özgür olamaması mümkün değil!

Demek şu anda F-e durumunda bulunuyorsunuz.

Tahminim doğruysa, haklı olabilirsiniz. Durumun oluşmasına neden olan koşulları tanıma gayreti her şeyi daha üzücü hale getirecektir. Yukarıdaki listeleri yaparken dürüst ve eksiksiz olmanız gerekir. Listeleri ne derece dürüst ve eksiksiz yaparsanız o derece elinizde ve kontrolünüzde olmayan faktörlere bağımlı olduğunuzu görürsünüz.

İsterseniz listeleri tek tek ele alır, her şık için durumun oluşmasına neden olan koşullara ilişkin yeni listeler yapabilirsiniz. Ne tür bağımlılıklar, ne tür kısıtlamalar ortaya çıkar! Farklı türde bağımlılık yumaklarından oluşan bir ağ: Örneğin bilgisayarınızın işleyiş biçimi ve sunucu ile ilgili teknik bağımlılık, işverenin tutarsız organizasyon yapısı nedeniyle bağımlılık, işi istediğiniz kalitede yapma olanakları size tanınmadığından yaptığınız işin kalitesine ilişkin bağımlılık, somut muhatabınızın yetenekleri nedeniyle bağımlılık; "şefinizin" moral durumu ve duygusal gelgitleri nedeniyle psikolojik bağımlılık.

İçinde bulunduğunuz duruma neden olan, yaratan, yaşamınızı belirleyen, tarafınızdan değiştirilmesi çok zor bağımlılıklar, bağımlılıklar bütününü oluşturan girift ağlar yumağı vardır. Çünkü yaşamınız bu. Şu anda burada oturup, somut bir şahıstan gelecek çok değerli, çok önemli bir e-postayı stres içinde bekleyen birisi oldunuz... Artık, bağımlılıklardan kurtulmaya doğru ilk adımınızı attığınız şu anda, içinde bulunduğunuz sıkıntılı duruma neden olan şeyleri görmeye başladığınız tam şu anda, yaşamınıza yardımcı olacak tavsiyeler verecek kocaman bir endüstri dalı vardır. Tüm tavsiyelerin tek bir merkezi, odaklandığı tek bir nokta var: Bizzat kendiniz ve yalnız siz. Ve tavsiye cümleleri genelde şu cümlelerden oluşmuştur:

Kendinizi nasıl hissettiğiniz, içinde bulunduğunuz duruma nasıl düştüğünüz, durumunuzu nasıl değerlendirdiğiniz yalnız ve yalnız size bağlıdır.

Kendinizi nasıl hissettiğiniz, yaşamınız, her türlü eyleminiz tamamen kendi elinizdedir.

Yaşamınızın küvetinde kaptan sizsiniz.

Gelecek olan e-postayı bekleyip beklememeye ve her şeyden önce nasıl bekleyeceğinize karar verecek olan yalnız sizsiniz, sizden başkası olamaz!

Bu tür tezleri piyasaya sürüp somut yaşam tavsiyeleri olarak teklif eden insanlar nasıl bir dünyada yaşıyorlar dersiniz?

Bu soruya benim vereceğim bir yanıt da yok.

Bazen öyle geliyor ki, sanki bu insanların ve bu tezlere inananların tüm eylemleri, neyi nasıl hissettikleri ve yaşamları tamamen kendi iradelerine bağlı, *gözleri açık rüya görmek*. Çok açık bir biçimde bu insanlar, çok doğal ve herkes tarafından bilinen tek gerçeği, durumların oluşmasında temel rol oynayan çok farklı, sayısız bağımlılık faktörlerini ve kişinin içinde bulunduğu ve kendisini iyi hissetmediği durumu yaratan bu çeşitliliği göz ardı ediyorlar.

Tüm bu ağlar yumağını oluşturan faktörlerden tek birisini soyutlayıp ele almak, durumun nedenlerini tek bir nedene indirgeyip zoraki basitleştirme demektir. Bu tür fanteziler kişiye o an için özgüven verebilir ve yardım gibi gelebilir.

Gergin, bunaltıcı bağımlılık içinde ve sıkıntıyla ekranın önüne çöreklenmiş oturan siz, isterseniz kendinizi daha iyi hissedebilmek için çok şey yapabilirsiniz. Örneğin iki tane valium alır en kısa zamanda da kendinizi çok daha rahatlamış hissedebilirsiniz. Üç bardak kırmızı şarabın etkisi de hemen hemen aynı olacaktır. (Dikkat, valium ile kırmızı şarabı sakın karıştırmayın!)

Oturduğunuz sandalyede bir e-posta oturuş dansı yapabilir, dansınızla gelecek e-postayı çabuklaştırmayı umut edebilirsiniz, bu da moralinizi yükseltir. Ya da "Ah, e-posta, ah e-posta, gel artık, gel artık" türküsünü söyleyebilir veya e-posta duasını okuyabilirsiniz... İçinde bulunduğunuz durumda yapabileceğiniz, kendinizi iyi hissetmenize yarayacak somut şeyler bunlar.

Bu stratejilerden tek bir tanesi bile (kendinizi) *tanıma stratejisi* değil. Sadece hissedilen somut bağımlılık ve çaresizliğe karşı koyma modelleri. Ama bu modellerden bir teki bile hisse-

dilen somut bağımlılığa ve çaresizliğe neden olan veya bunları yaratan nedenleri bertaraf etmeye yönelik bir model değil. Bu stratejiler nedenlere dokunmaz, olduğu gibi bırakır. Bunlar, doğrudan sizin algıladığınız biçimiyle somut soruna odaklanan *pasif* çözüm stratejileridir. Pasif çözüm stratejileri olduklarından gerçek bir çözüm değil, bağımlılığınızın güçlenmesine neden olan stratejilerdir. Önemli bir e-posta beklediğiniz her seferde ya iki valium alır ya da üç bardak kırmızı şarap içebilirsiniz; ama bu kez de başka bir bağımlılığınız olacaktır.

Şimdi, şu anda içinde bulunduğunuz durumda kendinizi sorunun kendinizden başka birisi olamayacağını ikna etmeye kalkışırsanız bu kötü veya yetersiz bir çözüm stratejisinden başka bir şey olmaz, olamaz; çünkü bu yoldan, bağımlılık yumağını oluşturan faktörlerden tek bir tanesini –güya tamamen bağımsız iradesi olan sizi–, yani kendinizi ele almış, durumun oluşmasına neden olan tek şeyin kendiniz olduğu sonucuna varmış ve rolünüzü aşırı abartmış olursunuz.

İradenize ya da gerçek etkileme gücünüze ilişkin yanlış bir intiba uyanacağından, kendinizin güçlü olduğuna, kontrol mekanizmasının sizde olduğuna kendinizi ikna etmeniz çoğu kez bağımlılığınızı ve "ağ" içinde somut başarısızlığınızı güçlendirmeye yarayan bir strateji olur. İçinde bulunduğunuz gerçek durumu anlamaya hiç yaramayan veya bilinçli olarak çok cüzi rol oynayan, tanımlamaya bağlı bu çarpık etkiye *ideoloji* denir.

Kişinin kendisinden başka faktör tanımadığı bu ben-ideolojisine sağlıklı alternatif ne olabilir? Kısırdöngüye dönüşen, silkinip atılması mümkün olmayan, tamamen etki alanımız ve irademiz dışında olan faktörler, yani sistemin kendisi? Sürekli bir kurban söylemi?

Tabii ki hayır! Ve hem neden? Ben-ideolojisinde doğru olan tek şey –ne fazla ne eksik– kötü durumun gelişmesine neden olan faktörlerden sadece *bir tanesinin* kendiniz olmasıdır. Siz en azından durumunuzun iyi olmadığını, kendinizi iyi hissetmeme yeteneğine sahip ve buna bağlı olarak nasıl olup da iyi hissetmediğinizi sorgulayabilen bir canlısınız. Bu soruya dürüst bir yanıt arayacak olursak, her kötü duruma göre farklı olmakla beraber, yukarıda gösterilen her şıkka yeni listeler eklenecektir.

Böyle listeler oluşturmak ve onların üzerine düşünmek, bir kendini tanıma stratejisidir! Çünkü bu strateji, içinde bulunduğumuz kötü durumun nedenlerini ve durumun oluşmasında rol oynayan faktörleri göstermeye yönelik ilk adımdır. Ayrıca bu listeler, şimdiye kadar olduğundan farklı bir biçimde bu girift örgü yumağını göğüsleyebilecek stratejilerden kendimizin haberdar olduğunu kanıtlarlar.

Listelerin bu listesi, tamamen özgür bir birey olduğunuzu göstermez, asıl belirleyici faktör olarak egemen bir özneye, yani size de götürmez. Böylesi bir analiz sizi, ağın işleyişine ne kadar çok ilgi duymanıza bağlı olarak, daha fazla, daha karmaşık bağımlılıklara götürür. Dikkatli bakacak olursanız bu listelerde, fiilen müdahale edemediğiniz, ama etkilerine bağımlı kaldığınız sayısız faktör görürsünüz –örneğin görme sinirlerinizin işleyiş biçimi ve beynin belli bir yerine gereken etkinin iletilmesi. Diğer taraftan ise, kontrol altına alabileceğiniz olası başarı faktörleri görülecektir. Örneğin bilgisayarınızın elektronik posta programı. Programın hatasız çalışması şu anda çektiğiniz çileye (olasılıkla) neden olan faktörlerden birisidir. Bu programı anlamak veya bilgisayarınızdaki yerini bilebilmek için müneccim olmak gerekmez. Spam filtresinin nasıl ayarlandığını biliyor musunuz? Hayır mı? Olur ya sunucunuz haberiniz olmadan filtre ayarını değiştirmiş, çıtayı yükseltmiş olabilir. Dört gözle beklediğiniz e-posta, spam fitresine takılmış olabileceğinden üç saat daha bloke olmuş vaziyette monitöre yapışmış beklersiniz. Muhatabınız olan kişinin çalışma ritmini öğrenip en uygun zamanlarda e-postanızı gönderebilirsiniz. Bütün bunlar çektiğiniz sıkıntıya neden olan, ama maharetle üstesinden gelebileceğiniz, bunlara karşı fiilen daha aktif olabileceğiniz faktörlerdir. Bu faktörlere tamamen bağımlı olduğunuzu gördüğünüzden bunları en azından kısmen kontrolünüz altına alır, içinde bulunduğunuz dış etkenlere bağımlılığınızı hafifletebilirsiniz. Başka türlü söylemek gerekirse, içinde bulunduğunuz durumda etkin ve daha özgür olursunuz.

Beklediğiniz e-posta hâlâ gelmemiş.

Şimdi daha iyi anlıyorum ilk başta ne kastettiğinizi. Bağımlı olduğunuz ağı çok daha iyi idrak ettiğiniz için daha iyi duy-

gularla bekleyeceğiniz henüz belli değil. Tam tersi de olabilir. Elinizden gelen her şeyi yaptığınız halde, yine de beklemek zorunda kalmanız, can alıcı noktada bir değişikliğin olmaması insanı *zıvanadan çıkaracak bir durum.*

Ama unutmamanız gereken bir durum daha var: Son on beş dakikada olanları bir düşünün. Tamamen bağımlı ve budalaca bekleme durumundayken nasıl böyle bir duruma düştüm diye kafa yorulacak olursa neler olabileceğini gözünüzün önüne bir getirin.

Hepimizin içinde bulunduğu, yaşadığımız müddetçe içinde bulunduğumuz ucu bucağı belirsiz örgü yumağını oluşturan sayısız nedenlerin, tam da içinde bulunduğumuz anda farklı şeyler olduğunu idrak ediyor, en azından idrak etmeye başlıyoruz. Bir şeyin daha ayrımına varıyoruz: Aktif olarak nedenleri araştırma stratejisi hemen her an, her yerde ve her durumda hayata geçirilebilecek bir stratejidir.

Kişinin bağımlılık ağını irdeleme yeteneğinde insana özgü çok özel bir özgürlük yatar. Bu en azından acı bir biçimde davranışlarınızı benzettiğiniz kafesteki maymuna tanınmayan bir seçenektir.

Şu anda içinde bulunduğunuz durumda irdeleme seçeneğini şahsen bir kurtuluş olarak mı yoksa bir yük olarak mı algıladığınızı yalnız ve yalnız siz bilebilirsiniz. Kendi şahsıma söylemem gerekirse bana faydası oluyor, en azından bazen. Bilhassa önemli bir e-posta beklediğim anlarda faydasını görüyorum.

Ayrıca geçenlerde okuduğum "güzel-ol-ve-on-dakikada-başarı" gibi bir isme sahip kitabın tavsiyelerine uyarak o anda o şekilde beklememe neden olan faktörlerin listesini yapmaya başladım ve buna alıştım.

Bazen bilgisayarımda Word programını açıyor, tespit ettiğim faktörleri yazıya döküyor, e-postanın gerçekten yazdığım adrese ulaşıp ulaşmadığını kontrol edebilmek amacıyla kendi e-posta adresime gönderiyorum.

Evet işte bu kadar! Benim sunucumda teknik bir arıza yok!

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Filozofların birçoğu (ve dinler), *kendini tanımanın* daha iyi bir yaşam için atılan ilk adım olduğu varsayımından hareket ederler. Öğretilerinin nasıl olduğu ve somut olarak hangi tedavi yöntemlerini önerdiklerini asıl belirleyen faktör, hastalıklı ve mutsuzluk içinde kıvranan, kurtarılması gereken "ben"i kendi perspektiflerinden nasıl tanımladıklarına bağlıdır.

"Ben"in kayıtsız şartsız özgür bir özne olarak tanımlanması halinde, "benin kendini gerçekleştirmesini" ("ben"le ilgili kişinin kendi düşüncesi) mutlu yaşama giden ana yol olarak görme temayülü ağır basar. İçinde bulunduğumuz dünyada veya yaşamda, kayıtsız şartsız özgür öznenin ve onun özgürce fiili eylemlerinin varlığını açıklayabilmenin oldukça zor olduğu bilinen bir gerçek. Felsefi açıdan bakılacak olursa kişinin mutsuzluğuna ilişkin idrak etmesi gereken tek şeyin *kayıtsız şartsız özgür ben yanılsamasından* kurtulması ve bu hayalin yerine gerçek yaşam koşullarını tanıması akla daha yakın görünüyor.

Kendini tedavi etmek yoluna gitmek isteyenler için, olağanüstü bir kılavuz kitap olan Benedictus de Spinoza'nın *Etika*'sı (Ethik, 1677) tavsiye olunur. Spinoza'nın yapıtlarına ve düşünce sistemine giriş için Michael Hampe'nin *Rasyonellik Olarak Özterapi* (*Rationalitaet als Selbsttherapie*) ve *Spinoza'ya Giriş* (D. Perler/Ansgar Beckermann, Felsefe Klasikleri; Klassiker der Philosophie, Stuttgart 2004) önemli yapıtlardır.

Bi Şey mi Var Tekirciğim?

Ne var? Ne bakıyorsun bön bön? Hiç mi çıplak adam görmedin? Terbiyesiz! Gizlice banyoya süzülmüş! Sanki vücut değil, sadece bir cüsseyim. İnsan değil, et yığınıyım. Sanki gözlerini üstümde hissetmek umurumda değilmiş gibi. Bırak dikizi!

Peki. Ben de bilirim dik dik bakmasını! Bakalım hangimiz daha sabırlı! Kim önce başka yere bakacak, görelim. Karşımda sen de tanrının yarattığı gibi dikiliyorsun, anadan üryan. Utanmak arlanmak bilmiyorsun. Bu oyun dürüst bir oyun değil. Gözlerin gücünü hiç mi hissetmiyorsun sen? Benim gibi hissetmiyor musun? Utancım nasılsa onu hissediyorum, beni çıplak kılan utancımı. Senin önünde, gözlerinin önünde. Utanmaya mecbur muyum, boyun eğmek zorunda mıyım, sen hiç utanmazken? Utanma duygumu erdemlilik kabul edip kendimi senden daha ahlaklı mı sayayım?

Bu numarayı yutacağımı düşünüyorsan, yanılıyorsun. Ben sizi bilirim; soğuk kem gözlerinizi, oynadığınız bağımsızlık rolünü. Maske, hükmetme stratejisi; başka hiçbir şey değil. Kim öğretti size bu hayâsız bakışı? Dün gece başlayan bu bakışı? Sokağın ortasında hissetmiştim bu bakışları. Kimseye anlatılabilecek bir olay değil.

İlk bakan ben miydim? Temas kurmak mı istemiştim? Tavladım, kandırdım da seni ben mi getirdim? Yoksa yakalanarak sen mi beni tavladın? Galiba ikimiz de istiyorduk. Konuşmamıza gerek yoktu. Tek kelime konuşmadık. Bir şey sormadım. Bir şey istemedin. Gözlerimizle konuşuyor, heyecanın, karar verme

çılgınlığının hazzını yaşıyorduk, kararı ikimiz vermiştik. Öyle mi değil mi? Oynaya sıçraya merdivenleri çıkarken? Hızlı, emin adımlarla, hangi kapının açılacağını bilir gibi. Biliyor muydun? Yoksa beni daha önce gözetlemiş miydin?

Senden her şey beklenir, bakışlarından belli. Kimsin sen Allah aşkına? Seni bekleyen birileri var mı? Seni başkasının elinden mi aldım? Adını bile bilmiyorum. İsmin var mı senin? Çok ismin olsa gerek, bir sürü. Sana başka bir isim takayım mı? Benim verdiğim isim olur.

Değmez. Hepiniz aynısınız. İstediğiniz bir tek şey var. Amacınıza ulaştınız mı tüyersiniz. İlk değilsin alıp yukarı çıkardığım. Şunu iyi bil: Dün aslında istediğim sen değildin. Önemli olan sen değildin. *Sen herhangi birisi de olabilirdin*! Ben de senin için herhangi birisi olabilirdim. Kabul et, hak ver! Senin gibi birisini arayan herhangi birisi yani. Ne anlamı kalır ertesi gün göz göze geldikten sonra? Kim der ki, başka birisi de olabilirdin, diye!

Ama gerçek. Öyle özel değiliz biz. Ne sen ne de ben. Arzularımızı tatmin etmenin ötesinde bir anlam da taşımıyoruz; ne sen benim için ne de ben senin için. Bak, gözlerimin içine bak! Çekinme! Dünyada sen ve benden başka kimse yokmuş gibi davran, öyle bak, yüz yüze, göz göze. Nasıl düşünüyorsun bu konuda, ha, ne düşünüyorsun? Sanki çok basitmiş gibi! Sadece *sana* bakmak! Sanki senden başka herkesi ve her şeyi unutabilecekmişim gibi. Kimse kendini ilk defa görmüyordur, anladın mı? Kimse ilk defa yüz yüze değildir kendisiyle. Diğerleri yanımızda, şimdi, şu anda. Bakışlarımızda izliyorlar bizi. Gözlerini dikmişler. Uyandığın her evin sahibi bizimle beraber. Güya onlar bize bakmıyor, senin şu anda gördüklerini beyinlerine kazımıyorlar, benim nasıl biri olduğumu sana fısıldamıyorlar, lâf bunlar, hikâye! Kendi adıma ben seni burada uyanan bütün diğerleri ve hatta burada uyanabilme olanağına sahip bütün diğerleri ile de karşılaştırıyorum. Hem ben seni onlara benzediğin için buraya getirdim, tanıdığım şeyi merak ettiğim için getirdim. Burada seni görse insanların ne diyeceğini düşünüyorum. Bana neler soracaklarını, bakışları ile ne soracaklarını. "Niye başkası değil de bu?" diye soracaklarını.

Henüz hiçbir sebep yok. Benim bildiğim yok. Sen sıradan birisisin.

Senden utanayım mı şimdi bu yüzden? Verdiğim bu karar için, bu düşüncelerim, bakışlarının içimde oluşturduğu seçimde gelişigüzel olduğunun bilinci için utanayım mı? Herhangi birisi olabileceğin halde seni getirdiğim için? Başka türlü olsa sana kapıyı açmak aklımdan bile geçmeyeceği için mi? Dün gece senden başka kimsenin veremeyeceği bir şeyi değil de herkesin verebileceği bir şeyi istediğim için mi?

Bu utanma hoşuna giderdi ha! O zaman amacına ulaşacaktın demek! Sana teşekkür borcum olduğunun bilincine varacaktın.

Ama unutma, seni ben getirmedim. Karar senin kararındı. Neyse. Suçluluk bilincimin kölesi olmayacağını biliyorum. Deneyimlisin, çok görmüş geçirmişsin, benim gibi nicelerini görmüşsün. Utanma duygularımla sana ulaşamıyorum, sana teşekkür borçlu olduğumu düşünmüyorum.

Hâlâ ne duruyorsun orada? Niye çekip gitmedin erkenden, ben uyurken mesela? Senin yokluğun vız gelirdi bana, aramazdım, inan bana. Seni getirdiğimi bile hatırlamazdım belki. Beni dikizlemek için mi gitmedin? Zorla utanma duygusu vermek için mi? Yitirdiğim masumiyetim için mi? Unut bunları! Ben çoktan günahkarım, senden çok önce! Sana hiçbir borcum yok! İstediğini buldun!

Ne istemiştin Allah aşkına? Galiba soğuktu, üşümüştün, sığınacak bir yer arıyordun, hepsi o kadar. Ben seni değil, sen beni kullandın. Sana acımamı mı bekliyorsun? Kendimi sorumlu mu tutayım, sana bakmamı mı istiyorsun? Aç mısın yoksa? Öyle mi?

Bana ne senin açlığından? Başkaları da aç. Onlardan daha iyi olduğunu mu zannediyorsun? Şu anda burada olduğun, gözlerimin içine baktığın için bazı hakların olduğunu mu zannediyorsun sen?

Bunu düşünebilmen için deli olman gerek. Niye defolup gitmiyorsun? Sen, sen olduğun için tahammül edilemeyecek bir şeysin. Anlamıyor musun?

Anladın demek! Şu anda ne sana ne de bakışlarına ilgisiz kalamayacağımı anladın. Mümkün olmadığını kavradın. İstesem de mümkün olmadığını anladın şimdi. Sen istesen de mümkün

olmadığını. Aramızda olan bir şeyler var, maruz kaldığımız bir şeyler oluyor, seçenek bırakmayan bir şeyler işte. Birbirimiz içiniz artık, birbirimize muhtacız, karşılıklı beklentilerimizi hissediyoruz. Bunlar nasıl haklı gösterebilir? Sadece senin burada durmanla mı? Birincil neden bu mu?

Bu bir sebep değil. Sana karşı sebepsiz yükümlüyüm ha?

Sevin! Kendimi olmayan bir sebepten vazgeçiremem. Sorun sebep sorunu olsa mantığım derhal halleder, bizi bitirirdi. Başka bir tekir, ne var bunda yani? Elimden ne gelir ki? Fakat senin bakışlarını yok edemiyorum işte. Kendi utangaçlığımı da. Algılıyorum ikisini de, hissediyorum da. Cazibesine kapıldım. Çırılçıplak.

Canını mı sıkıyorum? Olsun, hâlâ buradasın. Hâlâ söylediklerimi dinliyorsun. Dik dik bakıyorsun durmadan.

Bütün bunlar seni ilgilendirmiyor? Haklı mıyım? Senin açından boş lâf, palavra bütün bunlar. Bakışlarımdaki beklentiyi sen hissetmiyorsun. Olsun, kafanı yorma. Sen utanmıyorsun ya. Allah kahretsin!

Söylendiği gibi zor birisi değilsin. İlgi alanların belli ve net. Yemek yemek istiyorsun değil mi? Kahvaltı. Süt ister misin?

Gördün mü? Bunu anladın hemen. Bu dilden anlıyorsun, belli.

Söyledim mi bilmem, güzelsin. Başını yana yatırman hoşuma gidiyor. Ve şimdi, şu anda kuyruğunu yere vuruşunu seviyorum, kontrollü, sabırsız vuruşlarını. Ne güzel, süper!

Tamam, oldu. Sen kazandın. Kıyamete kadar duşun altında duramam. Ne yapalım biliyor musun? Çabucak giyineyim, sonra da gidip hemen ekmek alıp geleyim. Ondan sonra güzel bir kahvaltı yapalım. Sen ve ben, sadece ikimiz. Ne dersin teklifime?

Miyav!

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

İnsan utanabilen hayvandır. Utanma yeteneğinin (veya külfetinin) ahlaklı varlık tarafından algılanışı ile olan ilişkisi Bernard Williams'ın *Utanç ve Zorunluluk (Shame and Necessity*, 1993) yapıtında ayrıntılı irdelenmiştir.

Diğerlerinin perspektifinden ahlak –diğeri bir kedi de olabilir– Emmanule Levinas'ın *Bütünlük ve Sonsuzluk (Totalité et Infini)*, *Başkalarının İzi* ve Jacques Derrida'nın eleştirel yaklaşımı *Hayvan, Öyleyse Varım (L'Animal que donc je suis L'Animal autobiographique* – autour de Jacques Derrida, Paris 1999) isimli yapıtlarında kapsamlı olarak irdelenmiştir.

Evet, İstiyorum

Mesele dünyayı değiştirmek meselesi. Durmadan konuşmakla, yeni yorum getirmekle, yeniden tanımlamakla, tefekkürle, düşünüp taşınmakla olmuyor. Hayır! Felsefi anlamda en önemli olan başlangıç, fiiliyat, somut eylem. Karl Marx söylüyor, yapıtlarından birisinde bir yerlerde söylüyor. Aslına bakılırsa her yerde. Niye şimdi sabahın saat dördünde bu prensip şimşek gibi beynimde çaktı? Olasılıkla altı saat sonra bir randevum olduğu için. Her şey yolunda giderse dünyayı değiştirecek bir randevu. En azından benim dünyamı -benimle birlikte eşimin de dünyasını-. Doğruyu söylemek gerekirse müstakbel eşimin. Bugün evleneceğim, nikâhımız var. Kendi özgür irademle. Aşk evliliği.

Ömrümün en güzel, en mutlu gününde kökten Marksist birisi kalkıp da benden bir şeyler söylememi veya dünyayı tanımakla dünyanın nasıl değişeceğini bilmek isterse ona yardımcı olabilirim. Bunun için balkona çıkıp devrimi ilan etmeye gerek yok. Gereken yerde ve herkesin duyabileceği şekilde sevdiğiniz kişiye söyleyeceğiniz bir kelimecik bunun için yeter de artar bile. Altı saat sonra bu kelimecik, "evet" ağzımdan çıktığı anda söz eyleme dönüşecektir. Bu kelimeciği söyleyince evlenmiş olacağım. Bu sözcüğü söylerken ne düşündüğümün veya düşüneceğimin artık eylem için bir anlamı olmayacaktır. Evlenmek için bir kelimecik yetiyor. Başka bir şeye gerek yok.

Yanlış anlaşılmasın, ben eşimi seviyorum, her zaman seveceğim, saygı göstereceğim, ona sadık olacağım, iyi veya kötü günlerinde hep yanında olacağım. Söylediğimin bilincini idrak

edebildiğim kadarıyla sözümde dürüstüm. Her şeye rağmen nikâhın gerçekleşmesi için nikâh esnasında çiftin neler düşündüğünün hiçbir önemi olmaması şu anda bana nimet gibi geliyor. Benim mesela şu anda kafam karışık; uyku tutmuyor; hepimizi köleleştiren sözcük "evet" ve benzeri bazı ifadeler kafamda dönüp duruyor.

Evlenmesi nedense gerçekleşmeyen Nietzsche'nin bir cümlesi bu. Birkaç kez sormuş soruşturmuş olmasına rağmen talip olduğu kadınlar istememiş, kendilerini köle yapmak istememişler... Bu böyle altı saat devam eder, batı filozoflarının evlenmeye ilişkin sözleri beynimde birbirini kovalarsa, sanırım bugün kötü sonuçlanacak.

Ama olmaz. Ben kendimi bilirim. Katı kurallara uygun törende pür dikkat kesilirim, bu en önemli anda zaman durur, kuruyan ağzım tüm duygusal enerjimi kullanıp beni bu sözcüğü doğru telâffuz etmeye zorlar. Eşime evet sözünü verdiğimde ne düşündüğümü, tüm evli tanıdıklarımın verdiği yanıtı vererek daha sonra açıklayacağım. Hiçbir şey!

Burada, ilerde eşimle beraber yatacağım bu yatakta, evlenmeden altı saat önce şöyle bir saptamada bulundum:

Evlenmek, tek bir kelimecik söylemekten ibarettir.
Bu kelimeyi telâffuz edenlerin çoğu, telâffuz ederken hiçbir şey düşünmezler.
Burada aklıma gelen bir cümleyi söylemeden edemeyeceğim:
Almanya'da evliliklerin yüzde 50'si boşanmayla sonuçlanır.

"Evet" sözcüğünün bilinçli, dürüstçe mi yoksa kalıp olarak mı söylenmiş olması hukuki işlem bakımından bir anlam taşımayabilir; ama o anda başlayacak evlilik birliği için çok büyük bir önem taşır, önemli farklılık gösterir. Bilinçli ve dürüstçe vermem gereken söz kalıplaştırılır.

Her şeyden önce eşimi seveceğime bu kalıp sözlerle başlar ve "ölüm bizi birbirimizden ayırıncaya kadar" eşimi seveceğime dair vereceğim sözlerle biter. Kalıbın özünü sevgi oluşturur. Başka türlü söylemek gerekirse ölünceye kadar eşimi seveceğime söz mü vereceğim?

Hayır, bu sözü veremem. Bu sözü kimse veremez. Ne kadar isterse istesin olmaz. Sevgi bir duygudur, karmaşık ve başına buyruk bir duygu. Seven ve sevdiği ile evlenmeyi düşünen herkes bilir bunu. Sevgi, sevginin sürekliliği çok zaman irademizle kontrolü mümkün olmayan bir şey olduğundan sürekli bir sevgi için, hele hele ömür boyu süreceğine dair verilen bir söz dürüst olamaz. Her şeye rağmen altı saat sonra bu sözü, eşimi ömür boyu seveceğim sözünü, eş dost ve akrabalarımın önünde vereceğim.

Öyleyse eskilerin söylediği doğrudur. Evli her erkek riyakârdır. Her evlilik sahte bir söz verme ile başlar.

Yavaş! Paniğe kapılmak yok. Evlilik süresince iyi veya kötü günlerimiz ne olacak? Evlilikte asıl konu bu değil mi zaten? Öncelikle, ne olursa olsun, başımıza ne gelirse gelsin, beraber olacağımız, birbirimize arka çıkacağımız sözünü vereceğim. Doğal olarak şu anda başımıza neler geleceğini, hangi kötülüklerle karşılaşacağımızı, evliliğimizde kötü günlerimizin neler ve nasıl olacağını şu anda bilmem mümkün değil. Önemli de değil, çünkü o anda, her şeyi ve tüm kötülükleri kapsayacak şekilde söz veriliyor.

Evlilikte beklenilebilecek en mantıklı sorunlardan birisi karşılıklı sevginin azalması veya kaybolmasıdır, istatistiklerle de kanıtlanmıştır. Evlilik akdi esnasında eşimi sevmesem bile evlilik birliğini sürdüreceğime dair söz vereceğim öyle mi? Evet, aynen öyle.

Bu söz bence ne anlamlı ne de arzu edilen bir söz. Ayrıca müstakbel eşimin böylesi bir söz verilmesini doğru bulacağı konusunda da kuşkuluyum. Birkaç yıl sonra beni sevmediği halde söz verdiği için eşimin benimle evliliğini sürdüreceği düşüncesi bile ürkütücü bir şey.

Benim evliliğim öyle olmaz, ne bugün ne de ilerde; hayır, öyle olmaz. En iyisi pozitif duruma, şu anda aramızdaki güzelliğe, sevgiye yoğunlaşmak. Birbirimizi seviyoruz. Evlenirken ikimiz birbirimize resmen ve herkesin gözü önünde, birbirimizi sevdiğimiz müddetçe birlikte olacağımıza dair söz vereceğiz. Sevgi biterse verilen söz geçerliliğini yitirecektir. Verilecek söz demek ki son kullanım tarihi olan bir söz olacaktır.

Buraya kadar tamam. Eşimi sevdiğim müddetçe ve o da beni sevdiği müddetçe beraber olacağız. Bu söz bana nedense pek önemli değil gibi geliyor. Daha çok boş lâf olsa gerek. Doğruyu söylemek gerekirse eşime niçin böyle bir söz vermem gerektiğini de bilmiyorum. Birbirimizi sevdiğimiz müddetçe beraber olacağız. Daha ne ki?

Şimdi ben yanımda uyuyan (veya tıpkı benim gibi uyuyormuş gibi yapan) eşimi kaldırsam ve desem ki: "Sevgilim, bugün evlenmemiz, seni sevdiğim müddetçe, seninle beraber olacağım anlamına geliyor. Öyle mi değil mi?" desem herhalde sevinç çığlıkları atmaz. Kim bilir belki de evlenmemizi bile tehlikeye sokabilirim.

Gördüğüm kadarıyla altı saat sonra ya dürüstçe verilmesi mümkün olmayan bir söz (ömür boyu sevgi) ya da kimsenin dürüstçe vermesini istemediğim bir söz (ömür boyu, olasılıkla sevgisiz bir evlilik) veyahut da anlamının kavranılması benim için mümkün olmayan bir söz vereceğim.

Olabilir. Ömrümün en güzel günü olabilir, ama felsefi anlamda pek de iyi bir başlangıcı olmayan bir gün. "Evet" sözcüğü beni köleleştirebilir, bu kabul de edilebilir, sonuçta hiçbir sosyal veya ekonomik baskı olmadan kendi özgür irademizle evleniyoruz. Dini motivasyon bizim için bir rol oynamıyor. Ama maalesef şu anda bu akit için mantıklı bir sebep göremiyorum. Bu bir sorun. Sil yeni baştan.

Yanımda yatan insanı, umarım gerçekten uyuyordur, benim gibi düşüncelere dalmamıştır, seviyorum, onunla birlikte hayat sürmek istiyorum. Birbirimizi sevmeye başlamamız bilinçli kontrolü mümkün olan bir süreç değildi. Herkesin başına gelen bir durum. Hiç kimse birisine âşık olacağı sözünü veremez. Nikâh akdinde verilen söz de zaten böyle bir söz değil. Nikâh akdinde verilen söz âşık olma sözü değil, sevgi ve sevmek sözü. Sevgi duygusu hem çok daha istikrarlı hem de çok daha az başına buyruk bir duygu. Kişinin bugünden yarına kafayı yiyeceği bir duygu değil.

Birkaç saat sonra yüz yüze durduğumuzda herkesin önünde birbirimizi sevdiğimizin, sevgi duygumuzun altını çizeceğiz. Yaklaşık şöyle denilebilir:

Sayın dünya âlemi, sayın bayanlar ve baylar, bu gördüğünüz kadın, benim sevdiğim kadındır!

İlki bu kadar ve kanımca oldukça da kapsamlı.

Bunu alenen söylemekle, sadece o anda ne hissettiğimi ilan etmiyor, aynı zamanda gelecekteki davranışlarım için bir yön de çizmiş oluyorum. Ciddiye alınması halinde, sevgi hissettiğimi ilan etmekle, bu sevgiyi içinde bulunduğum andan geleceğe taşıma isteğini de beyan etmiş oluyorum.

Evlenme akdinde vereceğim söz, ömür boyu seveceğime ilişkin bir söz değil –böyle bir söz vermem mümkün de değil–, elimden geldiğince karşılıklı sevgimizi gelecekte de korumaya çalışacağıma dair bir söz. Sevgimizi besleyecek ve destekleyecek davranışı eşime göstereceğim sözü –böyle bir şeyin mümkün olduğuna eminim–. Eşimi tanıyorum. Bu nedenle davranışlarımın gelecekte nasıl olması gerektiğini de kestirebiliyorum. "Evet" sözcüğü ile vereceğim söz bu anlamda, benimle birlikte söz verecek eşim arzu ettiği müddetçe ve hatta mümkün olduğunca daha da uzun süre, sevgimizi korumaya çalışacağım sözü.

Bu zaten olmayacak mı, buna zaten gayret etmeyecek miyim? İster herkesin önünde yemin billah ilan edeyim, ister ilan etmeyeyim, sevgimizi her halûklarda korumaya nasıl olsa çalışmayacak mıyım? Eşimi sevdiğim müddetçe zaten yapacağım bir şeyi yapacağıma dair niye söz vereyim ki?

Sevgimizi gelecekte besleyecek, koruyacak ne varsa, elimden gelen ne varsa –tüm bunları gerçekten yapacağım– zaten yapacağım. Resmen ve herkesin önünde vereceğim söz ilerde bana yardımcı olacaktır; yapmam gerekenleri yapmama destek olacak, irademi güçlendirmeye yarayacak, irademin zayıflaması halinde hatırlamama vesile olacaktır. Bu söz verildiği andan itibaren hem eşim ve benim için teşvik edici, hem de çevremizdeki dostlarımız için tutunabilecekleri bir söz olacaktır. Evlenmeye karar vermek ilişkimizde önemli bir faktör olduğu kadar, başlı başına sevgiyi koruyan bir faktördür de.

Aklıma burada Nietzsche'nin bir sözü geliyor: "İnsan söz verebilen bir hayvandır."

Nietzsche'nin bizi köleleştiren sözün "evet" olduğuna ilişkin diğer tezi ile bu sözün ilişkisinin ne olduğunu söylemek zor. Bu sözlerin ikisinin de doğru olduğunu varsayacak olursak, söz vermeyen, söz veremeyen hayvan olmaya tek bir alternatif kalır: Nietzsche'ye göre ahlaklı bir varoluş içinde, "evet-sözü" vererek kendisini ve iradesini gelecekte bağımlı kılarak "köleleşmek".

Pek iç açıcı görünmüyor. Yine de doğru olsa gerek. Beni evliliğe bağlayacak şey aslında bu "evet" değil, gelecekle ilgili her türlü kabul veya evet. Bir soruya doğru cevap vermem halinde, onaylanan cümlenin sorumluluğunu üstleniyorum demektir. Varsa eğer, olayın özü ve anlamı bundan ibaret. Bu nedenle hem benim için hem de başkaları için bir anlam kazanır vereceğim bir "evet" sözü. Benden soran kişiye "evet-sözü" verdiğimde karşımdaki kişi bunu bağlayıcı bir söz olarak algılarsa, o kişinin gözünde hayvanın anlık yaşam arzusundan farklı olarak bir iradem olduğu anlamına gelir. Açıkça ifade edilmediği müddetçe irade olmaz. Öyleyse iradem, gelecekte kendimi ve davranışlarımı bağlayıcı bir biçimde ifade yeteneğimden başka bir şey olamaz.

Gelecekte bağlayıcı olma durumu sadece verilen sözlerde, olumlayıcı ifadelerde ve bu ifadelerin altının çizilmesinde mi vardır? Sonuçta her davranışım veya eylemim diğerinin gözünde bağlayıcı olarak görülmez mi? Demek istediğim şu: Geleceğe ilişkin her cümle, her mimik, her türlü davranış ister sonradan geri alınmak, ister açıklanmak, ister şakaydı demek amacıyla olsun belli bir bağlayıcılığı beraberinde getirmiyor mu?

Tipik felsefe. "Evet" sözcüğünün sadece bir akit sözü, fiile geçerlilik veren bir söz olduğu saptaması ile başladım ve sonra şu noktaya geldim: irademle yaptığım her eylem bir söz verme karakteri taşır, çünkü bu eylem, beni bu eylemi irademle yaptığım biri olarak görünür kılar ve böylece gelecekte de aynı iradeyi taşıyacağımın taahüdünü verir. Yani ben o zaman şu veya bu şekilde ilişki içinde bulunduğum ve şu veya bu vesileyle kendilerine "evet" dediğim bütün insanlarla şu veya bu şekilde evli olacağım? Biraz ileri gittik galiba. Ne dersiniz?

Bütün gün neler söylediğimi, gün be gün hiç düşünmeden neler yapıp neler ettiğimi, ileriye dönük bağlayıcı olduğu intibaı uyandıran ne davranışlar sergilediğimi göz önüne getirecek olursam geri kalan beş buçuk saat çocuk oyuncağı veya nikâhtan sonra eşimle yapacağımız küçük bir gezinti olacak. Ne istediğimi bu kadar netleştirebildiğim, çok enderdir.

Sihirli sözcüğü resmi bir yerde alenen ve herkesin duyacağı şekilde biraz titrek telâffuz etmekle nasıl bir hayata karar verdiğimi bildiğimi söylemek istemiyorum. Evliliğin seyrini belirleyen kuralları kim bilebilir ki?

Evlenmeden önceki davranış ve fiillerimizi, her şeyden önce ama ekonomik durumumuzu biraz Marx'ın yardımı biraz da hayal gücümüzle anlamaya çalışabiliriz. Bu konu başka bir konu. Yakın gelecekte uykumu haram edecek başka bir konu.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Söz verme, birçok felsefi sorunu bir araya getiren insani bir olgu. Söz verme ilk aşamada icraat şartları içeren *sözel* bir eylem. Bu şartlar örneğin *söz edimi teorisi* çerçevesinde irdelenir ve açıklanır.

Bu teoriye göre söz verme, doğal olarak geleceğe dönük özgür iradeye dayalı davranışların saptanması anlamına gelir. Söz verme, insanlar arasındaki ilişkilerde bağlayıcılık içeren *ahlaki* bir eylemdir. Verilen söz ile nelerin bağlayıcı olduğu intibaı uyanır, hangi şartlar altında verilen sözün bağlayıcılığının ortadan kalktığı ve söz vermenin ne derece akıllı ve mantıklı olduğu/olabileceği ahlak felsefesinin günümüzde irdelediği güncel konulardan biridir.

Söz vermeyen ahlaklı bir varlığı tahayyül etmek çok zor. Bu nedenle söz verme yeteneği kesinlikle herhangi bir yetenek değildir. Bildiğimiz kadarıyla insan –mutlu evlilik sürdürenler de dahil–, yaratıklar arasında söz verme yeteneğine sahip tek varlıktır.

Söz edim teorisine ilgi duyanlar için J. L. Austin'in *Söylemek ve Yapmak*'ı (*How to do things with Words*, Harvard Üniversitesi 1955) önemli bir yapıttır. Söz vermenin ahlaki boyutları için aşağıdaki yapıtlar salık verilebilir: Friedrich Nitzsche: *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*; İkinci İrdeleme: "Suç, Vicdan Azabı ve Benzerleri" (Zur Genealogie der Moral, Zweite Abhandlung: "Schuld Schlechtes Ge-

wissen und Verwandtes".); Oswald Schwemmer: *Ahlak ve Kültür. Sembolik Formlar Felsefesi* – (Şurada: *Ernst Cassirer: Modern Avrupa Filozofu*, Ernst Cassirer: ein Philosoph der europäischen Moderne, Berlin 1997).

Evlilik için tutarlı gerekçe arayanlar Iddo Landau'nun *Evlilik Gerekçesi*'ne *(An Argument for Marriage*, Felsefe; Philosophy 79, 2004) bakabilirler.

Ebeler ve Yuvarlak İnsanlar Üstüne

Sesi sakin ve sevecen, fakat öylesine kadife gibi yumuşak ki, aradaki duvardan söylediklerini anlamak neredeyse mümkün değil. Şimdiye kadar tam olarak duyabildiğim tek şey "içimdeki ses". Başkasının söylediklerine kulak kesilmek ayıp, biliyorum. Ama merakıma hâkim olamıyorum. Daha önce hayatımda tanıdığım bir tek ebe vardı. Üstelik erkekti, 2500 yıl önce Atina'da yaşamıştı, adı Sokrates'ti. Şimdi ise Friedrichshain'dan Antje. Eşimin kulak verip güvenmesi istenilen "içindeki ses" denilen şey ebelere özgü bir şey olsa gerek. Bir zamanlar Sokrates, hamile eşine aynı şeyi salık vermiş ve şöyle demiş: "Bilmek istediğin her şey aslında kendi içinde saklıdır. Asıl olan onu duymayı öğrenmek ve ona göre davranmaktır." Ebe Sokrates kendi içindeki sesini hiç duymamış olsa gerek. O ses ona hiçbir tavsiyede bulunmamış. Olasılıkla Sokrates'i ilgilendiren soruların mahiyeti bunu engellemiş. İlgilendiği konu poğaça gibi basit veya bedensel sağlık değil ki; adam soyut konulara eğilmiş, kuşkuyu irdelemiş. "Bilmek nedir?", "Aşk nedir?" ve en can alıcı, en temel soru; "İnsan nasıl bir ömür sürmeli?" gibi sorulara yanıt aramış.

"Daimon"um dediği içindeki ses Sokrates'e, "Öyle değil!" veya "Öyle olmaz!" ya da "Hakikatin tamamı bu değil!" gibi ikaz ve ihtarlarının ötesinde işe yarar hemen hiçbir tavsiyede bulunmamış. "İç sesi"nden aldığı cevaplara bakılacak olursa Sokrates'in "iç sesi" insanlığa yanıtlar vermek için doğmuş bir insanın "iç sesi" değilmiş. Büyük bir olasılıkla Sokrates, doğurmaktan mahrum doğmuş olması nedeniyle ebeliği seçmiş olsa

gerek. Hamile felsefe öğrencilerine daha ilk derste şöyle bir açıklamada bulunurmuş:

Ebelik yapmaya beni zorlayan şey, içimdeki ses, Daimon; doğurmamı yasaklayan da o. Bilge de değilim, ruhumun dünyaya getirdiğinden başka sunacak bir şeyim yok. Çevremdekiler ilk anda pek öğrenme heveslisi değiller. Daha sonra ilişkilerimiz sıklaşıp içlerindeki sesi duymaya başlayınca, çok iyi ilerleme kaydediyorlar, ilerlediklerini hem kendileri hem de başkaları görüyor; benden hiçbir şey öğrenmeden, güzel ve iyiyi kendiliklerinden keşfedip ona sımsıkı sarılıyorlar... Benimle felsefe yapanlar ve ben, doğum yapan kadınlar gibiyiz, onların da gece gündüz sancıları oluyor –hamile kadınlardan daha ağır. Sanatım sancıları hem tahrik eder hem de hafifletir.

Demek filozofların çektiği ruhsal acı ve ıstırap kadınların doğum sancılarından çok daha dayanılmaz öyle mi? Ciddi mi dersiniz? Sokrates nereden bilebilir ki bunu? Kadın değil. Ruhen doğurduğu bir yanıt da yok yeryüzünde. Filozof dostlarımı göz önüne getirecek olursam ama, zihinsel hamileliğin gerçekten çok uzun ve sancılı olduğunu söyleyebilirim. Dokuz ayın lâfı bile edilmeyecek kadar uzun bir hamilelik. Birçoğu yıllardan beri beyinlerinde doğurmak için hazırladıkları bir şeyler taşıyorlar. Mutlu değiller, zengin de olamadılar. Ruhsal sükûnetlerinden bahsetmek bile mümkün değil. Tam tersi. Sabahleyin karşılaştığımda, hem kendilerinin hem de iç seslerinin iyi taraflarını keşfettiklerinden neşeli insanlar olan bu meslektaşlarım, öğleden sonra üniversitenin koridorlarında süklüm püklüm, kamburlaşmış, sancılarını savuşturmak istercesine gece yarılarına kadar kuşkuları ile volta atarlardı. Hiçbir sonuca varamadan soruları ile cebelleşmekten hastalanıp yatağa düşenler bile olmuştu. Sokrates'in ebelik döneminde de fikirlere hamilelik pek farklı olmamış olsa gerek. Sokrates fikir hamilesi hastalarının birçoğunun kendisine çok kızdığını, "Ellerinden gelse beni ısırırlardı, onların iyiliğini istediğimi bir türlü anlatamıyordum" sözleriyle anlatmıştır. Günümüzde de hamile kadınlar doğumdan çok kısa bir süre önce benzer bir

duruma giriyorlar, sanki şuurlarını yitirmişler; sinir krizlerine giriyor, hakaret temayülü gösteriyor, doğumda kendilerine yardımcı olmaya çalışan ebelerine ağza alınmaz hakaretlerde bulunuyor, eşlerine olmadık lâflar söylüyorlar. Böyle bir durumda yapılabilecek en iyi şey, bir zamanlar ebe Sokrates'in çaresizlikten kıvranan felsefe öğrencilerine söylediği gibi sakin bir şekilde tavsiyelerde bulunmak: "Olmuyor demeyeceksin. Tanrının izniyle ve güçlüysen yaparsın." Zamanı geldiğinde aynı şeyi yapacağım, söz.

Kapıya vuruldu, ebe beni salona çağırıyor. Elinde trombona benzer ağaçtan bir enstrüman tutuyor. Ebelerin çok eskiden beri ağaçtan böyle bir aygıt kullandıklarını, aygıtın ana rahmindeki çocuğun kalp atışlarını dinlemeye yaradığını anlatıyor.

Divanda yatan eşim "Şimdilik hiçbir şikâyetim yok" diyor. "Sadece arada bir çimdikler gibi, ufak bir pense ile sıkıyorlar gibi bir şeyler hissediyorum" diyor.

"Bu süreçte olağandır" oluyor yanıtı ebenin. Başı ile tasdik ettikten sonra aygıtı yerleştirip, elleriyle hafifçe eşimin karnına basıp dinlemeye başlıyor. Sokrates böylesi bir dinleme durumunu ebe olan annesi Phaenarte işini yaparken sık sık izlemiştir. Olasılıkla Sokrates'e kulağında dinleme aygıtı varmış gibi kulak kabartıp sokaklarda, pazar yerinde konuşulanları dinlemeyi, kimsenin duyamayacağı şeyleri duymayı, gençlerin söylediklerinden kendilerinin bilmediği hakikati bulmayı annesi Phaenarete'den başkası öğretmemiştir. Sokakta pazarda bildiklerini bilmeyen bilgeleri lâfa tutmuş, dünyaya getirmek üzere oldukları hakikatleri gün ışığına çıkarmalarına yardımcı olmuştur.

"İkisi de pür hayat kalp atışı" deyip gülümsüyor ebe hanım. "İkizler şimdilik sırt sırta yatıyorlar, ama ilerde değişir. Zamanla her biri kendi köşesine çekilir. Şimdilik bu konuda kafa yormak için vakit erken."

"Ben de dinleyebilir miyim?"

"Tabii. Bir şey duymazsanız hayal kırıklığına uğramayın. Aygıta alışmış olmak gerek."

Aynen. Yaşamla ilgili hiçbir belirti duyduğum yok. Kalp atışı, nabız yok. Hiçbir işaret yok. Sadece uğultuya benzer bazı

sesler, hepsi o kadar. Ağzım açık bakıp kalıyorum. "Çay boşlarını kaldırmayacak mısın?" diye fısıldıyor eşim aygıtsız kulağıma. Tabii kaldıracağım, hemen kaldırıyorum.

İkizler eşimin karnında yatıyorlar demek ha. Dört el, dört ayak, iki surat ve akla ne geliyorsa. Şair Agathon'un bir akşam yemeğinde filozof Sokrates'e mitolojik geçmişte hepimizin bir eşiti olduğuna ve eskiden herkesin iki kişiden oluştuğuna ilişkin söyledikleri doğru olsa gerek. Sırt sırta dünyada yuvarlanıp gidiyorduk demek, kadınla erkek, kadınla kadın ve erkekle erkek. Agathon'un bahsettiği yuvarlak insanlar öylesine edepsizlik ederlermiş ki, tanrılar günün birinde kendilerine baş kaldırıp kâinatı ele geçireceklerinden korkup bunları ikiye bölmüş. O gün bu gündür teke düşen insan, geçmişteki durumunun özlemiyle yanar, mitolojik ikizinin sevgisini özler olmuş.

Sokrates mitolojik bu olguya itiraz etmez. Nasıl itiraz etsin ki, kendisi de bilmiyor. Ama şölen* süresince Sokrates sevginin ne olduğu, yani aşk tanrıçası Eros'un ne olduğu konusunda bir başka öykü anlatır. Bu öyküye göre herkes Eros'un itkisi ile mitolojik eşinin arayışı içinde değildir; ancak her insan hamile doğar. Sokrates'in aktardığı gibi:

Hem bedensel hem de ruhsal [bir hamilelik]. Belli bir yaşa geldikten sonra doğamız gereği üremek isteriz... Bedenlerinde bereket şevki taşıyanlar bedensel aşka yönelip çoğalmak, çocuk yetiştirip ölümsüzlüğe ulaşmak isterler, bütün zamanlarda mutluluğa ereceklerini sanırlar... Ama bir de ruhlarında bereket olanlar vardır ki; onların ruhsal üreme gücü bedensel olandan daha güçlüdür. Ruha mahsus ürünler verirler. Nedir ruha mahsus ürünler? Bilgelik ve daha ne kadar fevkalâdelik varsa.

Demek her insan hamile. Ebe Sokrates hariç, her insan ölümsüzlük arayışı içinde. Çünkü Daimon dediği "iç sesi" ile bilgeliğin, cesaretin ve aşkın ne olduğunu bile bilmiyor Sokrates. Nasıl olur da bilmediği, kavrayamadığı bir şeyin arayışı içinde olabilir? Bildiğini bilmemezlik içinde ruhu ölümsüzlüğe nasıl ulaşabilir Sokrates'in? Böylesi bir insan, gerçekten hamile olan

* *Şölen*, Platon'un bir diyalogu. (ç.n.)

birisinin dünyaya getirmek istediği bilgeliğin dünyaya gelmesine yardım etmekten başka ne yapabilir ki?

Doğası yardımseverlik olan kişiliğe ebe Sokrates'in bize aktardığı Eros tasviri tamamen uymaktadır. Sokrates'e göre Eros "Arabulucu ruhtur, demondur, cindir, ne ebedidir ne de ölümlü, ne zengin, ne fakir; her zaman bilgelik ile bilmezlik arasında ortadadır." Sokrates devamında şöyle der: "Hiçbir tanrı bilgelik üzerine felsefe yapmaz, bilge olduğunu söylemez. Bilgeliğin kendisidir... Bilge olmaya çalışanlar ve cahiller de felsefe yapmazlar. Çünkü bilgisizliğin vehameti, bilgisizlerin bilmediklerini bilmemeleri nedeniyle kendileri ile yetinmeleri ve arayış içinde olmamalarında yatar."

Öyleyse Sokrates'i gün be gün pazar yerine iten aşk tanrısı Eros mudur; yoksa Sokrates'in şaşılası "iç sesi" ile aşk tanrısı Eros'un insan oluşu veya yeryüzünde vücut bulup zuhur etmesi midir?

Bu soruya yanıt verebilmem için Platon'un bütün yapıtlarını dikkatlice okumam, Yunanca öğrenmem ve bu konuda yazılmış 4000 kitaba bakmam gerekir. Bunun için en az dokuz yıl çalışmam gerekecek, belki ömrüm bile yetmeyecektir. Kendimle ve Sokrates'le sürdüreceğim konuşmalar beni sonsuz felsefi bir diyaloga mı, yoksa uğursuz ve kör bir sonuçsuzluğa mı götürür şimdiden kestirmem mümkün değil. Bu tezle uğraşırken mutlaka bir yerlerim çimdiklenecek, kıskaçlanacaktır. Bildiğim tek şey, Sokrates'in diyaloglarında yorulmak bilmeden sorularını en ince ayrıntısına ve nefesi kesilinceye kadar sorması, hiçbir zaman kendisinden ve karşısındakinden kuşkulanmamasıdır.

Salondan tatlı iniltiler geliyor. Şükür, erken doğum sancılarına hiç benzemiyor. Sırt kaslarını geliştirmesi için ebe, eşime bazı egzersizler gösteriyor. İkisi de çömelme egzersizleri yaparken fırtınaya tutulmuş gemi gibi dalganın üst noktasında sırtlarını dik tutmaya çalışıyorlar. Omurgayı güçlendiren sağa sola yalpalamalarda Sokrates olağanüstü uzmanlaşmıştı. Yalpalama metoduna diyalektik adını vermişti. Sokrates'in sağa sola yalpalama diyaloglarına zihinsel hamilelik jimnastikleri

demek pek yanlış olmaz sanırım. Sokrates haklı ise dünyaya onun sorularını sormak ve yanıt aramak için geldik demektir.

Kapının eşiğinde dikiliyorum. Ebe, eliyle gel işareti yapıyor, "Bir tane de eşli egzèrsiz var, birlikte bir deneyin" diyor. Eşimi ve beni yere sırt sırta oturtup kollarımızı geçirmemizi istiyor.

İşte oturuyoruz, kadın ve erkek, dört el, dört ayak, iki surat ve akla ne geliyorsa. Birbirimize kenetlenmiş bu vaziyette sırtlarımızı birbirimize dayayarak ayağa kalkmamızı istiyor.

"Mükemmel! Bu egzersizi biliyor muydunuz? Daha önce çalışmış mıydınız?"

Eşim: "Yok, hayır."

"Çalışmış olsak bile kim bilir ne kadar zaman önce!"

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Felsefeye severek, ironik ve güncel bir giriş yapmak isteyen herkesin Sokrates'in diyalogları ile başlaması en doğrusu olur. Giriş için *Şölen* ve *Savunma* en enteresan yapıtlar. Sokrates'in kendini ebe olarak nasıl algıladığını –yani zihinsel hamileliğini nasıl algıladığını– incelemek isteyenlere *Theaitetos* diyalogunu okumalarını öneriyorum.

Bir Olayın Karesi

"Ne var? Bas düğmeye hepsi o kadar. Normal fotoğraf makinesinden hiç farkı yok. Ne var, niye böyle yapıyorsun gerçekten anlamıyorum."

Ben anlıyorum. Bu kadarı yeterli. *Normal bir fotoğraf makinesi gibi.* Ne demek istiyor şimdi bu adam? Dijital aygıtlar zaten çoktan normal hayata girmedi mi? Benim ne derece aptal olduğumu düşünüyor! Salak!

Her şeyi berbat etti. Ne sevinmiştim bu vaftiz için. Kendimi tamamen seremoniye vermek istiyordum. Ee, şimdi! Ömrü boyunca unutmak istemediği bir anı görüntüleyerek kendi eliyle imha eden bir turist gibi balkonda çakılıp kaldım. Vaftiz babalığımın böyle başlayacağını aklımdan bile geçirmemiştim. Kafamda bir beyzbol şapkası eksik. Deli olmak işten değil!

"Olayın fotoğrafla görüntülenmesi gerekir!" davranış ve beklentisi çıldırtıyor beni. Niye ama? Vaftize önem veren herkes bu seremonide hazır değil mi? Yetmez sanki?!

Çocuk vaftiz edilirken babası çocuğun fotoğrafının çekilmesini istiyorsa niye dışarıdan birisini çağırmıyor da beni, vaftiz babası beni çağırıyor?

"Papaz altarda kalabalık istemedi de ondan!"

Peh! Düğünümde fotoğrafçı çağırmadığım için bana "Deli misin, asıl kalıcı olan fotoğraftır, önemli olan fotoğraftır" dediğinde kendisine bunu söyleseydim keşke. Söyledikleri ömrümde duyduğum en aptalca cümle, gerçekten öyle!

Bir taraftan da tipik. Onun için, çağımız, kültürümüz ve Batı'nın tümden dünya *görüşü* için aptalca bir şey.

Değerlerin garip bir biçimde baş aşağı edilmesi, gerçek ilişkilerin ve hatta ontolojinin. Sanki fotoğraf birincil. Olayın temsilinden başka bir şey olmayan fotoğraf asıl olaydan sanki daha önemli, daha değerli!

Hiçbir şey, ama hiçbir şey olduğu gibi kabul edilip olduğu gibi sükûnetle yaşanmaz oldu artık günümüzde. Hiçbir an! Önemli bulduğumuz her şeyi fotoğrafla görüntülemek, biçim vermek, delillendirmek, olayı çerçevelemek, kullanım metası gibi, istediğimiz kadar üretmek, istediğimiz kadar yeniden yeniden bakabilmek için. Hep yanımızda, yakınımızda olsun diye, komodinin üstünde teşhir etmek, cüzdanımıza sıkıştırmak veya albüme yapıştırmak için.

Aklıma geldikçe sinir krizlerine giriyorum!

Olabilir, söylediğinde haklı da olabilir. Kutlamalar artık kutsal tören olmaktan çıktı; daha sonra fotoğraflara bakabilmek için yapılan sadece bir aile etkinliğine indirgendi. I did it!

Acımasız yanlış bir yaşam, kutsallığı, değeri kaybolmuş, çarpıtılmış, aslından uzak, gösterişli, göstermelik davranışlar, göstermelik olaylar. Üstelik karelerle saptanan utanç verici bu fotoğraflar her iki haftada bir standart bir yazı ile 3 Megabaytlık çöp e-posta olarak dünyanın dört bir yanına, ilgi duyan veya duymayan en iyi yüz arkadaşa gönderilir. Ve ben şu anda, her gün biraz daha yükselen göz boyamaya yarar bu yüksek teknolojinin merkezinde bir parça ve hatta en önemli öğelerinden biriyim. Yani bir tek ben miyim, bu mitolojik, tekrarı mümkün olmayan olayın bütün boyutlarına saygı göstermek için burada bulunan, bir tek ben miyim? Dinsiz vaftiz babası olarak bir tek ben?

Bu anı fotoğrafla yakalamak olası değildir. Aynı şekilde bu işlemi geri getirmek de hiçbir zaman mümkün olamaz. Bu çocuk bu andan itibaren ölümsüz bir cemaatin bir parçası olacaktır. İster beğensin ister beğenmesin. Bu böyle! Olayın benzersizliğini, amelin insan aklını aşmasını, kavranılmasının mümkün olmadığını idrak edemeyen hiç kimseye fotoğrafın zerre kadar faydası da olmaz. Bunu idrak edip göz önüne getiren kimse bu kutsal anı fotoğrafla görüntülemeye kalkışmaz. Bu kadar

zor mu bunu anlamak? Benim niçin direndiğimi? Bu nedenle direndiğimi anlamak?

İşte böyle vaftiz bekleyen yavrucuk. Gül, gül sen bana. Biliyorum, söylediklerim sanki başrahibin ağzından çıkıyor. *(Tanrının) Canlıya benzer resmini yapmayacaksın*! Şimdi görürsün neşelenmeyi, bekle sen! Kahramanı olduğun dramdan haberin yok. Gül sen, gülümse, yapmacık gibi görünse de gül. Anlam taşıması şart değil. Önemli olan adet yerini bulsun. Şu anda yapabildiğin tek şey –o da yapabilirsen– ağzına sevecen bir biçim vermek. Doğru dürüst etrafına bile bakınamıyorsun daha. Gözlerin gerçekten öylesine masum; belirsiz bakışlar, kültürel olarak şekillenmemiş, belli bölümlere ayrılmamış, normlardan uzak, henüz ayrıntıları göremiyorsun değil mi? Sadece sonu gelmeyen izler, görünümler, sürekli kendi içinde değişen, kendi içinde kaybolan, kabaran, sonra sönüveren, her anı tekrarı mümkün olmayan münferit görünümler. Gerçekliğimizin her an gerçek olduğu çerçevesiz oluşumun ortasında duruyorsun.

Elbette bunun için ödediğin bedel çok yüksek. Anlamıyorsun, deneyimlerin elinde değil, kontrol edemiyorsun, günahkâr ruhunun başına ne geleceğinden bihabersin. Burada kilisede toplanan herkesin bildiğini bilmiyorsun. Kutsal damlacıklar alnına düşmeye başlayınca başlayacaksın ciyak ciyak ağlamaya, öfkeni dile getirmek için. Sürpriz bir algılama hissi doğacak alnında. Ve sonra yüzünde gülümseme belirtisi bile olmayan rahip, o anlaşılmaz kokusuyla üstüne eğilecek ve işte o andaki şimşek çakar gibi patlayan flaşlar fazla gelecek sana; zıvanadan çıkacak, sesin çıktığı kadar bağıracaksın, tek gücünü, bebek olma şiddetini göstereceksin!

Sanırım bazı şeyleri algılıyor, kendine göre değerlendiriyorsun. Ömründe bazı izlenimlerin olsa gerek, ön plana çıkan, sana hitap eden, çağrışım yapan izlenimlerin. Örneğin, "Bak, ben yuvarlağım, sıcacığım, yumuşacığım, annenin kokusuyum. Ha ne dersin?" Deneyimlerinin sınırını aşan olaylar, senin için şekillenmeye başlayan, hatırlayacağın somut görüntülere dönüşen olaylar. Özleyeceğin, hafızana kazıyacağın, bakışların ve fikirlerin bu görüntülerde keskinlik kazanıncaya kadar özleyeceğin görüntüler. Sonra yeni görüntüler arzulayacaksın,

gün gelecek dünyaya bakışın anlam kazanan bakışa dönüşecek, farklı bakmaya başlayacaksın, şu anda üç metre uzaktan sana baktığım gözlerle bakacaksın dünyaya. Vaftiz gömleği içinde tanrılara yaraşan bir görüntü.

Yakalayabildiğin kadar anı yakala! Karelere tutun, sana görmeyi öğretecek karelere. Sana somut olayları yeniden yaşatacak karelere. Bizzat sen olan olaya ilişkin hatıra fotoğraflar, yakında sana bu ismi taşıyan insanın nasıl bir insan olduğunu anlamana yardım edecek kareler. Kısa bir an gözlerimi kapamak, zihnimin deklanşörüne basmak ve kendi kendime, "Senin bu görüntünü hafızama kazımak istiyorum" demek istiyorum. Mümkün, yeteri kadar çok fotoğrafa bakanlar için mümkün. Yok, hayır, bu fotoğrafa benim gerçekten ihtiyacım yok. Ama senin için, senin için bir değeri olacak bu fotoğrafın. Vaftiz edilmeni bizzat yaşamıyorsun, burada bulunan bütün bizler gibi –ben olarak fotoğraf makinesine– sahip değilsin henüz. Dikkatlerimizin özgür rejisörleri bizler, bizi ilgilendiren veya ilgilendirmeyen her şeyi ve her anı görebilen biz, Bernd amcanın esnemesini, babanın alnında biriken ter damlacıklarını.

Bu fotoğrafı senin için çekiyorum, başka kimse için değil, yalnız senin için. Hem de bu fotoğraf makinesi ile. Bu fotoğrafın olayın fotoğrafı olamayacağını, on iki yaşında hemen her çocuk tarafından bütün boyutları ile manipüle edilebileceğini, manipüle edilen fotoğrafların aslı imiş gibi görüneceğini bile bile senin için çekiyorum. Kim bilir, olur ya otuz sene sonra sana vaftiz edildiğin andan bir fotoğraf göstereceklerdir. Kollarımda sen, vaftiz leğeninin üstüne eğilmişim, başımda bir beyzbol şapkası, üstümde pespembe bir eşofman ve sen buna inanacaksın. İnanmasan ne yapabilirsin, elinden ne gelir ki? Şu anda burada kilisede hazır bulunan herkes aynen böyleydi diye hatırlayacaklardır. Fotoğrafı görür görmez, başımda beyzbol şapkası ile vaftiz edildiğin anın karesini hafızalarında bulup çıkaracaklardır –olasılıkla ben de–. *Normal bir fotoğraf makinesi gibi.* Ne güzel olurdu! Bu fotoğraflar senin için, hatırlamana yarar birer simülasyon. Gelecekte bunları hatırlamamıza hemen hiç yardımı olmayacağından, fotoğraflara güvenimizin

kalmayacağından kimsenin haberi bile yok. Bunların hiçbir değeri olmayacak. Şaka olacaklar, hatıra değil.

Neyse. Ben sebep olmuş olmayayım. Baban haklı. Bu olayda neşemi kaçıran tek şey elimdeki fotoğraf makinesi filan değil, gerçekten hemen seninle aramıza giriverecek olan sadece bu düşünceler. Şu ana kadar senin vaftiz olmanla ilgili hiçbir şey yaşamadım, her şey akıp gitti, film şeridi gibi geçti. Öfkem yüzünden, akıp giden düşüncelerim sakinleşmek için kendilerini gözlemlemek zorunda olduğundan, sadece ve sadece bu yüzden.

Baban da benim durumumda, o da sadece bedensel olarak burada. Tedirgin, durmadan benden tarafa bakıyor. Fotoğrafı çekemeyeceğimden korkuyor olsa gerek. Gümüş kâse geldi, başının üstünde, çok eski bir törenin katı, değişmez görüntüsü.

Tam şimdi işte. Bas deklanşöre. Anı yakala! Haydi, bekleme artık!

Oldu, bitti!

İnşallah geç kalmamışımdır. Bir bakayım ekranda nasıl görünüyor. Kırmızı bir bebek kulağı, sivri yaka ve babanın bir tırnağı. Asıl olay görüntülenmemiş. Allah kahretsin! Bu dijital fotoğraf makinelerinde neredeyse bir saniyelik atalet olduğunu, gecikmeli çekim yapıldığını niye söylemedi bana baban? Ben nereden bileyim? Olan oldu, yapılacak bir şey yok. Olayın fotoğrafı çekilemedi diye rahip tekrarlayacak değil ya seremoniyi. Sanmam.

Baban beni ebediyen affetmez. Ama sen Henri Martin, gün gelir sen beni anlarsın, beni affedersin. İnşallah!

Hele şükür önümde niye fotoğrafların gerçek olayı yansıtmadığını, yansıtamayacağını anlatacak uzun bir vaftiz babası yaşamım var. Zamanım olacak. İnanmayabilirsin. İnanmazsan bu fotoğraf seni ikaz edecek hatıra olarak kalacak, sözle anlatılamayacak çok şey anlatacaktır.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Resim, kültürel değeri, değersizliği, faydaları ve yıkıcılığı ile günümüzde kültür ve medya felsefesini belirleyen bir konu.

Doğal olarak sorun, resim nedir sorusu ile başlayan bir sorun. Bu konu ile ilgili olarak Gottfried Baehm tarafından yayınlanan *Resim*

Nedir (*Was ist ein Bild*, Mümchen 1997) isimli derleme önemli bir kaynaktır.

Resimlerin teknik üretimi ve yeni resim tekniğinin düşünce ve davranışlarımıza etkisi konusunda teoriye dalmak, ama yine de eğlenmek isteyenler için Friedrich Kittler'in *Optik Medya* (*Optische Medien*, Berlin 2002) isimli yapıtı önerilir.
Resim kavramının felsefe tarihinde kullanımı için Martin Heidegger'in *Dünya Görüşü* (*Die Zeit des Weltbildes*; orijinal 1938, M. Heidegger, *Patikalar, Holzwege*, Tübingen 1994) iyi bir giriş olur. Oswald Schwemmer *İnsanın Kültürel Varoluşu* (*Die kulturelle Existenz des Menschen*, Berlin 1997) isimli yapıtında yaşamımızda resmin değerine ve üretkenliğine ilişkin çok az şeyler bulunduğunu saptamıştır.

Dünyanın En Doğal Sorusu

Sorun, bırakın irdelenmeyi, söze bile dökülmez. Ama bu soruyu kendisine en az bir defa olsun sormamış bir adamın, hele yeni baba olmsuş bir adamın, olabileceğine inanmak olası değil. Emzirirken ne hissedilir?

Ailelere, yeni anne babalara yönelik tavsiye broşürlerinde bu konuda tek satır yok. Yeni baba olan birisi için doğrudan bir deneyime başvurmaktan başka bir yol kalmıyor. Niye olmasın? Benim de sapasağlam, sağlıklı iki memem var. Bazı evrim teorisyenleri bu memelerin emzirme memelerinden kalan, körleşmiş memeler olduğunu iddia etmiyorlar mı? Sanırım sabahleyin yatakta yanlışlıkla memelerime yumulan bizim bebek de böyle düşünüyor olsa gerek (broşürlerde emzirmenin çok doğal bir şey olduğundan bahsedildiğine göre bu konuyu açıkça dile getirebilirim).

Dişsiz küçücük bir insan ağzı, bütün gücüyle meme uçlarımı emmeye çalıştığından bunun nasıl bir his olduğunu biliyorum artık. İnanayım mı eşime yani? Gıdıklayıcı çekiştirmenin emzirmekle hiçbir ilişkisi yok mu gerçekten? Eşimin dediğine göre asıl önemli olan sütün akışıymış. Organik olarak bende süt akışı mümkün olmadığından başkalarının anlatımına başvurmak zorundayım. Emzirme eylemini anlatmanın kolay bir şey olduğunu zannetmiştim. Dünyanın en doğal sorusunu sorduğumda bebeğimizin annesinin verdiği yanıt ne olmuştu dersiniz? Önce bir sessizlik. Sonra: "O duyguyu anlatmak kolay değil."

Bir tek benim başıma gelen bir durum değilmiş meğer. Baba olan arkadaşlarım da aynı hayal kırıklığına uğramışlar. Duyduk-

larına herkes inanmak istemiyor. Kendinden geçercesine sonsuz bir mutluluk içinde gülümseme ve: "O duyguyu anlatmak kolay değil" denilmesi var ya, insanı çileden çıkarıyor. Bilgilendirme broşürlerinden baba adaylarını "birazcık olsun anlayış göstermeleri, birazcık olsun duyarlı olmaları" için bilgilendirmeleri beklenemez mi?

Çok uğraştım kendimi emziren eşimin yerine koymaya, çok çalıştım. Anlamak gerek. Onun yerinde olsa insan ne yapar, nasıl bir yanıt verir? Onun yerinde ben olsam nasıl yanıt verirdim bilmiyorum. Hiç mi hiç bilmiyorum. Asıl sorun da burada yatıyor ya zaten!

Her sabah aynı numara. Eşim emzirir, bebek süt içer, bense kahve içerim. Sorun ben miyim? Yeteri kadar duyarlı değil miyim? Yoksa sorun, eşimin anlatım yeteneğinin eksikliği mi? Organik nedenlerle spesifik tat alma yeteneğinden mahrum birisi kahvenin tadı nasıl diye sorsa ben nasıl cevap veririm acaba?

Önce "Kahve acımtırak,*" yanıtı veririm. Tat almayan –örneğin tatların beyinde algılandığı bölüm doğumda hasar görmüş olabilir–, "acımtırak"ın nasıl bir tat olduğunu bilmeyen birisi için vereceğim bu yanıt tatmin edici olmaz. Bu kez muhatabım "acımtırak" nasıl bir tat diye soracaktır. Anlatım ve tarif etme yeteneğim işte o zaman biter. Acımtırak tadını biliyorum, her an tatlı veya ekşiden ayırt edebilirim, ama somut acımtırak tat deneyimini tarif edebilecek kavramdan yoksunum.

Eşimin emzirirken hissettiklerinin benzeri duygular olabileceğini düşünüyor, karşılıklı anlayış ve teveccüh için ne gerekiyorsa seferber ediyorum.

Her şeye rağmen eşim emzirirken bir şeyler hissediyor, bu kesin. Eğer tanrı, koruyucu kanatlarını üzerimizde tutmanın ötesinde sonsuz dilsel yeteneklere sahip annemiz olsaydı, en azından karşımda emziren ana tanrıça bana, meraktan çatlayan yeni baba olan bana, "O duyguyu anlatmak kolay değil" yanıtıyla yetinmezdi. Böylesi bir deneyim ve duygu var, emzirme deneyimini ve o andaki duyguları oluşturan objektif bazı özellikler var.

Ama nedir bu özellikler? Ah bir bilsem!

* Orijinal metinde kullanılan "bitter" kavramının tam karşılığı yoktur; acımtırak, buruk veya kekre olarak çevrilebilir, "acımtırak" olarak çevrilmiştir. (ç.n.)

Bu bilmecenin yanıtı acaba organik bir yanıt olabilir mi ve bu yanıt beynimizde, yani bütün duyguların oluşup gerçekleştiği yerde olabilir mi? Eşim emzirirken doğal olarak, kendiliğinden oluşan duyguları beynimde suni olarak oluşturmak mümkün olamaz mı? Kadın ve erkek beyinleri öylesine farklı organlar olamaz sanırım.

Sinir bilimcilerin deneylerinde beynin belli bir bölgesini aktifleştirerek otantik bir mavi hissiyatı yaratabildiklerini bir yerlerde okumuştum. Görüş alanlarında mavi hiçbir şey bulunmayan deneyler, bilim insanlarına mavi gördüklerini söylemişler. Beynin belli bir yerini aktifleştirerek suni olarak mavi görme hissi uyandırılmış. Beyinde "mavi" için aktifleştirilebilen bir bölge olduğuna göre emzirirken oluşan duygu için de bir bölgenin bulunması gerekir.

Var mıdır yok mudur bilmiyorum. Fakat benim gibi kuşkucu bir denek için başka bir sorun daha var. Böyle bir deney yapıldığını, deney esnasında o zamana kadar tanımadığım hoş bir duygunun oluştuğunu varsayalım. Bunun gerçekten otantik emzirme hissi olduğunu nereden bilebilirim? Emin olabilmek için önce bu duyguyu çok net bir biçimde anlatabilmem, tarif edebilmem gerekmez mi? Emziren anneler anlatamadıklarına göre bunun mümkün olduğuna işaret eden hiçbir emare de yok.

Öyleyse bilmecenin çözümünü beyinde, sinirbiliminde aramamak gerek. Bilmecenin çözümü belki de dilsel... O zaman çözümü dilbilimcilerde mi bulacağız? Mümkün değil. O zaman nerede bulacağız yanıtı?

Niteleme biliminde mi? Yok böyle bir bilim dalı. Çok garip. "Nasıl-hissediliyor" sorusuna benzer sorular konuşmayla yaşıt, o kadar eski. Kurulması elzem görünen niteleme bilim dalı için amaç çok net bir şekilde şöyle formüle edilebilir: Bu bilim dalı, bazı şeyleri bizzat hissetmesi deneyimle mümkün olmayan insanlar için, mümkün olmayan bu hisleri çok net bir şekilde hayallerinde canlandırabilecekleri dilsel nitelemeler üretmelidir.

Hissetme bilimi de diyebileceğimiz bu bilim dalının örneğin, doğuştan kör insanlara gelincik çiçeğinin kırmızısının nasıl bir şey olduğunu, babalara emzirmenin nasıl bir duygu olduğunu ve kahvenin acımtırak tadının nasıl bir tat olduğunu, "tatlı"

"ekşi" veya "buruk" gibi kavramları kullanmadan anlatması beklenebilir.

Böylesi bir bilim dalının nasıl bir bilim dalı olabileceği, metotlarının neler ve nasıl olabileceği konusunda zerre kadar fikrim yok. Pahalı araç ve gereçlere gereksinim duymadan, spesifik deneyimleri olan, üstün niteleme yeteneğine sahip kişilerin deneyimlerini ve o esnada hissettiklerini dile getirmeleri yeterli olur diye düşünüyorum.

Böylesi bir bilim dalı kurulup işe yarar sonuçlar yayınlanıncaya kadar babaların, emzirme deneyimi ve duyguları için aşırı düz yazımsal anlatımlarla yetinmeleri gerekecek.

Uzun çekimserlik süreci ve anlatamama kuşkularından sonra eşim emzirme duygusunu anlatma cesaretini gösterdi. Rahat bırakmadığın, inat ettiğin için sana şöyle anlatabilirim, demişti: "Emzirirken göğüslerdeki basıncın azalması, sümük dolmuş burnun sümkürmeyle boşalmasına benzer bir his."

Olasılıkla bakışlarımdaki hayret ve dehşet nedeniyle olsa gerek, "aslında ondan çok farklı bir duygu" diyerek eklemişti.

Artık iş işten geçmişti. O gün bugündür merakım tümden kaybolup gitti, sormuyorum. Emzirmenin nasıl bir duygu olabileceği beynimde bir yerlerde durmadan dolaşıp duruyor sadece. Bu konunun ebeveynleri bilgilendirme broşürlerinde neden işlenip anlatılmadığını o sabahtan beri daha iyi anlıyorum.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Duygunun doğası şu veya bu şekilde hissetme durumunda gizlidir. Bu cümle, çok basit, basit olduğu kadar gerçek bir cümle de olduğundan, biraz aptalca görünen bir cümle. Doğru olması halinde gerçekliği, karmaşık bir sürü soruyu da beraberinde getiren bir cümle. Örneğin:

– Duygunun nasıl bir his olduğunu anlatmaktan yoksun olan insan hangi anlamda belli bir duygunun hissetmek olduğunu bilebilir?

– "Kahve" içerken hissettiği tat duygusunun kahve içen diğer insanların tat duygusu ile aynı olduğunu insan nasıl bilebilir?

– Her insan kahve içerken başka bir duygu mu hisseder? Bunu tespit etmek mümkün müdür? Mümkünse nasıl?

– Her annenin emzirme duygusunu yalnızca kendi deneyiminden bildiğini söylemek hangi anlamda doğrudur (veya tam tersi saçmadır)?

– "Objektif olan tek niteleme, beynin bazı bölgelerinin aktifleşmesi ile mümkündür" iddiasında bulunan bir nörofizyolog ne demek ister? Bilimsel objektif nitelemenin göz ardı ettiği veya görmediği bir şey yok mudur? Yani bir duygu nasıl hissedilir, başka bir deyişle duygunun doğası nedir?

Bu tür sorulara yanıt arayanların "Zihin Felsefesi" veya "Bilinç Felsefesi"ne başvurmaları zorunludur.
Çağdaş akımlara ilişkin iyi bir başlangıç Peter Bieri tarafından yayınlanan *Analitik Zihin Felsefesi* (*Analytische Philosophie des Geistes*; Bodenheim 1993) isimli derleme olabilir. Amerikalı filozof Thomas Nagel'ın makalesi "Yarasa Olmak Neye Benzer" belirtilen derlemede bulunmaktadır. Makale sadece yarasa dostları için değil, duygularının doğasını felsefi bir açıdan düşünmek isteyen anne ve baba adayları için de önemli bir zemin sunmaktadır.

Dilsizliğe Çıkan Yol

"Şimdi sağa! Sağaaa!"

Aynen böyle. Yine aynı! Solu kastediyor ama sağ diyor bizim hanım. Bunu gittikçe daha sık yapmaya başladı; artık neredeyse olağan bir durum oldu. Solu kastettiği için sola döndüm. Sağa baktığımda da zaten bir çam koruluğu görmüştüm. Eşimin bir çama toslamamız için beni yönlendireceğini düşünmem bile mümkün değil. Eşim sağ demiş, ama sola giden yola girmemi istemişti.

Önde sağ tarafta oturup buna benzer gariplik gösteren sadece eşim değil. Beraber seyahat ettiğim dostum, arkadaşım kim varsa hepsinde de aynı sakarlığı saptamıştım. Çoğunlukla sol kastettiklerinde sağ derlerdi. Onların dediklerine veya kulak zarımı patlatırcasına sağ kulağıma söylediklerine uysam kesin hayatta olmazdım. Bu deneyimsel gerçeklikten aşağıdaki genel sonucu çıkarıyorum:

Sağ kalmak için insanları söylediklerine göre değerlendirmemek gerek.

Sık sık çıktığım seyahatlerde post analitik dil felsefesinin yaşam pratiğimizdeki faydaları üzerine kafa yorduğumda düşüncelerim dönüp dolaşıp şu hayatta kalma tavsiyesine dayanıyor:

İnsanları sana ne söylediklerine göre değil, ne söylemek istediklerine göre değerlendir.

Herkesin bildiği gibi, bir dilde var olan kelimelerin lügat anlamı ile belli durumlarda aynı kelimelerle ne söylenmek istenildiği arasında önemli fark vardır.

Bu farka ben "küçük fark" adını verdim. Küçük fark çok basit olarak kişinin ne söylediği ile ne kastettiği arasındaki fark.

Çok zaman yaşayabilme mutluluğunun anahtarının bu farkı görmek ve kavramakta olduğuna inanmaktan kendimi alamıyorum.

Bir kişinin tam olarak ne söylediğinin anlaşılmasının, o kişinin söyledikleri ile ne kastettiğinin anlaşılması ile mümkün olduğu çok açık ve net.

Sosyal yaşam diğer insanları mümkün olduğunca iyi anlamak olduğuna göre, sosyal yaşam, bu küçük farkı idrak edip küçük farkla yaşabilmek olmalıdır.

Örneğin eşimle beraber arabada yol alırken eşim, "Cereyan yapıyor" diyor. Normal, nötr bir saptama gibi değil mi? Değil. Aslında bir talep ve söylemek istediği "Lütfen havalandırmayı kapat!"

Havalandırmayı kapattıktan sonra bu kez de ben "Cereyan yapıyor" diyorum.

Benim söylediğim ne bir saptama, ne de bir talep. Bir suçlama. "Havalandırma kapalıyken daha fazla cereyan yapıyor. Bunu sen de biliyorsun, ben de biliyorum."

Eşimin yanıtı: "Pinti!"

Bu artık bir yakınma. Dolaylı olarak yeni bir araba almamız konusunda düşünmemi talep ediyor eşim. Şu anda kullandığımız Fransız malı aracımız kışa pek elverişli değil. Eşim her nedense Fransızların normalde cimri olduğunu söyler.

Yukarıdaki diyalog sıradan, güncel, her gün yaşanan bir diyalog. Küçük farkı kavramadan ne kastedildiğini anlamak mümkün olmayacağı gibi, yirmi saniye içinde araçta bir kaos da yaşanırdı. Hâlâ cereyan yapmasına rağmen her şey yolunda, kavga dövüş yok.

Bir dilde kullanılan kelimelerin asıl anlamı ile aynı kelimeleri kullanan kişinin söylemek istedikleri arasındaki fark her konuşmada karşılaşılan ve herkes tarafından bilinen bir fark. Biraz daha ileri giderek bu farkı bilmeyen bir insanın dil öğre-

nemeyeceğini veya konuşulanları anlayamayacağını ve dilsel anlamda bu kişinin bir hiç olduğunu iddia edebilirim.

Bana inanmıyorsanız kalkın doğu Finlandiya'ya gidin de bir görün. Orada yaşayan insanlar yabancı dil konuşurlar, konuştukları yabancı dil Finceden başka bir şey değildir. Bir kış gününde doğu Finlandiya'ya gidecek ve oradaki insanların size söylediklerine uyacak olursanız, yani söyledikleri kelimelerin Fince anlamına göre hareket edecek olursanız iki gün içinde soğuktan donup öleceğinizi garanti edebilirim.

Diyelim ki Doğu Finlandiya'da bir kavşakta aracınızdasınız. Hangi istikamette gitmeniz gerektiğini bilmiyorsunuz. O anda oradan Fin bir bayan geçiyor. İyice sarınmış, bürünmüş, çok yaşlı, kulağı zor duyan bir bayan. Yere karların üstüne bir ev çiziktiriyorsunuz. Fin bayan sizin bir yabancı olduğunuzu anlıyor ve (yüksek sesle, kulağı az duyduğundan) "Oikealle" diyerek bir yol gösterip, ona göre söylenmesi gereken ne varsa söylenmiş olduğundan çekip gidiyor.

"Oikealle" kelimesinin Fince'de ne anlama geldiğini bilmediğiniz halde yaşlı bayanın "Sivonen'in tatil evine gitmek istiyorsanız sağa gitmeniz gerekir" demek istediğini, eksi 20 derecede Finlandiyalı yaşlı bir bayanın yalan söyleyeceğini veya sizinle dalga geçeceğini düşünmediğinizden sağa gidiyor ve hedefinizdeki tatil evine ulaşıyorsunuz. Fin bayanın *ne söylemek istediğini anladınız* –her Finlandiyalının *anlayacağı* şekilde anladınız, yani "Oikealle" kelimesinin söz konusu olan durumda ne anlama geldiğini anladınız.

Peki, ama Finlandiyalı bayan eşime benzer birisi olsaydı, yani şanssızlık eseri "sağ" deyip "sol" kasteden birisi olsaydı ne olurdu dersiniz?

Kader, talih! Yapılacak bir şey yok. Tek yapabileceğiniz şey, ömrünüzün son demlerinde başınıza gelenlerin Fince bilmediğinizden kaynaklanmadığını söyleyip teselli bulmaya çalışmak olurdu.

Doğu Finlandiya'da hiçbir haritaya alınmamış yüzlerce küçük patika orman yolu olduğundan eşim de ne yapacağını bilmiyor –eşim Finlandiyalı–. Su gibi Almanca biliyor, anadili Finceyi doğal olarak daha iyi konuşuyor. "Oikealle" kavramının ne

anlama geldiğini, Almanca karşılığının "sağa" demek olduğunu biliyor. Eşim ve benim (Fince bilmeyen benim) anladığımız kadarıyla, yaşlı bayan tatil evine sağdan gidildiğini söylemek istemişti. Biz de sağdaki yoldan devam etmiştik.

Finlandiya'da orman yollarının oldukça uzun olduğunu bildiğim halde, yol, memlekette alışık olduğumdan daha uzun sürdüğünden olsa gerek, kış gününde karlı orman yolunda on dakika kadar gittikten sonra kuşkulanmaya başladım. Finlandiya'da ormanlar daha geniş alan kaplıyor. Ne yapalım?

Henüz tedirgin değilim ama yine de artık Fince öğrensem iyi olur diye düşünmeye başlamıştım. Çok oldu, Fince kursu için kitap almıştım: *Me puhumme sumoea* ("Fince Konuşuyoruz"). Fince kurs kitabı incecik iki kitapçıktan oluşuyor; biri günlük konuşmalardan, kelime haznesi eklenmiş bir kitapçık, diğeri ise dilbilgisi ve egzersizlerden oluşan bir kitapçık. Klasik yeni başlayanlar paketi. Almanya'da eşimin bürosunda duran kalın sözlüklerle karıştırmamak gerek.

Anlatsam daha iyi olacak galiba. Eşim dilbilimci, branşı Fince. Kitaplığındaki sözlükler tomruk gibi kalın. Tomruk gibi kalın bu kitaplardaki kelimelerin anlamını bilebilmek ve bu kelimelerle doğru cümleler kurabilmek için ne gerekir sorusuna verilebilecek tek yanıt sanırım Fince bilmek olur. Eşimin ofisinde duran bu kitaplar yaşayan dil Fincenin yazıda vücut bulması.

Bu kitapları öğrenmem ömrüm boyunca mümkün olmaz. Şart değil ya zaten. "Me-puhumme-sumea-I-III Fince"yi eksiksiz öğrensem bana yeter de artar. Kış gününde karla kaplı Doğu Finlandiya ormanlarında patika yollarda seyrederken bir şahsın konuştuklarını anlamak için *asıl ve tek önemli olan şeyin*, kelimelerin ne anlama geldiğini bilmenin yeterli olmadığını, konuşan şahsın söylediklerini gerçekten anlayabilmek için o şahsın söyledikleri ile neyi kastettiğini anlamak olduğunu göz önüne getirecek olursam, kurs kitaplarından öğreneceğim Fincenin hayatımda bana ne faydası olacağı konusunda kuşkuya düşmeye başlıyorum. En geç ikinci kurstan sonra eşim "sağ" yerine "Oikealle" ve "Cereyan yapıyor" yerine de "Vetää" demeye başlayacaktır. Bu kelimelerin ne anlama geldiklerini

Fince temel bilgilerimden bulup çıkarmaya kalkışırsam er geç eşimden ayrılmış olacağımı düşünüyorum. Arabada kendimi Almanca ile daha emin hissediyorum, vesselam!

Düşüncelerimin işe yaramaz, tutarsız gerekçeler olduğunu çok iyi biliyorum. *Me-puhumme-sumoea* kitabımdaki kelimeler listesine ek olarak bir de "eşimin kullandığı Fince" diye bir defter tutar, deftere, eşimle yaptığım Almanca konuşmalarda edindiğim deneyimlerden hareketle ölmemek için gerekli tüm özel kuralları yazarım. Eşimle yaptığım Almanca konuşmalar için "Eşimin kullandığı Almanca" diye bir defter tutmuş da değilim aslında. Böyle bir defter tutmuş olsaydım aşağıdakilere benzer şeyler kaydetmiş olurdum:

Sağ: *Yön gösterir. Sol el başparmağının gösterdiği yöndür. Ama dikkat! Belli durumlarda bilhassa araba ile uzun yolculuklarda "sol" anlamında kullanılır (Sol ile ilgili açıklamaya bak!).*

Pinti: *Tür adı; öfkelendiği anlarda "Fransız"a eş anlamlı (bilhassa küçük araba yapımcıları olarak) kullanır.*

Cereyan yapıyor: *Deyimsel kullanım; genelde "Havalandırmayı kapat!" anlamında kullanır; arada bir de "Yeni araba alıp almamak üzerine düşünmemiz gerekir."*

Yukarıdaki kayıtlarımın Almanca standart bir sözlükte yeri olamaz. Eşime özgü tüm bu hataları, dilsel güzellikleri, dili kullanımındaki ilişkilere bağlı tarihsel özellikleri yazmaya kalkışacak olursam oldukça kalın bir kitap olur diye düşünüyorum. Böyle bir kitap tamamen bireysel, konuşma diline ilişkin, yeryüzünde benden başka hiçbir kimsenin anlayamayacağı bir kitap olurdu ve bizim ailede her gün yeni bir saçmalık oluştuğundan durmadan yenilenmesi gerekirdi. Çok farklı insanla çok farklı iletişim kurduğumdan ve her birey benimle farklı iletişim kurduğundan zihnimde bireylere özgü birçok sözlük taşıyorum. Bu insanları ne kadar iyi tanır, onlarla ne kadar çok iletişim kurarsam kafamdaki sözlükler standart Almanca sözlük Wahrig'den o denli uzaklaşıyor. Ama

şunu da biliyorum: Böyle özel bir sözlüğün arabada anlattığım olaya benzer durumlarda bana bir faydası olmaz. Söyleneni anlamama ilk anda yardımcı olabilirse de belirleyici, kökten bir çözüm olamaz. Sağ kalmayı veya ölmeyi belirleyecek olan, verilen yanıtta "sağ" demekle gerçekten "sağ" mı yoksa "sol" mu kastedildiği değil, o anda arabanın seyrine bağlı bir durumdur. Araba kullanırken herhangi bir anda arabanın camından dışarıya baktığımda gördüğüm şeyi dünyada hiçbir sözlükte bulmak mümkün değildir. Ama ölüm kalım için belirleyici olan o anda saptadığım durumdur. "Cereyan yapıyor" mesajındaki duruma bağlılık yukarıda belirtilen durumun aynısıdır ve prensip olarak her mesaj veya her türlü bildiri beyanı için geçerlidir.

Bir örnek vereyim. İsviçre'nin Fransız bölgesinden sevdiğimiz bir arkadaşımı akşam yemeğine davet etmiştik. Yemek yerken eşim durduk yerde "Cereyan yapıyor" demişti. Biraz şaşırmıştım. Pencerenin tam olarak kapalı olup olmadığından emin olmadığım için kalkıp kontrol etmiştim. Ama eşimin bana söylemek istediği şey, 'Misafiri pek sevmedim, yavaş yavaş yemeği bitirelim artık' olmuştu. Bu durumu da özel deftere kaydetmem ve duruma ilişkin olarak "pinti" sözcüğünün de anlamını genişletmem gerekir.

Gördüğünüz gibi, tuttuğum defterin standart Almanca sözlükle uzaktan veya yakından bir ilişkisi olmadığı gibi, sözlükte belli durumlarda eşimi en iyi şekilde nasıl anlayabileceğime ilişkin herhangi bir kural da yok. Duruma bağlı bir şey. Diğer taraftan ise anlattığım durumlar her ailede olabilen sıradan iletişim durumları. Deneyimlerinizle bütün bunları mutlaka siz de yaşadınız, biliyorsunuz ve bir yerlerde (beyninizin bir yerlerinde) sizin de özel defterleriniz veya sözlükleriniz vardır. Bütün bunlardan çıkarılabilecek tek sonuç:

Almanca konuşan bir kişinin yine Almanca konuşan başka bir kişiyle verimli iletişim kurması için ne Almanca kelimelerin anlam kurallarını ne de dilbilgisi kurallarını bilmesi yeterli değildir. "Verimli" ile kastedilen şey, karşılıklı olarak ne söylenmek istenildiğinin anlaşılmasıdır.

Almanca konuşan insanlar normal insanlar olduğuna göre yukarıdaki cümlede geçen Almanca yerine "Fince", "Svahili" veya "Utmurti" koyabiliriz. İletişimin koşulu olan "söylemek" ile "kastetmek" arasındaki küçük fark her dilde, her konuşmada geçerli. Kişinin konuştuğu dildeki kuralların, bu küçük ama belirleyici farkın üstesinden gelmede kişiye faydası olmaz. Başka bir kural da yoktur.

Meşhur ve kendisine hayran olduğum bir filozof bu durumu aşağıdaki cümle ile dile getirmiştir. "Dilbilimcilerin ve filozofların tasavvur ettiği dil yoktur."

Uzun araba yolculuklarımızda filozofun görüşünü eşime anlatmaya, onu ikna etmeye çalıştım. Arada bir Sokratesvari metotlara başvurup "Fince, var mı böyle bir dil? Ha ne dersin? Kimler Fince konuşur ve kimler anlar?" gibi sorular sormaktan geri kalmadım. Ne yaptımsa olmadı, anlatamadım. Bazen düşünüyorum da, bunu dilbilimci olmasına bağlıyorum. Dil felsefesi ile dilbilim arasında küçük de olsa bir fark var ne de olsa. Bir seferinde ama, "Günün birinde bütün bu felsefi düşünceleri bana Fince anlatacak olursan, tezinin doğruluğunu kabul ederim" demişti. Bunu felsefi açıdan kabul etmek mümkün değil. Var olan gerçeklik her dilde vardır. Eşim de bunu biliyor aslında. Sanırım bu nedenle o ifadesiyle yine başka bir şey demek istiyordu.

Bu Fin bayanlar var ya!

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

İnsanlar birbirleriyle konuşurlar. Bütün dünyada, her dilde ve her zaman bu böyledir. İyi güzel ama, bir insanın diğer bir insanı nasıl *anladığını* nasıl açıklarız? Felsefi anlamda bu soru ile bilinmek istenilen, bir dilin somut gramer yapısı veya fonemler dizisi değil (Almanca veya Fince de olabilir), çok daha genel anlamda sağlıklı bir iletişim için gerekli yetki ve yeteneklerin tanımlanmasıdır.

Dilsel anlamda felsefede iki temel akım vardır. Bir grup filozof 'dilsel *anlama' veya 'iletişim yeteneklerinin' belli toplumsal kuralların doğru uygulanmasında yattığına* inanır. Diğer grup ise böylesi kuralları reddetmemekle beraber, *sağlıklı iletişimin somut durumlarda bireyin kendi iradesi ile kurallara uymama yeteneğinde aranması gerektiğini*

savunur. Onlara göre bu yetenek, insanlara özgü, öğrenilmesi veya edinilmesi için kesin kuralları olmayan bir yetenektir.
Kurala uymama akımında 20. yüzyılda Michail Bachtin, Hans-Georg Gadamer, Jacques Derrida veya Donald Davidson (yazıdaki "Dilbilimcilerin ve filozofların tasavvur ettiği dil yoktur" alıntısının müellifi) gibi farklı düşünürler bulunmaktadır.

"Dil" sorununun çağdaş felsefede hâlâ niçin ana sorunlardan birisi olduğunu araştırmak isteyenler Ian Hacking'in *Felsefede Dil Neden Önemlidir* (*Why Does Language Matter to Philosophy?*1975) isimli yapıtına başvurabilirler.

On Milyon Avroluk Soru

"Ömrümde hiç çalışmamam için banka hesabımda kaç para olması gerekir?"

Bu soruyu kendinize mutlaka sordunuz; kırda gezintiye çıktığınızda, eş dostla akşam yemeğinde veya işvereninizin Power Point sunumunda ciddi olarak kafa yordunuz. Kabul mü? İşinizi sevmediğinizden değil, ama uzun süre o işi yapmak zorunda olmama bilinci ile kişi daha istekli çalışıyor da ondan. Ayrıca kişinin 30-35 yıl daha çalışmak zorunda olduğunu düşünmesi sıkıcı bir düşünce. 30-35 yaşlarında her insanın rahatça hesaplayabileceği gibi 30-35 yıl yaşamda çok uzun bir zaman dilimi.

Servetli, rahat, sıkıntısız bir yaşam hayal ediyorsunuz. Yukarıdaki soruda sorulan miktar, kişinin minimum yaşam düzeyi için gereken düzenli gelir değil. Rahat, hem de çok rahat yaşamak istiyorsunuz. Restoranlara gidip gönlünüz ne isterse onu yiyip içmek istiyorsunuz, elinizdeki Avroyu hiçbir zaman evirip çevirmeden harcayabileceğiniz bir yaşam düşlüyorsunuz. Yukarıdaki soruyu kendinize sorduğunuzda sıkıntısız, rahat bir yaşam için kaç paranız olması gerektiğini sormaya çalışıyorsunuz.

Kaç para gerekir dersiniz?

Çuval dolusu.

Daha somut lütfen. Bir çuval paraya ihtiyacınız olduğunu herkes bilir. Söz konusu olan hesabınızdaki bir Avro filan değil. Bir Avro ile hiçbir ülkede hiçbir insanın geçimi garanti altına alınmaz. Elinize geçirdiğiniz bir Avroyu bankada hesabınıza yatırsanız da değişen bir şey olmaz. Hesabınızda ancak iki Avro

olur. Bir Avro daha yatırırsanız eder üç Avro! Maşallah! Peki amacınıza kaç milimetre yaklaştınız? Hiç!

Gıdım gıdım para biriktirmekle bir yere varılmaz. Düşünce tümden tutarsız, yanlış; umut verici de değil. Hayallerinizin gerçek olabilmesi için gıdım gıdım biriktirmeyeceksiniz; avuç avuç, tomar tomar. Ta baştan farklı boyutlarda düşünmek, farklı meblağlarda düşünce üretmeniz gerek, başka türlü şansınız yok. Bir sabah kalktığınızı, hayalleri gerçekleştirme meleğinin kapınızı çaldığını düşünün: "Günaydın! Ömrünüzü istediğiniz gibi yaşamanız için sizi servet sahibi yapmaya geldim. Bana istediğiniz miktarı söyleyin, çekinmeyin, miktar ne olursa olsun söyleyin!"

... Haydi, çekinmeyin!

10 Milyon Avro.

Şahane. Çok para, çuval dolusu. Sadece faiziyle istediğiniz gibi rahat bir yaşam mümkün. Bankaya yatırdığınızı, yüzde üç buçuk faiz getirdiğini düşünürsek yılda 350.000, ayda ortalama 30.000 Avro eder. Enflasyon oranını filan çıkardıktan sonra ömür boyu yetecek para. 10 milyon Avroluk servetinizde artık üç beş kuruşun lâfı olmaz.

Emin misiniz? Bu paranın yeteceğine gerçekten emin misiniz? İyice bir kez daha düşünün. Para meselesinde soğukkanlı olmak, iyi analiz yapmak şart. Mantıklı analizden daha iyi analiz yok. Mantık, matematikten bile önce gelir. Matematik olmadan iktisat bilimleri olmuyor, iktisat bilimleri olmadan da iyi bir servet müşaviri, mali müşavir. Buraya kadar her şey mantıklı değil mi?

Bankada hesabınızda 10 milyon Avro olduktan sonra yaşamınızda artık üç beş kuruşun sözü olmaz diye düşünüyorsunuz. Buradan hareketle 9.999.999 Avronuz olduğunda da değişen bir şey olmaz, hayal ettiğiniz yaşamı sürdürebilirsiniz, üç beş kuruşun lâfı olmaz. Hâlâ çuval dolusu, ömrünüz boyunca rahat yetecek para. Bir Avro eksilmiş eksilmemiş fark etmez. İyi, güzel. Paranızdan bir Avro daha çıkarın, bir daha, bir Avro daha... 10 milyonluk servetinizde bir Avronun bir önemi olmadığını

söylemiştiniz değil mi? Yani bir Avro çıkarma işlemi ne kadar sürerse sürsün fark etmez, maddi bir sıkıntıya girmem demiştiniz. Mantıklı.

Yine de garip buluyorsunuz değil mi? Bence de garip. Bir yerlerde yeter demek gerekir. Değilse, birer Avro eksiltmeye başladığınız 9.999.999 Avroluk servetiniz günün birinde bir Avroya düşecek; servetli, rahat hayat sürme hayaliniz uçup gidecek.

Bir Avro veya birkaç kuruş da olsa bir an gelecek, "Dur! Buraya kadar!" diyeceğiniz bir sınıra geleceksiniz. Bu sınırın altına düştüğünüz anda maddi durumunuz yeniden ciddi bir konu olmaya başlayacak. Bu sınır 10 milyon değil, on milyon çok para, yeter de artar bile. 9.999.999 Avro da, 9.999.998 Avro da değil... daha aşağıda bir sınır.

Peki, yeter, buraya kadar diyeceğiniz bu sınır nedir? Ne dersiniz?

6.5 Milyon Avro.

Bir, iki, üç!

Güzel. En fazla buraya kadar diyeceğiniz sınır bu. "Hiçbir zaman maddi sıkıntıya düşmeden hayat sürebilmem için gereken asgari meblağ bu" diyeceğiniz sınır. Peki, bankada hesabınızda 6.499.999 Avro olduğunda ne olacak. Başlayacak mısınız kara kara düşünmeye, harcamadan önce her kuruşu üç beş defa evirip çevirmeye?

Gülünç olmayın lütfen!

Hem azami sınırınız 6.5000.000 Avro idiyse niye peşinen 6.500.001 veya daha iyisi 6.500.002 Avro demediniz? İnsan ne zaman ne olacağını nereden bilecek? Görünmedik bir şey için sınırın üstünde yedekteki son Avronuzu harcamak zorunda kalabilirsiniz.

Bakmayın öyle hayretten ağzınız açık bön bön! Sorun benim sorunum değil, sizin sorununuz. Hayal ettiğiniz miktarı kendi iradenizle belirleyip söyleyen sizsiniz. Benim tek yaptığım şey, yaşam hakkında düşüncenizin somutlaşıp netlik kazanmasında yardımcı olmaya çalışmak. Filozofların yaptığı şey işte.

Gördüğüm kadarıyla şu anda, rahat, sıkıntısız bir hayat sürdürebilmek için bankada hesabınızda kaç para olmasını hayal ettiğinizi kesin olarak bilmiyorsunuz. Bu bir sorun. Sizden beklenilen bir durum ve hatta ulaşmak istediğiniz hedef. Rahat bir yaşam için alt sınırın ne olduğunu bilmeden bu sınıra ulaştığınızdan nasıl emin olacaksınız?

Sınırın ne olduğunu biliyorsunuz öyle mi? Sizi dinliyorum. Sınır kaç Avro?

Evet, buyurun!

10 Milyon Avro!

Çok garip. Daha şimdi 6,5 milyon demiştiniz.

Bir yerlerde bir hata olsa gerek. Kafanızın çok karıştığı durumlarda –3,5 milyon Avro sizin için önemli değilmiş gibi– mantıklı düşünen, sorunları düzene sokup, adım adım çözüm yolları arayan birisine ihtiyacınız var.

Birincil sorun şu anda bankada hesabınızda kaç para olduğu; hedeflediğiniz miktar değil, şu andaki miktar. Daha çok çalışmanız gerekiyor, ömrünüzün dörtte üçünü çalışarak geçirmek zorundasınız. Elinizde olsa çalışmayacağınız veya en azından bu şekilde çalışmayacağınız bir işte çalışacaksınız. Bu bir gerçek, servet edinme arzunuzu güçlendiren bir gerçek. Hayalleri gerçekleştirme meleği kapınızı çalmaz, farkındasınız sanırım. Arzu ettiğiniz miktardaki parayı biriktirmek için tek bir yol kalıyor geriye: Çalışmak.

Hayal gücünüzü zorlarsanız mesleğinizde arzu ettiğiniz 10 milyon Avroyu kazanmak mümkün olabilir. Bugünden yarına veya iyi bir kariyer yapmadan olacak şey değil. Kariyer yapsanız bile yine de bir on yıl kadar daha çalışmanız gerekecek.

Ulaşacağınız üst düzey bir yerde sizden beklenilen çok şey, zaman bakımından da her anlamda çok şey. Günde en az on iki saatten aşağı çalışmamanız gerekecek, hedefi ömründe bir daha çalışmamak olan bir insan buna boyun eğmek zorunda. Mesleğinizde ilerlemeniz, sorumluluklarınızın artması, sosyal alanda ün kazanmanız yaşamınızı değiştirecek. Yeni arzular doğacak, yaşam düzeyiniz farklılaşacak. Kısaca söylemek ge-

rekirse, o zamana kadar yaşamınız gereği sorunsuz ve rahat bir yaşam için arzu ettiğiniz 10 milyon Avro yeni yaşam stilinize göre artacak, belki 15 milyon Avro olacak. Hedefinize ulaşabilmek için en uç seviyede bir üç yıl daha çalışmanız zorunlu olacak.

Olasılıkla ne kadar hızlı kariyer yaparsanız, hedefinize yaklaşacağınız yerde hedefinizden her yıl daha da uzaklaşacaksınız. Böyle bir tehlike de var.

Başarıya ulaşsanız da ömrünüz kısalacak, masraflarınız azalacaktır. Ayrıca belli bir kariyer seviyesinden sonra paradoks bir durum oluşur, arzu ettiğiniz ürünlere para harcamazsınız, dostluk mahiyetinde, sadakat göstergesi olarak, yardımlarınız vb. nedenlerle hediye edilirler.

Yine de parasal doyuma ulaşacağınız, elinizde en kalitelisinden bir kadeh kırmızı şarapla koltuğa yaslanıp, başardım, artık çalışmama gerek yok, kendime ve aileme ömür boyu yetecek kadar birikimim var, diyeceğiniz bir nokta olduğunu düşünüyorum.

Sizin sınırınız bu durumda ne olurdu dersiniz?

10 Milyon Avro!

Bu miktar, nasıl diyeyim bilemiyorum, 10 milyon Avro paranız olsa bir Avro olmuş veya olmamış bir rol oynamaz demek mi istiyorsunuz? Sizi doğru mu anladım?

Yok, hayır, yanlış anladım.

10 milyon Avrodan bir kuruş bile aşağı olmaz!

Belliydi zaten. 10 milyon Avroyu düşünmek bile sizi olmak istemediğiniz bir insan yaptı. Tek bir kuruştan bile vazgeçemeyeceğinize inanmaya başladınız.

Size bir şey söyleyeyim mi? Maddi sorunlarınızı tümden çözecek, çalışmadan rahat bir hayat sürebileceğiniz paranın miktarını düşünmek size iyi gelmiyor; şaşırtıyor, yanlış bir hayata doğru sürüklüyor. Bu düşünceye ne kadar fazla yer

verirseniz o denli değişiyor, başka bir insan oluyorsunuz. Tek hedef buymuş, başka hiçbir hedef yokmuş gibi her şeyi para kazanmaya alet etmeye başlıyorsunuz.

Böylesi bir yaşamda her türlü iş, her hobi, en sevdiğiniz meşgale bile para olan amaca hizmet eden araca dönüşür, sizi yabancılaştırır. Sadece işinize yabancılaşmakla kalmazsınız; olasılıkla yaşamınız anlamını yitirir, hayata yabancılaşırsınız. Hem şunu söylemekte de yarar var: Bu düşünce –mantıksal olarak açıklamak kolay ve mümkün– sonsuz bir hırsa dönüşür ve insanı felakete sürükler. Bir Avronun eksikliğinin önemli olmadığı bir sınır yok. En azından bu sınırı tanımlayamazsınız. Kararsızlık durumunda insanoğlu, hep bir Avro daha fazla olsa daha iyi olur, diye düşünür.

Durumu daha iyi kavradığınız için artık böyle bir soruyu kendinize sorma gereği duymuyorsunuz. Gördüğünüz gibi ciddi felsefe yapmanın daha iyi bir yaşamı beraberinde getirdiği kanıtlandı. Sizce bu kanıt bir Avroya değer. Aslına bakılırsa, elinizdeki kitabı almakla –idrak ettiğiniz şeye karşılık– bir Avroyu bana hibe etmiş bulunuyorsunuz. Böyle olması da gerekiyor ya zaten. Önümde uzun bir iş hayatı duruyor. İster inanın ister inanmayın, bazen başımı yastığa koyduğumda banka hesabımda 10 milyon Avronun hayallerini kuruyorum. Hesabımda 10 milyon Avro olsa, 10 milyon insan çarpık hayallerle yaşamaz, ben de ömür boyu çalışmazdım.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Batı felsefesinin en eski mantıksal paradokslarından birisi yukarıda anlatılan paradoks. İlk zamanlarda Sorites Argümanı (*Soros* Yunanca "yığın, küme" anlamına gelir) olarak bilinen bu paradoks bir yığın kumun kaç tanecikten olduğu sorusu ile başlar. Bir tane kum bir yığın oluşturmaz. İki tane kum da oluşturmaz. Herkesin de kabul ettiği gibi, belli bir sayıdan sonra yığın oluşmaya başlar. Yığın oluştuktan sonra artık bir kum taneciğinin eklenmiş veya eksiltilmiş olması bir rol oynamaz.

Bu anlamda ele alınacak olursa yığın, açıklanması mümkün olmayan gizemli bir oluşumdur. Aynı durum 10 milyon Avroluk servet için de geçerlidir.

Sorites paradoksu hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler için D. Graff ve T. Williamson tarafından yayınlanan *Belirsizlik* (*Vagueness*, Aldershorst 2002) önemli bir yapıttır. En yeni yığın felsefesi ve irdelemeler bu yapıtta toplanmıştır. R. M. Sainsbury'nin *Paradoks* (Paradoxes, 1995) isimli yapıtı da iyi bir giriş olabilir.

Yakınmak, Ürpermek, Arınma

Temiz mi acaba? Tabii ki bilmek isterim. Temiz mi sorusu öyle sıradan bir soru değil. Kendimizi bildik bileli sorulan bir soru, bilmek istediğimiz bir şey. Gölgemiz gibi, hep bizimle. Mitolojik zamanda insanları birbirine düşürmüş. İki bin yıldan beri Katolikler saf hamilelik konusunu tartışır ve savunur, Protestanlar temiz vicdan, Kant taraftarları ise Saf Aklın Eleştirisi üzerine kafa yorarlar. Yıllardan beri hep sorduğum, başımı ağrıtan soru: saflık veya arılık? Spor kahramanlarımızın idrar ve kan tahlillerini kastediyorum.

Her insan gibi, saflık ve temizlik bisiklet sporu hayranı beni de ilgilendiren bir konu. Evet, yanılmıyorsam tüm dayanıklılık spor dallarında can alıcı nokta, asıl amaç temizlik. Eğer söylediğim doğru ise, bisiklet sporunda Fransa bisiklet turundan, bilhassa ama televizyon ayinine dönüşen Alpe d'Huez tepesine varıştan daha arındırıcı bir şey düşünmek mümkün değil. Her yıl Temmuz ayında günlük güneşlik bir günde, aynı heyecanı yaşayan milyonlarca insanla beraber salonda televizyonun önünde sekiz saat oturmaktan kendimi alamıyor, televizyonu bir türlü kapatamıyorum. Niçin veya neden böyle davrandığım sorusu için üniversite öğrenimi yapmış olmam gerekmiyor. Niye yapıyorum bunu? Beklentim nedir? Elim kolum bağlı, sekiz saatlik pasif televizyon tutkusu içinde trajedi ve terden oluşan bu yarıştan beklentim nedir? Aristoteles'in ağzından sormak gerekirse bu bir arınma, yani katarsis midir?

İnsanları, içinde bulundukları trajik durumda izlemenin ne anlama geldiğini ilk düşünen Aristoteles olmuştu. Aristoteles'in

trajedi teorisini Fransa bisiklet turunun "kral etabı" denilen en zor, tırmanış etabına uygulamak gerek. İzlediğim trajedinin kahramanlarının ölümcül tepeye doğru ahenkli, ama yapayalnız tırmanışlarını izlediğimde bu insanların o anda mutlu olduklarını hayal bile edemiyorum.

Aristoteles'e göre trajedi "İyilerin başına kötülük gelmesidir", dramatik etkiyi güçlendirmek için kahramanların olduklarından daha erdemli tanıtılması ve anlatılması gerekir. Televizyonun en fazla gayret gösterdiği konulardan biri de bu ya. Diğer yandan izleyicinin kahramanını katıksız algılayıp özdeşleşme duygularının oluşması için başarı derecesinin olasılık sınırını aşmaması gerekir ki, son zamanlarda buna gayret edilmektedir. Modern bir dil kullanmak gerekirse, kahraman ancak o zaman güvenilir bir reklam panosu olabilir.

İzleyici olarak Pantani'nin veya Armstrong'un yalnızca soda ve müsli çubukları ile 37 dakikada 1100 metre yükseklikteki tepeye tırmandığına inanmam gerekir. Aristoteles'in yüzünde alaycı bir gülümseme ile "mümkün olmayan bazı durumların olasılığı" dediğini görür gibi oluyorum.

Kahramanın kaderini belirleyen, iliklerime işleyen yakınma (*Eleos*), göklere yükselen korku (*Phobos*) izleyici olarak bende, endişelerden, karamsarlıklardan arınma, zevkli bir rahatlama duygusu uyandırıyor. Kahramanımın acı ve ıstırabı ile akla gelebilecek en vahim alkışı tutabilir, kendimi kötülüklerden ve yetersizliklerden arındırabilirim. Tutku hayranı Aristoteles bu bağlamda tutkuyu "topluma zararı dokunmayan eğlence" olarak tanımladıktan sonra hemen "Ttrajedide genel ahlak kurallarının alaya alınmaması gerekir" açıklamasında bulunmuştur.

Ek cümledeki açıklama, tutkulu durumum için ciddi bir sorun. Bundan birkaç yıl önce Fransa Spor Bakanı ve aynı zamanda anti doping aktivisti olan Bayan Marie-Georges Buffet için de bir sorundu. Doping skandallarını gün ışığına çıkaran Bayan Buffet, tarihsel-düşünsel anlamda Platon'u izleyerek spor ve sanatın çarpık görüntülerle toplum ahlakına zarar vermemesine özen göstermiştir. Şairleri tam da bu konuda eleştiren Platon'un eleştirileri, günümüzün yalanla, düzenbazlıkla, çarpık hayaller

üreterek, erdemsiz kahramanlar ve idoller yetiştirip, yarattığı kahramanları bir yerde tanrılaştıran dramatik spor etkinlikleri için de geçerlidir. Platon ta o zamanlar kahramanların genel olarak kendilerine hâkim olmaktan uzak, "çabuk parlayan, rüşvetçi, haris, dik kafalı, gençlere örnek olacakları yerde tam tersi, gençlerin ahlaklarını bozan" kişiler olduklarını söylemiştir. Platon'un eleştirileri profesyonel sporun asıl sorununa parmak basmıyor mu? Antrenmanlı taş gibi baldırları, kondisyonu yerinde, soda ile donanmış normal bir bisikletçi olan ama aynı tepeye tırmanıp arınmak için üç kat daha fazla zamana gereksinim duyan benim nasıl bir sonuç çıkarmam gerek dersiniz? Dürüstlükle alay eden kahramanların acılarına aktif olarak katılmak bizi nereye götürecek? Ah bu yakınmalar, hep aynı terane! Ne var bunda yakınacak?! Spor etkinliklerini düzenleyenlerin, sponsor edilen televizyon sunucularının söyledikleri bunlar. Aristoteles perspektifinden haklı olabilirler. Aristoteles'in doping taraftarı olduğunu söylemek istediğim anlaşılmasın. Başka hiçbir ahlak anlayışı Aristoteles'in kahramanlarda aradığı ahlak kadar önemli rol almamıştır. Bilge ihtiyarı tekrar etmek gerekirse, şov dünyasında "Şair, izleyicilerin kendisinden beklediğini verir." Doping sorununun Fransa bisiklet turunun özünü oluşturmadığını, gerilim ve heyecan yaratan bir parçası haline gelmediğini iddia edebilmek mümkün müdür dersiniz?

Suçlunun yakalanıp yakalanmama polisiyesinin izleyici zevkimi okşadığı tartışmasız kesin. Burada çok başarılı bir sporcuyu, doping yaparak etabı kazanan sporcunun kaderini hatırlamaktan kendimi alamıyorum. Sporcu bu rezaleti bilmeden yapmıştı. Doping olduğundan zerre kadar haberi yoktu. Öyle deniliyordu. Sporcunun ıstırap rolü ne de güzel uyuyor trajedi kahramanlarının acı çekme kültürüne, Oedipus'un ıstıraplarına. Kahramanlar "bilmeden yaparlar, yaptıktan sonra öğrenirler" hep.

Su şişelerine veya diş macunlarına haberleri olmadan yabancı madde konulan sporcularla birlikte ne çok acı çektim bir bilseniz! Ne yaptıklarını bilmeden doping yapan şampiyon sporcularla ne acılar çektim! Gerçek trajik kahramanlar, trajik olaylar! Yüreğim sızladı onlar için, göz pınarlarım kuruyana kadar ağladım. Bunu böyle görmek gerek!

Önümüzdeki yıllarda milyonlarca bisiklet sporu tutkunu ile günlük güneşlik bir günde televizyonun önünde oturmaktan kendimi alamayacağım gibi görünüyor. Ulrich ve Amrstrong'un kıvrıla büküle, tanrısal bitkinlikle uzun tırmanışlarını insanlığın en Aristotelesçi sorusuyla izleyeceğim: "Birinci olmak, kazanmak mıdır?" Amaç mıdır her şeyden önemlisi?

Eğer Aristoteles'i doğru anladıysam, turun kazınıp atılması mümkün olmayan büyüsü, arıtıcı gücü ve ıstırabı kahramanların Pelotón* öykünmesi, başka bir deyişle saf bisiklet spor kahramanlarına öykünülmesinden (Mimesis) başka bir şey değildir. Kişinin televizyon spor programlarında başkalarının kendisi için terlediğini, ıstırap çektiğini izlemesinden, izleyici olmanın temiz vicdanı ile kendisini ahlaken daha üstün görmesinden daha rahatlatıcı bir şey olmasa gerek.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Platon'un çarpık örnek olmaları nedeniyle şairleri eleştirisi *Devlet* (3.kitap) isimli yapıtında yer alır. Aristoteles'in etkisini günümüzde de koruyan katarsis (arınma) düşüncesi, trajedi teorisinin işlendiği *Poetika* isimli yapıtında dile getirilmiştir.

Dünyanın en zor bisiklet yarışı olan Fransa Bisiklet Turu her yıl Temmuz ayında yapılır.

* Pelotón, bisikletçilerin birbirlerine yakın sürerken oluşturdukları küme. (ç.n.)

On Beş Dakikada Ölümsüzlük

Elinizdeki yazı kendinize ilişkin görüşünüzü tamamen değiştirebilir. Böyle bir değişime açık değilseniz veya şu anda böyle bir değişim istemiyorsanız, okumaya devam etmeyin, hemen bırakın. Değilse on beş dakikaya varmaz, bir işaretten –ölümsüz bir işaretten– ibaret olduğunuza kesin ikna olursunuz.

Şaka değil. Ölümsüzlüğünüzle felsefi şaka yapmak veya geyik yapmak aklımın köşesinden bile geçmez. Günün birinde yok olma düşüncesi, şakaya gelmez çok ciddi, ciddi olduğu kadar da somut.

Bu nedenle on beş dakika içinde kendinizi nasıl gördüğünüzün değişeceği ve ölümsüzlüğünüze ikna olacağınız iddiası tatsız bir iddia, küstahlık olarak algılanabilir.

En iyisi hemen söze gireyim:

Metnin fazla bir beklentisi yok. Yazıyı okurken dikkatiniz, şimdiye kadar farkına varmadığınız varoluşunuzla ilgili bazı konulara kayabilir. Ondan sonra kendinizi daha farklı tanımlar, daha farklı algılar olursunuz; ölümsüz bir işaret olarak görürüsünüz kendinizi.

Yapılacak bir şey yok. Küstahlık! Yazıdaki ölümsüzlüğün, insanların genelde arzuladığı ölümsüzlük olmadığını yazının başlarında görerek teselli bulacağınızı umarım.

Hepimizin bildiği gibi, bizim kültürümüzde ölümsüzlükten bahsedildiğinde anlaşılan, ruhun ölümsüzlüğüdür. Dünyevi olan, etten ve kandan oluşan cisim çürüyüp gider. Tinsel öze sahip ruh ebedidir, ölümsüzdür.

Ruh ile cisim arasındaki düalizm, felsefi anlamda René Descartes'ın felsefesine dayanır. Descartes'ın görüşüne göre ruh ve beden birbirinden tamamen farklıdır, farklı alanlardır. Ruh bütün zihinsel etkinliklerin merkezi olduğundan ve bilhassa düşünme, yani zihinsel ne varsa ruhta bulunduğundan, bedensel devinimlerin son bulması, bireyin zihinsel aktivitelerinin bittiği anlamına gelmez. Ruhun ölümsüzlüğü sorusu Descartes'ın şüphe metodu ile doğrudan ilintilidir.

En ciddi kuşku varoluş ile ilgili kuşkudur. Varoluşu, "şüphe edilemeyecek şeyin ne olduğu" şeklinde sorgulayan Descartes, varoluşun düşünceden ve kuşkudan ibaret olduğu sonucuna varır; kuşku duyuyorum ve düşünüyorum, o halde varım. Buradan hareketle Descartes insanın varoluşunun özünü oluşturan şeyin ne olduğu sorusuna da yanıt vererek, "Varlık, düşünmekten ibarettir." sonucuna varır.

Düşünce. Düşünceyi benden soyutlamak mümkün değildir. Ben, benim; ben varım. Ama ne zamana kadar? Düşündüğüm müddetçe varım.

(Meditasyon II, 6)

Varoluşunuz, varlığınızın özü, ne kadar süreceği veya varlığınızı belirleyen kaderle ilgili ne düşünürseniz düşünün, düşündüğünüz müddetçe vardır.

Bu kesin. Şüphe etmeniz halinde, var olduğunuz müddetçe istediğiniz bir anda düşünce eyleminizin ayrımına varmaya çalışabilirsiniz. Yapacağınız şey düşünmenizi izlemekten başka bir şey değil. Bunu her insan yapabilir. Başka türlü söylemek gerekirse her insanın bilinci hakkında bir bilinci vardır.

Elinizdeki yazıyı bir kenara bırakıp, ruhunuzda neler olup bittiğini izlemeye başladığınız anda, bilincine varacağınız şey yalnız ve ancak düşünceler zinciri olarak kalmayacaktır. Düşüncelerinizle beraber, hislerinizin, moralinizin ve algılamalarınızın da su yüzüne çıktığını göreceksiniz. Kendinizi birazcık deneyin. Dikkatinizi çeken bir durumla karşılaşacaksınız. Kendinizi, içinizde olup bitenleri dinlerken boş gözlerle bakmanın bir adım

ötesine geçtiğiniz anda bazı işaretler kullanmaya başlayacaksınız; dilsel işaretler, sözcükler. Başka türlüsü zaten mümkün değil. Neyin ve nasıl bilincine varırsanız varın, dilsel işaretlerle mümkün olacaktır.

Ne siz ne de başka birisi işaretler olmadan düşünemez. Göstergesiz düşünce yoktur. "Düşünme" eylemini çok geniş anlamda örnek alacak olursak, sözcükleri veya başka göstergeleri kullanmadan düşünce ile ilgili algılamalarınızdan söz etmeniz mümkün olmayacaktır.

Descartes haklı ise, düşündüğünüz müddetçe varsınız (bundan kuşku duymanız için bir neden yok) ve düşünmek zorunlu olarak göstergelerle düşünmek anlamına geldiğinden, içinizde olup bitenleri izlemeyi idrak etmeniz, her an ölçüsü mümkün bir gerçeklik olur: Sözcükleri benden soyutlamak mümkün değildir.

Ya da büyük düşünür göstergebilimci Charles Sanders Peirce'ın belirttiği gibi, "İnsan bilincinde sözcük olmayan hiçbir nesne yoktur. İnsan, kullandığı sözcüktür."

Öyleyse, var olduğunuz müddetçe, kullandığınız sözcük olduğunuza göre, varoluşunuzun her anında bir gösterge, bir işaretsiniz demektir.

Söz konusu olan siz, sizin kendi ölümsüzlüğünüz olduğundan bir kez daha kendinizi sınamaya davet ediyorum.

Kendinizi dikkatlice inceleyecek olursanız, siz olan göstergelerin birbirlerini izlediklerini göreceksiniz. Düşündüğünüz müddetçe her sözcüğü bir başka sözcük izleyecektir. Bilinçli varoluşunuzda düşüncenin bir başka düşünce tarafından izlenmediği bir ana rastlanmaz. Demek ki düşünceniz sürekli bir diyaloga benzer. Düşüncenizin konuşma niteliği taşıyan bir durum olduğunu tahayyül ettiğinizde, alenen yapılan her konuşmada olduğu gibi, her söze bir karşılık verildiğini, bir sözcüğün bir başka sözcüğe neden olduğunu göreceksiniz.

İç diyalog denilen bu diyalog sizin için her zaman ilginç ve hoş olmayabilir, her zaman yoğunlaşılacak bir konuşma olmayabilir. Konudan konuya atlanıyormuş, konular sürekli değişiyormuş gibi gelebilir. Ama kesin olan şu: Var olduğunuz müddetçe her işareti (göstergeyi) bir başka işaret izler.

Siz olan ve düşüncelerinizi belirleyen işaretleri mutlaka kendiniz keşfetmediniz. Bunlar size ait, sizin mülkiyetinizde olan tapulu varlıklar da değil; aynı dili konuşan toplumun anlamlı ortak mallarıdır. Siz olan işaretleri aynı dili konuştuğunuz toplumdan aldınız, nasıl kullanılacağını da yine toplumdan öğrendiniz. Düşünen bir varlık olarak sözcükleri, toplumunuzu bizzat siz yarattınız.

Sözcükler sadece insan topluluklarında, yani insanlar onları nasıl kullanırlarsa o şekilde var oldukları gerçeği olmakla beraber; her an bize dönüp: "Biz olmadan düşünemezsin. Sen yalnız ve ancak bizden öğrendiklerini ifade edebilirsin" diyebilirler.

Kendiniz düşünün! Düşünceleriniz, kendinizi kontrolünüz ve kendinizi idrakınız ancak ve ancak sözcüklerle mümkündür. Siz olan işaretleri kullanış tarzınız, onlara yaklaşımınız, genel anlamda hem kim olduğunuzu hem de –düşünen bir varlık olarak– diğer insanlardan farkınızı belirlerler.

İyi, güzel, düşünen bir varlık olarak işaretler ırmağından, iç monologdan başka bir şey olmadığıma itirazım yok. Peki bunun ölümsüzlüğümle ilgisi nedir? Descartes ve diğer bütün düalizmcilerin yüzyıllar önce düşünüp iddia ettiklerine göre vücudum ile ruhum, organlarımın devinimleri ile bilincim arasında sıkı bir ilişki vardır. Beynime yeteri kadar oksijen ulaşmadığı anda beynimde düşünce eylemi biter. En geç o andan itibaren düşünce ırmağında işaretler birbirini izlemez. Artık ölüm vardır. Benim ölümüm.

İşaretlerden oluşan düşünce akımınızdaki size özgü işaretleri oluşturan şey, işaretler ırmağının büyük bir bölümünün sadece size ait olan içinizde akmasında yatan gerçeklik değildir. Bunlar ortak değerlerdir ve ta baştan beri vardır.

İşaretler akımını size ait işaretler akımı yapan ve size ait olduğunu tanımlayan şey, işaretlerin akım içindeki diziliş tarzına ve doğal olarak hangi işaretlerden oluştuğuna bağlıdır. Sözü edilen tarz her insanda farklıdır ve o kişiye özgüdür, kişinin tinsel özünün, ruhunun kişiliğidir.

Bu tarzın bir diğer adı stildir. Diğer bir adı ise karakter. Bu özellik –bunu size her dilbilimci, her psikolog veya her krimi-

nalist de söyleyebilir– bir işarete müteakip koyduğunuz veya koyacağınız hemen her işarette görülür. Her an olduğunuz gibi, bir işaret olduğunuz doğru ise (bunun doğruluğuna artık itiraz edemezsiniz!), varlığınızı oluşturan şey gayet kolay bir biçimde beyin aktivitelerinizden ve bedensel varlığınızdan soyutlanabilir.

Ölümsüzlüğünüz düşüncelerinizin taşıyıcılığı görevini üstlenen maddeden başka bir şey değildir.

Ölümsüzleşme, bu şekilde çok farklı katmanlarda olanaklı olur. Düşünen diğer varlıklar tarafından işaretleriniz anlamlı işaretler olarak algılanıp kendi düşünce akımlarına entegre edildikleri müddetçe her işaretinize bir başka işaret eklenecek, müteakip işaretlere neden olacak ve onları etkileyecektir. Size ait özellik bazen çok belirgin bazen az belirgin olarak süreklilik bulur. Sözcüğünüz başka bir sözcüğe neden olur, onu eğitir, belirler, en azından bir başka sözcüğe teşvik olur.

Ölümsüzlüğünüz, öyleyse, işaretlerinizi ve işaretleriniz üzerinden özelliklerinizi başkalarına iletmenize, düşünce ve eylem stiliniz ve tarzınızla kendinizi "işaretlemenize" tarzınızın başkalarının düşüncelerinde idamesine ve bağlantı yaratmasına bağlıdır.

Sözü edilen iletme aslında dünyanızı başkaları ile paylaştığınız ve paylaşacağınız her an mümkündür. İsteseniz de istemesiniz de her an ve her durumda özelliğinizi açığa vurur ve özelliğinizden bir parça veririsiniz. Her duyurunuz, her beyanatınızla düşünen diğer varlıkların işaretler akımını etkileyip ona yeni bir biçim vererek düşünen her varlığın sizden sonra hayata geçireceği işaretler akımını da etkilemiş ve değiştirmiş olursunuz. Her işaretin yeni bir işarete neden olma yasası, düşünme tümden tükenmediği, sona ermediği müddetçe, istisna tanımaz.

Anlatılan ölümsüzlük, kabul etmek gerekir ki, insanların çoğunun umut ettiği ölümsüzlük değildir. Hissetmenin ve algılamanın muhteşemliğini içermez,ölümsüzlüğün çok küçük veya neredeyse anlamsız bir zerreciğini içerir. Kişinin ölümsüzlüğü olan işaretler insanların konuşmasından oluşan okyanusa düşen damlacıklar kadar küçük, teselli gücü bile olmayan, üzerinde durmaya değmez gibi görünebilir.

Ne olursa olsun, sözü edilen ölümsüzlüğün küstahlık olmadığı gibi, somut deneyimlerle 15 dakikada kanıtlanabilir olduğu gösterildi. İşaretler ırmağına olan etkinizin önemi, bizzat kendinizin nasıl bir işaret olduğunuza, her şeyden önce de işaretleri yayan eylemlerinizdeki karakterin, düşünebilen diğer işaretlere gelecekte iyi bir yaşam sağlamasına bağlıdır. Göstergebilimci, filozof Peirce'ın açıklaması şöyle:

Her bireyin kendine özgü karakteri vardır... Karakteri dünya görüşüdür, nesnelere bakış yöntemidir. Sadece düşünceye bağlı felsefe değil, tüm özünü kapsayan felsefedir. Bu özellik insan ideasıdır, idea gerçekse insan da ölümsüzdür.

Felsefi perspektiften ölümsüzlüğünüz sizin için bir önem taşıyorsa, artık şu andan itibaren, on beş dakikalık süreden sonra, gerçek bir işaret olmak için önünüzde kocaman bir ömür vardır.

Yazıda anlatılan ölümsüzlük anlayışı işaretlere ilişkin, başka türlü söylemek gerekirse, kendi gerçekliğini araştıracak felsefi işaretlere ilişkindir.

Kendilerinden emin olan diğer bütün okurlarım ilk iki cümleden sonra yazıyı bir kenara bırakmışlardır. Bu bağlamda hepinize güzel, gerçek ve mutlu bir yaşam dileğimle.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Immanuel Kant ta o zamanlar insanoğlunun üç temel sorusundan birisinin ölümsüzlük olduğunu saptamıştır. Günümüzde hemen her insan tarafından sürekli sorulan bu soru artık filozofları pek ilgilendirmeyen bir konu haline gelmiştir. Gerek görülmediğinden değil, çağdaş dünya görüşüyle mantıklı bir biçimde açıklamanın mümkün olmadığı sonucuna varıldığından ilginçliğini yitirmiştir. Ölümsüzlük görüşünü açıklamaktan çok, bireysel ruhun ölümsüzlüğünü açıklamak sorun yaratmaktadır.

Amerikalı filozof ve göstergebilimci Charles Sanders Peirce da aynı sonuca varmış, 1866 yılında göstergebilimsel ölümsüzlük konusunda insanları ikna etmek için "İnsan Nedir" başlığı altındaki derslerini meslekten olmayanlara da açmıştır. Harika bir yaklaşım olan bu görüşe maalesef kitlesel bir inanış yok.

Peirce'ın felsefesi ve göstergebilim teorileri üzerine daha fazla bilgi edinmek isteyenler, geri kalan mutlu ömürlerini filozofun *Göstergebilim Üzerine* Yazılar'ını (*Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*) okumaya adayarak geçirebilirler. Peirce felsefesine kolay bir giriş için Ludwig Nagl'ın *Charles Sanders Peirce* (Frankfurt a. M. 1998) isimli yapıtı tavsiye olunur.

İnancını Tanımak Nedir?

Bilmem nereye varır. İplik yumağı gibi, karmaşık. Böylesi durumlarda aslında buranın yerlilerinden birisine sorarım olur biter; ama sokak bomboş, kimsecikler yok. Buradaki insanların hepsi de aşırı dindar olamaz. Küçük bir şapel, küçük ama atmosferi güzel denilmiş. Prensipte iyi bir yaklaşım. Ama bulmak zor. Keşke davetiyeyi getirseymişim. Üzerinde küçük bir yol haritası vardı. Gecikirsem affedilmez bir hata olacak. Vaftiz babası olmadan vaftiz. Cehenneme gider, cayır cayır yanarım. En azından sosyal anlamda yanarım. Olur ya belki gerçekte. *Cehennemde.*

Şimdi gülümsemekle yetiniyorum. Aslında iki ihtimal var:

Ya O vardır ya O yoktur.

O gerçekten varsa ve hakikati bilen kilisenin belirttiği gibi varsa, benim gibileri öbür dünyada bekleyen bir çile vardır. Bu çilenin ne kadar süreceği ve nasıl bir çile olacağı konusunda hiçbir fikrim yok.

Eğer O yoksa ve öbür dünya da yoksa ve bundan böyle tanrının buyruğuna göre yaşamımı sürdürecek olursam, olsa olsa bu ömrümü dünyevi bazı zevklerden mahrum geçiririm.

Yukarıdaki iki alternatifi göz önüne getirdiğimde geriye iki kere iki gibi bir şey kalıyor. Zevklerini doruk noktasına ulaştırmak isteyen, tamamen aydın, mantıklı karar veren benim gibi birisi için tek seçenek: Tanrının varlığı! Varlığı ile yokluğu tartışmalı perspektifinden bakılacak olursa ve tanrı da gerçekten varsa, tanrının yokluğuna göre yaşayarak tadılacak zevkleri tanrıya inanmayan bir kişinin çekeceği çile

ve ıstırabın süresi ile karşılaştırmak mümkün olamaz. Neyin daha avantajlı olduğunu dağılım cetvelinde hemen görmek mümkün. En azından hiçbir borsa menajeri böylesi bir avantajı kaçırmaz. Bir saniye bile beklemez, derhal kapar. İşletme Bilimine giriş, ders bir.

Her şeye rağmen avantaj pek çekici değil. Öyle olduğu gibi değil, benim için değil. Aşırı pratik düşünerek inancımı bulduğum için utanayım mı şimdi yani? Getiri düşüncesiyle inanmanın O'na yeterli olmadığına mı inanayım?

O'nun varlığına bile inanmıyorum ki. En azından öyle beklenildiği gibi inanmıyorum.

Gülünç bir paradoks. Kendim de anlamıyorum. Başka durumlarda hiç beklemeyen ben. Bekleyemem. Her zaman nedenlerini düşünmeden, kararımda haklı olduğumu kanıtlayacak verileri bulmadan karar vermek zorunda kalan ben!

İlerde, elli metre ilerde. Yine aynı durum. Sağ Stutensee, sol Hagsfeld levhaları. Bu levhalar benim için bir anlam taşımıyor, ama yollardan birisi beni hedefime yaklaştıracak, diğeri boşa çıkacak yol. Hagsfeld mi Stutensee mi? Ana soru sosyal kınanmak mı, yoksa soğukkanlı bir biçimde geri dönmek mi? Ya o, ya bu!

Doğru seçim yaparsam beni hedefime ulaştıran şey, mantıklı gerekçe aramadan bir yöne karar vermem değil, körü körüne inanmak olur. Böylesi bir karar ne mantıklı ne de mantıksız bir karardır. Öylesine verilmiş bir karardır, o kadar. Kararımı hemen vereceğim. Başka türlüsü zaten mümkün değil. Ama bir kere denemek istiyorum körü körüne inanmayı. Niye diğer seçenek değil? Bundan kaçınmak da mümkün değil. Ayrıca o zaman kararım için mantıklı bazı şeyler belirtmem gerekir.

Gerçekten anlaşılası değil.

Vaftiz yapılacak şapel şüphesiz var. Ama beni oraya götürecek yol hangisi? Böyle bir yol var mı o da belli değil. Bildiğim şey, eğer varsa, hedefime nasıl yaklaşabileceğim. Önemli bir fark, fakat şu anda pratikte anlamı yok. Yanlış yön seçecek olursam en azından sosyal kınanma cehennemi garanti. Mümkün mertebe kaçınmam gereken yol.

Bir ipucu olması gerekir. İyi düşün, dikkatini topla, hafızanı bir kez daha zorla!

Davetiyenin arkasında köyün krokisinde hedefe bir çarpı konulmuştu. Hatırlayabildiğim kadarıyla 5 numaralı devlet yolundan gelindiğinde köyün sonunda. Öyleyse kuzeyde bir yerlerde. Güneş tanrısı bu saatte tam önümde olduğuna göre kuzeyin sağımda olması gerekir.

Yani Stutensee. İnşallah yanılmıyorum. Güneşin şu andaki durduğu yerden kuşku etmek mümkün değil. Sağım da beli, o da kesin. İnsan sağını solunu bilmeyecek değil ya. Nerede olursam olayım, güneş var mı yok mu, gözlerim kapalı mı açık mı bilirim. Zifiri karanlık bir odada olsam yine sağımı solumu bilirim.

İnsan sağ sol duygusunu yitirmez. Yitirdiğini bir düşünün! En temel duyulardan olan oryantasyon duyusu olmazsa yönümü bana ne güneş, ne bir plan gösterir, ne de bir haritaya göre bulabilirim, hiçbir uydu sisteminin de faydası olmaz. Köyden hiç kimse de hangi yöne gitmem gerektiğini bana anlatamaz. Sübjektif olarak bu duygu, vücuduma ve nesnelerin bulunduğu mekândaki yerimi belirleme duygusu olmasa tümden kaybolurum. Stutensee istikameti?

İlerde beni sıkıştıracak, niçin sağa döndüğümü soracak olursanız en azından anlatacak bir öyküm olur. Güneş derim, davetiyedeki hatırladıklarımdı, en temel hissim yön tayin hissimdi derim. Vaftiz ayininden sonra şapelin önünde birisi –örneğin Mercedes'inde GPS sistemi olduğundan benden bir saat önce varıp rahat bir capuccino yudumlayan ukalanın birisi–, böyle birisi kalkar da benden nasıl olup da körü körüne bu hisse inandığımı ya da kararımı verirken *objektif verilerden* hareket etmemin, hissimi objektif verilere dayandırmamın daha iyi olup olmayacağını, *hislerin* sonuçta *sübjektif* hisler olup olmadığını sorsa nasıl bir cevap verebilirim?

İnancımı nasıl haklı gösterebilirim? Vites kolunun bulunduğu taraf, sol başparmağının olduğu taraf sağdır da ondan mı diyeceğim? Hayır. Hissime göre hareket etmemi haklı gösterecek nedenler aramaya kalkarsam derhal pes etmem gerekir. Niçin hislerime göre hareket ettiğimi anlatacak bir *gerekçem* yok. Davranışım bu, bu kadar basit. His histir. Şu anda bu hissimin ne mantıklı ne de mantıksız olduğunu söyleyemem.

Böyle hissediyorum! Hislerim olmasa ne yapardım gerçekten bilmiyorum. Sağ tarafımın hangi taraf olduğuna dair objektif veriler aramaya kalkışsam, kesin bir şey bulamam.

Başka türlü soralım: hangi objektif veri beni şu tarafımın, yani sağ gözümün, sağ elimin bulunduğu ya da başımı sağa çevirdiğim tarafın aslında sol tarafım olduğuna ikna edebilir? Garip bir veri olurdu bence. Şu anda hayal etmem bile mümkün olmayan bir şey.

Emin hislerimi elimden alacak böyle bir verinin olduğunu varsayalım (inanmıyorum ama olsun). Oryantasyonumu tümden kaybetmiş olmaz mıyım? Sağ tarafımın veya sol tarafımın hangi taraf olduğundan emin olduğum ama objektif verilerle uzaktan yakından ilgisi olmayan hissim olmadan hayatımda neye güvenebilirim?

Bunun tersinin doğru olduğuna niye ikna olayım ki? Yanlış da olsa şimdiye kadar hissime olan inancımla yaşamımın gayet güzel üstesinden gelmedim mi? Sonuçta, hayatım boyunca yönümü tayin etmekten aciz dönüp durmadım, her kavşakta ne yapacağıma şaşırmadım, ulaşmak istediğim hedeflerin çoğuna sorunsuz ulaştım. Tabii ki çok zaman yolumu şaşırdım, yolumu kaybettim ya da boş yere inat ettim. Bütün bunların hislerimle bir ilişkisi yok. Bilakis böylesi durumlarda güvenebileceğim tek şey her zaman yine hislerim olmuştur.

Bazen kendimi, O'na inanmanın böyle bir duygu olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu inanç için neden, veri veya kesin kanıt arayan herkes, kendisinden emin olmadığını, hislerinden emin olmadığını söylemek zorunda kalacaktır.

Tıpkı, inanç meselelerinde hislerinden emin olmayan ve hatta bu duyguyu içimde uyandıracak şeyin ne olduğunu bile bilmeyen benim gibi. Böyle bir hissim olsa şu anda bana ne faydası olurdu? Bunu da bilmiyorum.

Vaftiz babası olduğum çocuğun vaftiz edilmesini kaçırmanın affedilip affedilmeyeceği sorusu, ahlak felsefesinin bir sorunu olmasa gerek. Hiçbir inanç kültüründe böyle bir şey düşünülemez. Ayıptır. Bütün dünyada ayıplanır, hem de haklı olarak ayıplanır.

Her neyse. Arayan bir tek ben değilim ya. Orada ilerde duran bir başka araba daha var. Belli, o da yolunu arıyor. Hagsfeld tarafından gelen bir araç. İngiltere plakalı. Kırmızı bir Rover. Dümdüz gidiyorlar. Mutlaka Jonathan ve Christiane olmalılar. Onlar hakkında çok şey duymuştum. Önde solda oturan bayanın elinde bir kâğıt var. Tahminen davetiye. Durma, takıl peşlerine! Stutensee, biz geliyoruz!

Hedefe varmanın yollarından birisi de bu. Kendimin kafa yormasına gerek yok. Hissetmeye de gerek yok. Ölçüp biçmeye de. Ellerinde harita olanların peşine takıl, o kadar. İnşallah elindeki kâğıdı ters tutmaz. Arabada ters oturuşlarına bakılırsa onlardan her şey beklenir.

BU KONUDA FİLOZOFLAR NE DÜŞÜNÜYOR

Son 200 yıldır tanrının varlığını kanıtlamaya çalışmak, ya filozofların cehaleti ya da entelektüel zevksizlik. Din âlimlerinin bile tanrının varlığını kanıtlamaya kalkışmamaları konunun ne denli açmazda olduğunun kesin kanıtı. Diğer taraftan ise dini inanç fenomeni –bizim kültürümüzde hazır ve nazır, her şeye kadir, bilen ve yaratan tanrı– filozoflar için doğal olarak çok ilginç: Tanrının varlığını kanıtlayacak veriler olmaması gerçekliğinden hareketle, varlığını kabul etmememizi gerektiren *mantıklı nedenler* var mıdır?

Bu sorudan yola çıkarak din felsefesine ilişkin görüşler, örneğin Blaise Pascal'ın *Din ve Diğer Konular Hakkında Görüşler* (*Pensées sur la religion et autres sujets*, 1699), Immanuel Kant'ın *Düşüncede Kendini Yönlendirmek Ne Demektir?* (*Was heißt: sich im Denken orientieren?* 1876), William James'in İnanma Arzusu (*The Will to Believe*, 1897) isimli çalışmalarında bulunmaktadır. Oldukça analitik bir yaklaşımla John M. Mackie *Teizm Harikası* (Das *Wunder des Theismus*, Stuttgart, 1985) isimli yapıtında tanrının varlığına ilişkin kanıtları eleştirmiştir.

"Sıradan insanlar" da felsefe yapabilir mi? Felsefe yapmak hep uzmanların, akademisyenlerin harcı mıdır? Sıradan insanların kendi "deneyimlerini" felsefi bir çerçevede ifade etmeleri, başlarına gelen olaylara ve olgulara anlam vermeleri çok mu gariptir? *Hâlâ Hayalleri Olanlar İçin Felsefe*'de, sıradan insanların da felsefe yapma hakkının olduğu öne sürülüyor. Uzmanlığın ve bilginin ördüğü duvarlar bir tarafa bırakılarak, felsefenin geniş kitleler için de elzem olduğunun altı çiziliyor. Bu kışkırtıcı iddiayı desteklemek için yirmi beş öykü, daha doğrusu yirmi beş farklı deneyim üzerinde duruluyor. Okur bu deneyimlerde biraz da kendi hikâyesini bulup yakalıyor.

Felsefe yapmanın herkesin hakkı olduğunu belirten Wolfram Eilenberger, sakin ve sade bir üslupla kaleme aldığı kitabında, felsefenin temel problemlerini belli başlı düşünürlere referanslar vererek, eğlenceli bir ruh hali içinde işliyor. Ve elbette hayatımızı kolaylaştıran, varlıklarımıza anlam veren, bizi dünyaya bağlayan felsefi düşünme yetimize sahip çıkmamız uyarısında bulunuyor, alttan alta...

AYRINTI • FELSEFE
ISBN 978-605-314-063-4
9 786053 140634

14 ₺